

SZEGÉNY EMBER GAZDAG ÉLETE

SZABÓ LÁSZLÓ
EMLÉKEZÉSEI

I.

BUDAPEST, 1928
ATHENAEUM IRODALMI ÉS NYOMDAI R.-T.

DÉLMAGYARORSZÁG HÍRLAP- ÉS NYOMDAVÁLLALAT R.-T,
NYOMÁSA, SZEGED

I.

Hogyan vándorolt Szeged városa a Szabó családhoz?

Minden rendes ember az elődeinek megemlékezésével kezdi élete történetének elmondását, mert akár van róla tudomásunk, akár nincs, mindig van bennünk több-kevesebb az elődeink rossz tulajdonságaiból, de néha a jó tulajdonságaikból is.

Az, amit én az elődeimről tudok, nem sok, de azt hiszem, érdemes elmondani.

Pál fiam születéséig, 1905-ig nem érdekelt engem a családom múltja; akkor azonban kérdést intéztem az apámhoz, hogy mit tud ő a família múltjáról? Az apámnak mesés emlékező tehetsége volt, 1905-ben is, amikor (már hatvan éves korában) leírta, hogy mit; tud a családunkról, bár egy sornyi följegyzésre és egyetlen aktára sem támaszkodhatott, minden név és minden évszám, amelyet velem közölt, közel kétszáz évre visszamenően helyesnek és későbbi nyomozásaim során akta-

szerűen igazolhatónak bizonyult. Hogy miért nincsenek családi irataink, azt is jól tudta: atyai nagyapám harmadik fiú volt a családban s legidősebb fítestvére, Péter, jogosan vitte magával az iratokat, mikor a múlt század harmincas éveiben Szegedről elköltözött Török-Kanizsára s onnan tovább, nem tudjuk hova? Ezek az iratok nem érdekelték családkat, melynek tagjai akkor már régóta »esküdt polgárok« voltak Szeged városában és így semmiféle további privilégiumra nem szorultak.

Azt írta az apám, hogy a nagyapám nagyapja előtti elődeiről nincs tudomása és hogy a nagyapám nagyapja, Szabó Albert, 1730-ban született és 1750-ben költözött be Szegedre a kun pusztáról, Dorozsmáról. A név és az évszámok igazolhatók az azóta beszerzett közokiratokkal, maga a ténymegállapítás azonban téves, mert a valóság az, hogy az én elődeim sohasem költöztek Szeged városába, hanem Szeged városa vándorolt ki őhözájuk és a földjeiket, akár akarták, akár nem, egyszerűen bekebelezték Szeged városába.

Ezt a dolgot egy kissé meg kell magyaráznom.

A török idők után Szeged nagyon kicsiny város volt. Egyrésze már a vár visszavétele alkalmával, 1686-ban elpusztult s azután is nagy rombolás folyt az új vár építése miatt,

majd a kuruc, a tűz és az árvíz pusztította a várost. 1723-ban összesen 592 családból állott Szeged lakossága. Ezeknek nagyrésze jövevény volt, de azért élt a nép körében az a hagyomány, hogy Szegednek valamikor ropant nagy területe volt. Telekkönyvek akkor még nem voltak s a tulajdonjog megállapítása, ha a városon kívüli területről volt szó, csaknem lehetetlenségnek látszott. Valami Cometh nevű kamarai tiszt uraskodott akkor a szegedi várban, s az élelmesebb és vagyonosabb polgárok tőle bérbe vették a Szeged-környéki pusztákat, melyekhez Cometh uramnak tulajdonképen semmi köze nem volt. A környéken szétszórta élő kunoknak, akik e földekre tulajdonjogot formáltak, természetesen nem tetszett ez a dolog s ebből gyakori veszekedések származtak. Cometh segítette a szegedieket, ha már beszedte tőlük az árendapénzt és katonái gyakran elverték a kunokat, kik a város közelében foglalatoskodtak a szántóföldeken. 1718-ban a szegedi bíró 12 forint büntetés terhe alatt megparancsolta a szegedi polgároknak, hogy menjenek ki Dorozsmára és szántsanak fel maguknak annyi földet, amennyit bírnak. A termés betakarításánál valóságos csata volt a kunokkal, de a szegediek győztek, akik közül körülbelül négyszázötvenen vettek részt a verekezésben. A kunok Orczy jász-kun kapitányhoz fordultak panasz-

szal s a birtokviszonyok tisztázása érdekében megindult a vizsgálat. A tanúkihallgatási jegyzőkönyvek olvashatók »Szeged történetében«.

A kunok tanúi azt vallották, hogy Szegednek semmi földje sincs, »az alsó szegedi városnak némely része is dorozsmai földön volna«, »még szegedi barátok temploma is kunok földjén volna«, »szegediek tyúkjá sem megy ki, ha csak dorozsmai földre ki nem megyén«. Ezzel szemben a szegediek tanúi azt vallották, hogy ez mind lári-fári, Dorozsma soha nem is létezett, mert Dorozsma nem volt egyéb, mint Szeged egyik uccája.

Kinek volt igaza? Feltűnő, hogy a kunok tanúi mind itt laktak a vitás földeken, a Szeged javára valló tanúk azonban mind tápai, csongrádi, vásárhelyi, szentesi, makai és kecskeméti lakosok voltak. Az összes tanúvallomások jogi értéke nem sokkal több a semminél. Ellenben történeti tény, hogy Szeged városának már a török világ előtt is óriási terület volt és hogy ez az ősi terület nagyjában azonos Szeged város mai területével. Aki a város térképére rátekint, látja, hogy a városi területnek éppen a közepébe ékelődik be Dorozsma község. Ez a Dorozsma régi kun falu volt, mely a török világban teljesen elpusztult s az 1722-iki birtok viszály idején egymástól messze fekvő tanyákból ál-

lott, külön községi szervezet nélkül, mint például ma Ószeszéke. Hogy a régi kun terület meddig terjedt, azt lehetetlen megállapítani, de valószínűnek tartom, hogy valaha Alsóváros alatt egészen a Tiszáig, mert a kunok annak idején a Duna-Tisza közé eső területet kapták. Ha nem tudom is, sejtem, hogy a kun puszták és Szeged városa között valami természetes határnak kellett lennie s ez aligha lehetett más, mint az az egykori folyóvíz, melynek vashídja Dorozsma és Szeged-Rendező állomások között harminc-negyven évvel ezelőtt még megvolt.

Ezt a sejtésemet arra alapítom, hogy az én családom régi földjei a mai dorozsmai ut mentén terültek el, az »Aklok«-tól kezdve a vasúti töltésen túlig, a mai dorozsmai határ felé. Az Aklok egyrészét az én családom telepítette és bírta a kilencvenes évekig; a földeket legtovább megtartotta apai nagyapám egyik nővére, Róza, akinek földrészeire a nyolcvanas évek elején még kijártam dinnyéért és égy őszön segítettem is ott kukoricát törni. Ezek a földek ma mind Szeged város területéhez tartoznak s a városi határ a vasúti vonaltól nyugatra húzódik, de a XVIII. század közepén itt még a kunok szántollakvetettek, ez volt az a tájék, ahol »a szegediek tyúkja csak dorozsmai területre mehetett ki«. Es ha történeti nyomait látjuk annak, hogy

1743 és 1750 között nagyon sok kun lett szegedi lakossá, ez nem azt jelenti, hogy a kunok beköltöztek a városba (aminek semmi célja és értelme nem is lett, volna), hanem azt, hogy a város a kun pusztá egyrészét, éppen azt, amelyen az én családom is élt, joggal vagy jogtalanul magába olvasztotta. A jászok és kunok akkoriban váltották vissza földjeiket a német lovagrendtől s mindenki annyi földet foglalhatott, amennyit a tehetsége engedett neki. Bár családom neve még szerepelt a földet visszaváltó »redemptorok« között, az ez alkalommal újra községgé alakult Dorozsma egyházának anyakönyveiben már nem szerepelünk s a Szabó-família, melyből származom, 1750 óta állandóan szegedinek vallotta magát s a család tagjait 1779-ig a belvárosi plébánián, attól kezdve pedig a minovritáknál anyakönyvelték.

Szeged város vándorlása a Szabó családhoz.

II.

Kun vagyok-e vagy magyar?

Ezt a kérdést ma nem tudom eldönteni. Az a körülmény, hogy elődeim a XVIII. század első felében a kun pusztán laktak, éppen úgy nem bizpnyit semmit, mint az, hogy részt vettek a kun puszták visszaváltásában.

Amikor a török bejött, a kunok egy része elpusztult, más része szétszaladt. Jó részük Borsodba ment; talán nem is véletlen, hogy a legdélibb kun község Dorozsma és Borsodban is van egy Dorogma. A török uralom alatt, de különösen utána az ország minden részé-

...nem csupán kunok, hanem magyarok is. A magyar-
félegyháza mai népének igen kis töredéke
kun s ez a helyzet ma már Dorozsmán is.
Semmi lehetetlenséget nem látok benne, hogy
ismeretlen elődeim valahonnan idegenből jöt-
tek a kun pusztára. Nagypám egyik fivére,
Antal (1820-1903) 1886-ban, mikor egy öltö-

zet ruhával megajándékozott, említette előttem, hogy mint egy régi nemesi család sarja, arra volnék hivatva, hogy családjukat magasabb polcra emeljem. Deák Ferenchez igen hasonlított az öreg úr, kinek háza a Kossuth Lajos-sugárúton szomszédos volt a régi iskolával. Roppant szigorú, zárkózott, még családjával is alig érintkező ember volt és sohasem jött ki a szobából, kivéve mikor kiment az »Aklokba« megnézni, hogyan híznak a sertései, de a felügyelet már nem érdekelte; azt hiszem, szegényen is halt meg. Mivel a szigorú embereket mindig kerültem s különben is azon az előre betanult beszéden járt az eszem, mellyel az ajándékba kapott öltözet ruhát meg kellett köszönnöm, Tóni bátyámnak a családjunk nemességére vonatkozó adatai éppenúgy, mint hosszú erkölcsi intelmei az egyik fülemben bementek, a másikon pedig nyomban kimentek. (Érdekes, hogy családomnak nemcsak ez a tagja tűnt el az enyészetbe, hanem még az otthona is. A mai Kossuth Lajos-sugárúton a 38. számot viselte a háza, a 38-as házszámot azonban ma ebben az uccában hiába keressük: a 36 után 40 következik. Amikor ugyanis a régi iskolát (ma anatómiai intézet) kibővítették, az épület új szárnyát a nagybátyám telkére építették.)

Több, mint negyedszázad múlva, 1917-ben, vagy 1918-ban egészen véletlenül megakadt

a szemem a hivatalos lapban egy hirdetésen, melyben bizonyos Szabó Júlia örököseit keresik. Ha jól emlékszem, a hirdetésben szereplő nevek ismerős volta bírt arra, hogy a családról közelebbi adatokat kértem a hagyatéki gondnoktól, dr. Berinkey Dénes igazságügy-miniszteri osztálytanácsostól. Berinkey (később a Károlyi-forradalom alatt miniszterelnök), rokon hangon írott válaszában előadta, hogy ő az anyja révén rokon az elhalálozott Szabó Júliával s hogy ez a család a bars megyei Hanga községből származik és onnan írja az előnevét is. Miután azonban ez a család református, mi pedig katolikusok vagyunk, értesítettem Berinkeyt, hogy tévedés történt, – más családból származom. Később eszembe jutott, hogy hallottam valamelyik elődömről, hogy nem akarták a szegedi polgárok közé fölvenni, »mert nem akart a Szűz Máriára esküdni«, azaz alkalmasint protestáns volt. Feltűnt továbbá, hogy nagyapám nagyapja, Szabó Albert, bár vagyonos ember volt és már 1750 óta szegedi lakos, nem esküdött fel előbb szegedi polgárnak, mint csak 1782-ben, 52 éves korában és hogy Tóth Katalinnal kötött házasságának se a szegedi, se egyáltalán egy alföldi katolikus egyház (anyakönyvében sincsen semmi nyoma. Nem lehetetlen, hogy Szabó Albert református volt és érettebb férfi korában katolizált. Régente a

családok vándorlása úgy történt, hogy ha valahol jól ment a sora valakinek, utána vándoroltak a testvérei, vagy fiatalabb rokonai. Figyelembe véve azt, hogy a szegedi polgárok 1723-ik évi lajstromában szerepel a Felsővároson egy ily bejegyzés: »Szabó János (Hanga)« és más Szabó család akkor még nem volt a Felsővároson, – nem lehetetlen, hogy Szabó Albert, ki 1750 és 1755 között a Felsővároson telket és házat szerzett, valami családi kapcsolatban volt ezzel a »Szabó János (Hanga)« nevű egyénnel. Ez azonban tisztára csak feltevés, melynek helyességét egyáltalán semmi dokumentum nem bizonyítja.

A kun eredetnek látszólag ellene szól az a körülmény, hogy nem beszélek kun kiejtéssel; de ezzel szemben elmondhatom, hogy ismertem igazi kunt, aki gyermekkorában még erősen kun kiejtéssel beszélt, mint minden atyafia, felnőtt korában pedig a »közönséges« magyar kiejtést használta: Magyar Gábor volt az illető, a piarista gimnázium igazgatója. Viszont a kun származás, vagy legalább is lom családi kapcsolatok mellett szól az apámnak az a följegyzése, hogy 1850 és 1860 között ők még jártak Dorozsmára atyafi-látogatóba.

A »kurzus« idejében az antiszemita sajtó sokszor foglalkozott velem, még testi porhüvellyemmel is; az olyan bárgyú támadásokon, melynek az a »leleplezés« volt a magva, hogy

engem voltaképpen Singer Lázárnak hívnak és hogy eredetileg zsidó kántor voltam, még csak mosolyogni sem tudtam: Istenem, ezektől a lényektől azért a kis fizetésért, melyen tengődnek, jobb és szellemesebb munkát követelni nem is lehet. De az érdekel, hogy elég sűrűn emlegették »apró tatár szemeimet« s legutóbb is – aligha hízelgésül – egész típusom »mongol« jellegét emlegette egy cikkíró, aki velem szemben Méhely tanárt, az antiszemizmusáról ismert »faj-biológust« védelmezte. Nem sajnáltam tehát a fáradságot és hozzáértő embertől szakvéleményt szereztem anthropologiai jellegemről s a válasz úgy hangzott, hogy bizony a magyarságnak ahhoz a ma már igen kicsiny töredékéhez tartozom, melyben nem az európai fajok ismertető jellegei a túlnyomóak és tényleg lehet vitatkozni róla, hogy ős-eleim a finn-ugor népek egyikéhez tartozhattak-e, vagy a török népek egyikéhez?

Ha e szomorú korszakban nem is vagyok »büszke magyar«, mindenesetre valószínű, hogy valahol »keleten nőtt törzsöke fámnak« s így semmi faj rokonságot nem érzek a mai magyarságnak azzal a kilencven százalékkal, mely északról, vagy nyugatról vándorolt be Magyarországba.

III.

Kinek ija-fia vagyok?

Mindnyájunknak az ereiben nagyon sok családnak a vére folyik; de Szegeden mindnyájan kevés olyan családot tudunk megnevezni, amelynek leszármazottai vagyunk. A legtöbb ember már nem tudja megmondani, hogy hívták a nagyapja nagyapját?

Abból a közel kétszázéves szegedi családfából, amelyet mindjárt leírok, látnivaló, hogy a következő szegedi családok vére folyik ereimben: *Szabó – Tóth – Márki – Zsótér – Zombory – Hegedűs – Juhász – Martonosi – Mása.*

Ezek mind magyar, vagy kun családok, kivéve a Zsótéreket, akik a XVIII. században Macedóniából bevándorolt görögök.

Leszármazásom a következő:

I *Szabó Albert* első »hiteles« elődöm született 1730-ban, meghalt 1788 dec. 28-án. Nejének neve: Tóth Katalin.

II. Fiúk, *Szabó Imre* 1786 április 18-án születelt.

III. Szabó Imrétől és első feleségétől, Márki Veronikától, kik 1807 január 25-én kötöttek házasságot, született *Szabó Márton* 1823 november 10-én.

IV. Szabó Mártontól és Zombory Rózától született *Szabó István* 1845 dec. 22-én.

V. Szabó Istvántól és Hegedűs Júliától születtem én, *Szabó László* 1874 június 20-án.

Apai nagyanyámnak, Zombory Rózának (sz. 1821 dec. 14-én, meghalt 1893 okt. 4.) atyja Zombory József volt, anyja Zsótér Katalin, ki testvére volt Zsótér Jánosnak, a híres hajóépítőnek, Zsótér Andor apjának. Zsótér Andor, a szegedi szabadelvűpárt egykori elnöke, ki *Szatymazi* előnévvel nemességet kapott, elsőfokú unokatestvére volt a nagyanyámnak, Zsótér Andor leánya, Enyedi Lukácsné pedig másodfokú unokatestvére volt az apámnak.

Az itt megnevezett családok közül apai részről »rokonok« gyanánt emiitettek előttem gyermek koromban bizonyos Kovácsokat, egy Bába családot, mely a Maros-uccában lakott s azt a *Vass* családot, melyhez Vass Pál, a nyolcvanas években Szeged főjegyzője tartozott. Az anyai részről való rokonságról (nagyszüleimen és azok szülein kívül) úgyszólván semmit sem tudok, – ezek mind felsőtanyai népek voltak s ha jól emlékszem, *Kordás* és *Korom* volt annak a két családnak a neve, mely hozzánk legközelebbi rokon volt; róluk semmi

egyebet nem tudok, mint hogy az egyik Koromfiú, Pál minorita lett, a világháborúban nevezetes tetteket vitt végbe, sok kitüntetést szerzett és rövidesen az alezredes-lelkészi rangig emelkedett. Most a nagybányai rendházban lakik.

Megnevezett elődeim közül Szabó Albert a városi tanács irataiban, mint »gazda« szerepel. A háza ott volt valahol, ahol most a Római-körút és a Hobiárt basa-ucca keresztezi egymást. A ház a nyugati soron volt s 1850-ig volt a család birtokában. Tőlünk észak felé, a szomszédságunkban laktak azok a Kovácsok, akik valahogyan rokonaink voltak s akikről azt hallottam, hogy sertéshizlalók, sertéskereskedők és gazdag emberek lettek. 1750-ben, mikor Szabó Albert ide telepedett, ez volt a város széle, a minoritáknak majdnem a mai Római-körútig húzódó kertje mögött. Szabó Albert feleségéről, Tóth Katalinról az a családi hagyomány, hogy »nem erről a környékről való volt«, de hogy honnan hozta a szépapám, azt nem tudom. Erről a Tóth családról nem is tudok semmit. Egy ízben, 1896-ban, vagy 1897-ben az apámmal a Dugonics-uccában találkoztunk egy fiatal emberrel, akinek vékony fekete bajusza volt. Mivel nagyon illedelmesen köszönt az apámnak, megkérdeztem, hogy ki volt ez az úr?

– Ez dr. Tóth Mihály, mondotta az apám,

– a városnál van, ez is rokon valahogyan, azt hiszem, a dédanyám, Tóth Katalin révén.

És említette még az apám, hogy »ennek a fiatal embernek háza van itt a Dugonicsuccában, az Aigner doktoron innen«, – de talán rosszul emlékszem, – lehet, hogy csak azt mondta: »ez a fiatal ember itt lakik ebben az uccában«. Ennél többet a Tóth famíliáról nem tudok.

Szabó Albert fia, Szabó Imre 1810 körül ráadta magát a sertéshizlálásra, ami akkoriban igen jövedelmező foglalkozás volt. Nincs benne semmi lealacsanyító, mert azt hiszem, a Csekonics és a Nákó grófok elődei is ezzel foglalkoztak még akkoriban. Szabó Imre első feleségének, Márki Veronikának családjáról nem tudok többet, mint hogy igen népes család volt; tanuló koromban e családnak csak egy leszármazottját ismertem, aki piarista lett. Szabó Imre második felesége, Dóczy Erzsébet a hagyomány szerint nagyon jószívű és jótékony asszony volt és nagy kort ért el; de én már nem ismertem. A negyvenes években 40 frt. adománnyal szerepel egy gyűjtésben, melynek segítségével Szívessy József és társai az első szegedi óvodát megteremtették.

Nagyapám, Szabó Imre fia. Szabó Márton folytatta az atya foglalkozását, de csak kevés ideig, mert igen fiatalon, 27 éves korában elhunyt. 1850 május 11-én egy tavaszi zivatar

alkalmával, amikor a konyhaajtóban állva várta, hogy eláll-e már az eső, egy villámcsapás agyonsújtotta. Két gyermeke maradt, az apám, István és Róza nagynéném. Özvegye, Zombory Róza másodszor is férjhez ment Dóczy Pálhoz, aki úgy hiszem, 1860 táján halt meg; nem tudok róla semmi adatot, csak azt hallottam, hogy az apámat igen rossz szul nevelte.

Szabó Imrének, dédapámnak a gyermekei a következők voltak: 1. Péter; elköltözött Szegedről. 2. Antal, sz. 1820-ban, meghalt 1903-ban, a Kossuth Lajos-sugárúton az iskola mellett volt a háza. 3. Marion, – ez volt a nagj'apám. 4. István. Erről semmit sem tudok; talán ennek a fia volt az az István bátyám, akit 1885 táján, mint honvéd hadnagyot jól ismertem s gyönyörű kézírásáért és nagy műveltségéért igen bámultam; ez 1887 táján vőlegény lett valahol a környéken, de mielőtt meg? nősült volna, főbelötte magát. 5. Veron (sz. 1811, meghalt 1867), férje: Rabarczy Imre. 6. Erzsébet, férje: Szüts Mihály. 7. Róza, férje: Czinner József. Ez a Czinner Elzászból vándorolt be és maga is gazdag volt; gyermektelenül halt meg még a hetvenes években. 8. Anna, férje: Zsembery Mihály. Ezeket sem ismertem.

Nagyapámnak, Szabó Mártonnak felesége, Zombory Róza egy vászonkereskedőnek volt

a leánya. Zombory József (sz. 1783 aug. 20, atyja Zombory József, anyja Mása Ilona) aiele vásározó ember volt, a Szepességben vásárolta áruit és »sátoros« kocsijával járta az országot a Szepességtől Titelig. Igen tekintélyes vagyont szerzett s így nőülhetett az akkor szintén igen gazdag Zsótér családba. (Érdekes, hogy noha családom tudomása szerint apai nagyanyám szüleinek neve Zombory József és Zsótér Katalin, a nagyanyám anyakönyvelésénél az anyja nevét így írták be: »Clara Zsótér«. Miután azonban a nagyanyám lesvéreibek születésére vonatkozó bejegyzéseknél a szülők neve helyesen van bejegyezve: Josephus Zombory – Catherina Zsótér, – nyilvánvaló, hogy a »Clara« név csak tollhiba eredménye. Különben is egy »Zsótér Klára« többé sehol nem szerepel az anyakönyvekben. Zsótér Katalin 1780 jun. 9-én született; atyja Zsótér Ferenc, anyja Bénák Róza.) Azt is hallottam említeni, hogy ennek a Zombory Józsefnek emeletes háza volt a mai Dugonics-uccában, a Szent György iskolával szemben, a Dugonics-ház és Bures képfestőnek a háza között. Azt a házat 1880-ban még láttam, mikor a Szent György iskolába jártam; a mai erkélyes ház nem azonos vele, vagy talán nagyon renoválva van. Hogy a vagyon hogyan és mikor úszott el, – nem tudom; de azt tudom, (miután ennek az esetnek folytatása is volt) hogy

1846-ban még folyt a vászonkereskedés, mert ebben az évben egy kocsi áruval a nagyanyám ment át a makai vásárra.

Valószínűnek tartom, hogy a vagyon pusztulásában nagy része volt a nagyanyám második férjének, aki szerencsétlen spekulációkba bocsájtkozott.

Az anyám családjának rövid története külön fejezetbe kívánkozik.

IV.

A Gazdagék uccáján születtem.

A múlt század hatvanas éveiben a mai Szent György-uccának »Algyevi-ut« volt a neve s ez az ucca derékban kissé megtörve a mai nagykörutig nyúlt. Az Algyevi-út folytatása kifelé, a város vége felé a »Gazdagék uccája« volt, mely nem esett egészen össze a mai Vásárhelyi-sugárút vonalával, hanem attól kissé nyugatra húzódott. Amikor az árviz után kiszabták a Vásárhelyi-sugárút vonalát, a páratlan számú házak telkeinek 8-10 méternyi része az úttestbe esett.

A Gazdagék uccája nevezetes ucca volt, amennyiben a múlt század elején itt parcelázott telkeket csupa gazdag ember vette meg. A »felső tanyák« vagyonos gazdái építkeztek itt s közülök eleinte többen csak télen jöttek be a városi házba lakni.

1862-ben, vagy 1863-ban a Gazdagék uccáján az 1055. helyrajzi számú, körülbelül 800 négyszögöl nagyságú telket megvásárolta Hegedűs

József. Ez a telek ma, az árvíz utáni uccaren-
dezés óta 604 négyszögöl, – a legnagyobb
az egész Vásárhelyi-sugárúton. Mai ház-
száma 57.

Hegedűs József, – aki ezt a telket megvette,
s rajta azon kornak szokása szerint egyszerű
házat és gazdasági épületeket emelt, az én
anyai nagyapám. Nem ismertem, de tudom,
hogy a legtisztéletreméltóbb emberek egyike
volt összes elődeim között. Az apám azt
jegyezte fel róla, hogy jómódú és nemesi szár-
mazású ember volt, Csongrádmegye csaknem
valamennyi (különben nem nagyszámú) ne-
mesi familiájával rokon. Fiatal korában aféle
»botos ispán« volt a sövényházi uradalomban,
mely akkor még nem volt a Pallavicini ör-
grófké. Hegedűs József igen nagy vagyont
szerzett; mint lótenyésztőnek nagy híre volt
s az uradalom szolgálatából azért lépett ki,
hogy a lótenyésztést nagyban űzhesse. Ez
azonban igen nehéz volt, mert megfelelő terü-
letű földhöz jutni nem lehetett. Hegedűs József
úgy segített a dolgon, hogy négy különböző
tanyát vásárolt s négy tanyán nevelt csikókat.
Mikor 1867 júl. 29-én egy ló rúgása következté-
ben meghalt, mindegyik leányára egy-egy
tanyát hagyott. A hagyatékából az én anyámra,
mint hallottam, húsz lánc föld jutott a »fekete
szélen«, a Gazdagék uccája 1055. sz. ház és
jelentékeny (állítólag tizenhatezer forint) kész-

pénz. Valószínű, hogy nem örököltek kevesebbet a többi testvérek sem.

Hegedűs Józsefnek Juhász Anna volt a felesége, Juhász Tamás és Martonosi Terézia leánya, aki 1803 január 21-én született. Ezt a nagyanyámat is jól ismertem, mert nálunk lakott és csak 1881 szept. 7-én halt meg, 78 éves korában. Szegedi származású nő volt, de rokonságáról nem tudok, csak halványan emlékszem rá, hogy egy idősebb nővérei (özvegy Masánét?) láttam az árvíz körüli időkben s igen csodálkoztam, hogy míg a nagyanyám magas, karcsú nő volt, a nővére alacsony, tömzsi teremtés volt.

Hegedűs József és Juhász Anna 1827 i'abr. 20-án kötött házasságot; legkisebbik leányuk, Julianna, az én anyám, 1818 február havában, született (1904-ben halt meg).

Apám, Szabó István, 1867 február havában vette nőül anyámat, Hegedűs Juliannát. Nem volt szerencsés házasság és egyáltalán semmiféle szerelem nem is játszott közre ennek a házasságnak a létrejövetelénél.

Az apám 5 éves korában apa nélkül maradt s igen jámbor, de igen lágyszívű anyja egyáltalában nem tudta, mostoha atyja, Dóczy Pál pedig nem is igen akarta nevelni. 1855-ben az apámat – talán, hogy ne legyen mindig láb alatt – »cserébe« adták Sándorházára, ahol két, vagy három évet töltött, valószínű-

leg igen jó háznál, mert németül nemcsak irodalmi nyelven, hanem bizonyos stílus-érzékkel beszélt és írt. Tanulmányait azonban ezzel befejezettek tekintette s családja elég gyenge, vagy elég könnyelmű volt ahhoz, hogy ebbe belenyugodjék. Az igen élénk eszű, szép írású, németül tökéletesen tudó fiút az összes sertés-kereskedő atyafiak szívesen vitték magukkal üzleti útjaikra. Akkoriban többnyire Zarándmegyében vásároltak s miután Szegeden felhizlalták, Kőbányán és Bécsben a St. Marx vásárpiacon adták el az áruikat; de a hatvanas években még Kőbányán is éppenúgy németül bonyolították le az üzleteket, mint Bécsben; a vasút is akkor még az Osztrák Államvasút Társaság kezében volt, a fuvarleveleket németül állították ki s így az apámnak nyelvismerete miatt már tizennégy-tizenöt éves korában sok hasznát vették. A sok utazgatással együtt járt azonban, hogy nagyon korán elkezdett »élni«, – rá nézve semmi sem volt »tilos«, pénzhez is hamarabb és könnyebben jutott, mint kellett volna s így még fel sem serdült, amikor már kipróbált az életből mindent, amit csak lehetett. Csak egy rossz szenvedélytől maradt mentes: nem ivott. Szüleim házasságkötésénél két szempont játszott közre. Az apámnak szüksége volt a hozományra, az anyámnak pedig, aki igen egyszerű teremtés volt, igen imponálhatott az

apám nagyon bátor föllépése és jó modora. Az apám természetes intelligenciája környezetiét nagyon messze meghaladja. Amíg csak élt, a vele való érintkezést mindenki kellemesnek találta. Otthon igen gyakran brutális volt. Irtóztatóan káromkodó, – aminek azt az egy dolgot köszönhetem, hogy engem soha nem hallott senki káromkodni -, annyira megborzadtam az apám példájától. Nem láttam soha, hogy az anyámra valaha kezét emelt volna, – de megvallom, igen gyakran féltem, hogy a következő pillanatban ez is bekövetkezik. Bár tömérdek családi jelenetre még ma is rettenve gondolok vissza, tudom, hogy az apám nem volt rossz ember. Soha senkinek kárt nem okozott, s azt hiszem, soha idegent meg nem bántott. De oly fegyelmezel Jen volt a családi életben, mint egy szilaj csikó; fékezhetetlen temperamentum, – beteg lett volna, ha még otthon sem tudott volna kitörni tehetetlen dühe, melynek sohasem mi voltunk az okai, hanem szerencsétlen sorsa, vagy részben talán szerencsétlen pszichopathiai alkata. Ez nagyjában a magyarázata annak, hogy mindabból, ami a családi életben kedves és kellemes, én otthon nem láttam semmit. A legnagyobb csodák közé sorozom, hogy családi életünk végtelen ridegsége és szomorúsága nem ölt ki belőlem minden jó érzést, hanem ahelyett a legmagasabb fokra csigázta energiáimat, me-

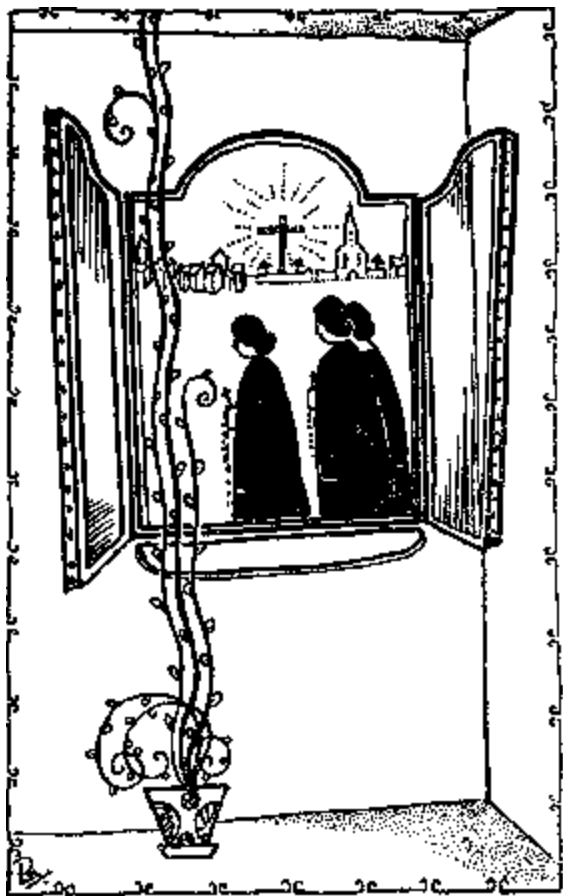
lyeknek Legfőbb célja volt: *»Nem így élni!
Nem így élni!«*

1874 június 20-án, vasárnap délután temették Bénák András uramat, Róza nagynéném első férjét. Négy óra öt perckor értek a koporsóval a Gazdagék uccája 1055. sz. ház elé, melynek uccai, úgynevezett »tisztá« szobájában vajúdott egy szegény asszony. S amikor a nyitott ablakon át beömlött a szobába a kántor éneke:

*Jézusom. Istenem,
Te voltál mindenem!*

egy újszülött gyermek első sikolya vegyült bele a temetési énekbe.

Én voltam.

... a nyitott ablakon át beömlött a szobába a kántor éneke ...

V.

Takarékossági szenvedélyem keletkezése és elmúlása.

Már kétnapos koromban némi bonyodalmak támadtak körülöttem.

1874 június 22-én délután a karjára vett engem a keresztanyám, Barna szappanfőző felesége (néhai Barna Leander piaristának az anyja) és Nyiryinével, a családunknál akreditált bábával elvitt a felsővárosi Szent Miklós templomba keresztelőre. Ez az út csak tíz percig tartott, de mire a sekrestyébe értek, mindketten elfelejtették, hogy kedves szüleim milyen névre kívannak engem kereszteltetni, – engem pedig hiába kérdeztek volna, mert valószínűleg nem tudtam volna őket tájékoztatni. Úgy rémlett ugyan nekik, hogy otthon a *László* nevet hallották emlegetni, de ebben nem voltak bizonyosak. Mivel szokás volt az újszülöttet annak a szentnek a nevére keresztelni, akinek emléknapja a keresztelés napjához legközelebb esett, június 24-ike pedig

Keresztelő Szent János napja volt, némi habozás után megkereszteltek engem a »János László« névre. De amikor hazatérve látták a család örvendezését, hogy »meg van keresztelve a kis Lacika«, – nem merték bevallani, hogy az első nevem János és c tényről nem is tudtam semmit 16 éves koromig, amikor a keresztelő levelet valami ok miatt ki kellett váltanom. Mivel azonban addig a *László* név rám ragadt s ennek a használata is jogosult, további bonyodalmak elkerülése céljából megmaradtam a *László* név mellett.

Szüleim 1876-ban elköltöztek a Gazdagék uccájából Rókusra. A költözködésnek bizonyosan anyagi okai voltak. Anyai nagyanyám – látta a vagyon rohamos romlását és látta a váltók feltartóztathatatlan szaporodását s e miatt kétségtelenül igen komoly intelemben részesítette az apámat, ki végre is megunt ezeket az intelmeket és családjával, mely akkor három kis gyermekből állott, elköltözött Rókusra. Olt születelt 1877-ben Lstván öcsém, ma egyetlen élő testvérem. (Nyugalmazott MÁV művezető.)

Rókuson a Pacsirta uccában laktunk; Nagy Répás szappanfőző házát béreltük ki, aki akkor már éppen úgy nem folytatta az üzemét, mint a szomszédunk, Dobszay, aki szintén szappanfőző volt. (Keresztapám, Ballá Ferenc szintén szappanfőzéssel foglalkozott és szap-

panfőző volt egyik rokonomnak, Vass Pál városi főjegyzőnek az anyja is.) Lakásunk egészen közel volt a rókusi városrészi óvodához, – ugyanazon a soron.

Legrégibb emlékeim ebbe a korba nyúlnak vissza: három és négy éves koromba. Miután 1878 nyarán visszaköltöztünk a Felsővárosba, kétségtelen, hogy minden rókusi impresszióm az életem negyedik évének betöltése előtti korszakból való. Azok bizony szép idők voltak, de már akkor is sokat szenvedtem oly hibáim és bűneim miatt, amelyekben tulajdonképpen ártatlan voltam. Az udvar hátsó részében volt egy nagy sertés-ól, kukorica-hombárral és úszatóval. Igen csúf fekete sertéseink voltak, amelyekről féltem, – de a kis kacsáink nem féltek tőlük, bejártak az uszatóba fürödni s utána az ólban tipegettek-topogtak. E miatt végtelenül mocskosak lettek, ami engem igen bántott s egy napon, hogy rendbehozzam őket, valamennyi kiskacsát tisztára mostam, még pedig szappannal. Ettől még aznap el is pusztult mind, – s engem úgy megverték, hogy még ma is emlékszem rá.

Igen súlyos büntetésben részesültem a pénzgyűjtésre irányuló mohó vágyam és takarékosági szenvedélyem miatt is, – annyira, hogy úgy a pénzgyűjtési vágyat, mint a takarékosági szenvedélyt teljesen kiölték belőlem.

Ennek azonban története van.

Amikor nem voltam az óvodában, lehetőleg csavarogtam az uccán, ahol mindent nagyon megbámultam, mert ebből a világból nekem minden nagyon új volt. Különösen felkeltette a figyelmemet a katonaság, de míg a többi fiú lelkesedett a katonaságért, én antimilitarista érzéseknek adtam kifejezést, még pedig igen neveletlen formában. Kicsiny koromban az a veszély fenyegetett, hogy poéta leszek, mert mindig rímekben beszéltem s a legilletlenebb szavakat is bátran használtam, ha azok előbbi szavaimmal jól rímeltek. Így például csináltam egy bárgyú kis verset, amelyben egy fiatal lisztet trágár szavakkal sértegettem, mihelyt az uccán megláttam. Néhányszor megkergetett a tiszt úr, de eredménytelenül, mert én – igen helyes stratégiai érzéssel – sohasem futottam haza, ahol elcsíphetek volna, hanem mindig a szabadban kerestem menekülést s a tiszt úr mindig hamarabb megunt a futást, mint én. Ma már pirulok, ha arra gondolok, hogy mikor a tiszt úr a szomszédunknak, Dobszay szappanosnak a háza előtt éppen udvarolgatott egy kisasszonynak, ki az ablakban állott, trágár kis verseimet – persze kellő távolságból – beleharsogtam a beszélődükbe s így az udvarlás költői hangulatát teljes száz percent erejéig lerontottam. A tiszt úr végre is taktikát változtatott s ha már nem

tudott megverni, igyekezett a barátjául megnyerni. Egy napon, mikor megint udvarolgatni jött Dobszayékhoz s engem ott látott az uccán, már messziről, a Sziksós-fürdő elől rám kiáltott:

– Kell-e pénz?

Habozás nélkül válaszoltam:

– *Hun van?*

– Itt van, válaszolt a tiszt.

S a nadrágja hátulsó zsebéből előhúзва egy csomó »bankót«, a kezembe nyomta ezekkel a szavakkal:

– Itt a pénz, szaladj vele a takarédba!

Megfogadtam a tanácsot s elindultam befelé a városba. Mindenkitől megkérdeztem:

– *Bácsi, hun a takaré?*

Útba igazítottak és szerencsésen elértem a Szeged-Csongrádi takarédba. Roppant önérettel állítottam he:

– *Pézt hoztam!*

Ilyen fiatal »betevőt« még nem sokat láttak a takaréban, de azért nyugodtan válaszoltak:

– Hát hol az a pénz?

Zöld posztó kötényem zsebéből elővettem a pénzt és felnyújtottam a pultra.

– Bolond vagy, fiam, mondotta a Takarékbácsi, – nem pénz ez, hanem csak összevágott újságpapíros!

Megszégyenülve távoztam – és azóta sem látott engem többé semmi takarékpénztár.

Érdekes, hogy nem a tisztre haragudtam, aki tréfájával legalább egy félórára megtisztította tőlem a Pacsirta-uccát és a Dobszay kisasszony háza tájékát, hanem a takaréokra, amely megfosztott engem attól az illúziótól, hogy gazdag vagyok.

De a pénzgyűjtésről és a takarékoságról nem nagyon hirtelen mondtam le, – egyelőre csak módszert változtattam, – nevezetesen apró pénzt gyűjtöttem. Valahányszor krajcárt kaptam, a pénzzel felmentem a padlásra és a krajcárt »biztos helyre« teltem: bedugtam egy cserépszindely mögé. Már számtalan krajcárom lehetett a zszindelyek mögött, mikor végre rájöttem, hogy takarékoskodni ostobaság. Valami látogató volt nálunk, akitől egy hatost kaptam. Persze ezt is vittem az általam feltalált »sale«-be a padlásra. Amikor a látogató elment, kérdezték tőlem, hogy hol a hatos, mert »oly sok pénz nem való gyerek kezébe«. Habozás nélkül kijelenttem, hogy a pénzt »már eltettem a többihez«. Az első percben csodálkoztak bölcs takarékoságomon, de amikor a további kérdésekre elmondtam, hogy a pénzt a cserépszindelyek mögé rejtettem s fent a padláson nem tudtam megmutatni, hogy hol a pénz, mert minden cserépszindely tökéletesen egyforma volt, – kegyetlenül elverték, sőt az apám levitt az ablak nélküli sötét pincébe és rám zárta az ajtót. Való-

színű, hogy csak két percig voltam bezárva, de az a két perc nekem akkor oly hosszú volt, mint két esztendő. Azóta valahányszor megkísértett az ördög: »Légy takarékos«, – mindig eszembe jutott a Szeged-Csongrádi takarékos, amely első betétemet visszautasította s a pincebörtön, melyet azért kellett elszenvednem, mert takarékos voltam és elrejtettem a krajcárjaimat. Ezért tudtam ellenállni a Sátán csábításainak és ezért nem lettem »takarékos« ember.

A Pacsirta uccában különben sok nagy élményben volt részem. Az volt a legnagyobb dolog, mikor láttuk, hogy befordul az uccába a sintér-kocsi. Az ucca két oldalán egy-egy sintérlegény, kezében a dróthurokkal, a kocsi mögött a hajdú, vállán a puskával, hogy lehetőleg lelője azt a kutyát, amelyet nem bírnak elfogni. Rettentő szívdobogással néztem ezt a kegyetlen munkát s az ájuláshoz közel voltam, mikor a hurkon lógó kutyát a sintérlegény rendesen odacsapta a kocsikerékhez. Helyemben minden »okos« fiú arra gondolt volna, hogy »ha nagy leszek, eltörlöm a sintérséget!« Én ellenben egy napon azzal a vallomással örvendeztettem meg kedves szüleimet, hogy »én pedig vagy sintér leszek, vagy semmi!« Ennek az elhatározásomnak kettős oka volt, amennyiben érvényesült benne úgy a köz-, mint a magánérdek; közérdeknek tartottam,

hogy én legyek a sintér, mert úgy gondoltam, hogy akkor a kutyák nem fognak szenvedni; viszont nem feledkeztem meg magánérdekemről sem, mert gyakran láttam az uccánkon végigmenni a gyepmestert, aki annyi gyűrűt viselt az ujján, mint egy cigány lócsiszár és aki a gyűrűire való tekintettel előttem a gazdagság megtestesülése volt. Apám azonban nem méltányolta ambíciómat, fejét csóválta és kimondotta rólam azt az ítéletét, amelytől azután holta napjáig nem tágított:

– Ennek a gyereknek nincs helyén az esze!

VI.

Szenvedéseim a kisdedóvóban.

1877 őszén beadtak a rókusi kisdedóvó intézetbe, bizonyára csak azért, mer ez az óvoda egészen közel volt hozzánk, az uccának ugyanazon a során, illetve a Pacsirta-ucca sarkán. Az óvodákat akkoriban még nem nők, hanem férfiak vezették. Az én kisdedóvóm Skultéty Mihály volt, akiről e szerint tévesen írja Reizner Szeged Történetében (III. k. 241. L), hogy már 1872-ben a felsővárosi óvodába helyezték át.

A rókusi kisdedóvónak csak egy évig voltam növendéke, de az is éppen elég volt ahhoz, hogy megemlegessem a kisdedóvást, amíg csak élek. Röstelkedve vallom be, hogy a kisdedóvóban nem váltam be, sőt alkalmasint én voltam az intézet legreménytelenebb növendéke. Skultéty bácsi mindig panaszkodott a szüleimnek, hogy nagyon mogorva vagyok és hogy nem veszek részt az intézet munkájában. Például sok bajom volt amiatt,

hogy nem akartam énekelni. Ezt a makacsságot Skultéty bácsi annál kevésbé értette, mert a dalok szövegéi elég hamar megtanultam és némelyiket még ma is el tudom szavalni, például ezt:

Fröbel Frigyes, nemet bácsi
Köszönjük szép játékodat,
Magyar gyermek ím dicsőít,
Lásd meg emlékoszlopodat.

Énekelni azonban nem akartam attól kezdve, hogy a legelső kísérlet alkalmával kinevettek a gyerekek.

Nem sokan jártunk az óvodába: lehettünk vagy harmincan. A terem négy fala mentén alacsony pad húzódott végig, sötét zöldre festve s az egyik fal közepén volt az óvó bácsi katedrája. Mi, gyerekek, a padon ülve hallgattuk, hogy mit mond az óvó bácsi és utána mondtuk a szavait, ha kívánta. Szóval: tanultunk a szó szoros értelmében, ami nekem egyáltalán nem tetszett, mert a téma sohasem érdekelt. Tíz-tizenöt percnyi tanulás után rendszerint már annyira kimerültem, hogy elaludtam és végigdőltem a padon. A nádpálca azonban felébresztett és ébren tartott, úgy hogy az óvodában naponkint csak egyszer aludtam el, – de egyszer múlhatatlanul. Az óvó bácsi monoton hangja s harminc gyermeknek ugyanazt a monoton hangot

ütemszerűen utánzó hangja minden erőlködésem ellenére is elaltatott s amikor ébresztőül megkaptam egy-két pálcacsapást, attól kezdve már nem a megtanulandó szövegre figyeltem, hanem minden figyelmem arra összpontosítottam, hogy »elaludni nem szabad«. Nem túlzok, ha azt mondom, hogy minden nap hideg veríték gyöngyözött a homlokomon a félelemtől és a kimerüléstől.

Az óvoda munkájában voltak néha »csendes foglalkoztatás« címén úgynevezett »pihenők« is. Kockákat kaptunk, amelyekből az élénk tett rajz szerint épületeket és hidakat kellett összeraknunk, vagy színes szalagokat, amelyekből tarka mintájú lapokat kellett összefűzni. Ezek a munkák nekem soha, soha nem sikerültek s igen csodáltam a társaim éles elméjét, mely lehetővé tette, hogy nekik minden sikerüljön. Rendszerint hamar abba is hagytam a munkát s a falon függő állatképeket bámultam: az oroszlánt, a »busa szöketőt« (fizéter bálnát) s az óriás kígyót. Hajh, ha azokról mesélt volna az óvóbácsi, csupa fül és szem lettem volna; így azonban a kiseddóvó munkájának keretében a legtehetségtelenebb, leglustább és legkedélyteltebb növendék lettem. Pedig igen szép »kedélyképző« dalokat tanultunk, – például ezt:

Derek-, hegyes-, s tompaszögű lapokat
 Kap a gyermek, hogyha szépen szót fogad.
 Nosza rajta, rakjuk hát most szaporán,
 így mulatunk, így mulatunk aztán mi csak igazán!

Skultéty bácsi ehhez a szöveghez igen szépen hegedült is, de nekem hegedülhetett volna akár Szent Dávid is, akkor sem érdekelt volna sem a derék-, sem a hegyes-, sem a tompaszögű lap. Azt persze meg tudtam mutatni, hogy melyik a hegyes-, vagy tompaszögű lap, de hogy miért hegyesszögű, vagy miért tompaszögű, arról a leghalványabb sejtelmem sem volt. Azt hiszem, ugyanannyi fáradtsággal, amennyivel engem megtanítottak a hegyes-, vagy tompaszögű lap kiválasztására, egy kis kutyát, vagy egy kis csikót is megtanítottak volna ugyanarra a munkára. Semmire se gondoltam, csak a vékony deszkából faragott játék-lapokra néztem és az óvó bácsi pálcájára; így hamarosan megtanultam, hogyan kell kiválasztani az óvó bácsi állal megnevezett lapokat.

A tanév végén a kedves szülőket is meghívták a vizsgára s ez alkalommal a növendékek nagy része jutalmat kapott. Az én esetemben erről természetesen szó sem lehetett, de nem is bántam, mert egy néni rászólt a kis gyermekére:

– Addj ennek a szomorú fiúcskának is a cukorból !

Savanyú bonbon volt, – egyike a legnagyobb élvezeteknek, amelyekben 1877-ben részem volt.

Mert nem volt csupa szomorúság az életem: csak otthon szomorkodtam és az óvodában. De az uccán, ott már kitomboltam magamat és kiéltem gyermekségemet. Enyém volt a széles nagy ucca, sőt a környékbeli uccák is, a Tyúkbegy-uccától kezdve egészen a rókusai tóig. Ez a rókusai tó jobban izgatta a fantáziám al, mint egy modern gyermekét az Atlanti-óceán. Ott volt a tó a mai Fel-támadás-ucca végén, a temetőn innen. A tó túlsó része nádas, melyről azt gondolám, hogy oly nagy, hogy bizonyosan a világ végéig terjed. Nyáron néha alkonyat után is ott csavarogtam a tó körül és bámultam a hazatérő vízi madarakat, – tudtam, hogy melyik a vadkacsa, melyik a szárcsa, melyik a bölömbika, bár nem bírtam elképzelni, hogy miért, hogyan nevezték el ezt a kis madarat az addig látott legnagyobb állatról, a bikáról?

A tó körül nevezetes ügyességekre leltem szert. Például én tudtam legjobban »szűrni«. Szűrni annyit tesz, mint egy göröngyöt, vagy cserépdarabot úgy dobni a tóba, hogy a víz felszínéről több ízben visszapattanjon. Még a legnagyobb fiúk is megbámulták, hogy amikor én »szűrtem«, a cserép, vagy göröngy a víz színéről négy-ötször is felugrott. Igen

vallattak, hogy hogyan csinálom ezt a szép dolgot, de én egy angol lord nyugalmával csak ennyit szoktam felelni:

– Fortélyos van a dolgnak!

Persze, nem tudtam volna semmit sem megmagyarázni, – egyszerűen csak »a kezemben volt« a tudomány, mint ahogyan a muzsikuskis cigány gyerekének is »a kezében van« a művészet s emiatt rosszul cincogni nem bír akkor sem, ha akar.

Viszont a szomszédunk, Dobszayné teljesen tehetségtelen dobó volt; emiatt nem leltem tőle sohasem. Felvett az uccán egy göröngyöt, hogy megdobjon vele, de én mindig csak nevettem rajta, mert először is egészen föl-emelte a karját magasra s mindig a tenyerét fordította arra, amerre dobni akart. Hát persze hogy sohasem talált el, – tíz méteren túl már lőtávolon túl voltam.

Igazi jó pajtásom ebben a korszakban nem volt egy sem. Az óvodába együtt járt velem egy három vagy négy évvel idősebb rokonom. Vass Károly (Vass Pál főjegyzőnek az öccse) – ehhez vonzódtam, mert a legnagyobb és legerősebb fiú volt az óvodában s így az uccai élet harcaiban igen értékes szövetséges lett volna. De ez meg viszont igen unalmas ember volt, – mindig igen szépen fel volt öltöztetve és bárminő közös akciót javasoltam is neki (kerítés-átmászás, kapu alatt a kutya

által ki kapart nyilason való bebújás, fáramászás, patkány leles stb.) mindig az volt az első szava:

– Jaj, ezt nem lehet, mert a szép ruhám van rajtam! Jaj, dehogy megyek, – milyen lenne a cipőm?

Szóval, számomra hasznavehetetlen ember volt. Az óvodában azonban az intézet büszkesége volt s mindig ő szavalt, ha az iskolaszék valamelyik tagja ellátogatott hozzánk. Az ilyen hivatalos vendégnek mindig én örültem legjobban, mert egészen bizonyos voltam benne, hogy tölem, mint legostobább gyerektől nem fognak kérdezni semmit és hogy ha elalszom is, a látogatóra való tekintettel ezúttal kivételesen nem fognak megverni.

VII.

Menekülésem az árvízből.

1878 nyarán, anyai nagyanyám határozott kívánságára, haza költöztünk Rókusról a Felsővárosba. Az apám már teljesen »kész« volt, azaz már nem volt egyebe, mint adósága, annyira, hogy rókusi tartózkodásunk alatt már valami munka után is kellett néznie. A *Hét választófejedelem*-hez címzett szálló akkoriban olyan jó üzlet volt, hogy tulajdonosának, Ferencsevics Györgynek segítőre volt szüksége, Odavette tehát az üzletbe az apámat és Juránovics Ferencet, aki később az Európa-szálló tulajdonosa lett. A szállodai

1878 nyarán, anyai nagyanyám határozott kívánságára, haza költöztünk Rókusról a Felsővárosba. Az apám már teljesen »kész« volt, azaz már nem volt egyebe, mint adósága, annyira, hogy rókusi tartózkodásunk alatt már valami munka után is kellett néznie. A *Hét választófejedelem*-hez címzett szálló akkoriban olyan jó üzlet volt, hogy tulajdonosának, Ferencsevics Györgynek segítőre volt szüksége, Odavette tehát az üzletbe az apámat és Juránovics Ferencet, aki később az Európa-szálló tulajdonosa lett. A szállodai

1878 nyarán, anyai nagyanyám határozott kívánságára, haza költöztünk Rókusról a Felsővárosba. Az apám már teljesen »kész« volt, azaz már nem volt egyebe, mint adósága, annyira, hogy rókusi tartózkodásunk alatt már valami munka után is kellett néznie. A *Hét választófejedelem*-hez címzett szálló akkoriban olyan jó üzlet volt, hogy tulajdonosának, Ferencsevics Györgynek segítőre volt szüksége, Odavette tehát az üzletbe az apámat és Juránovics Ferencet, aki később az Európa-szálló tulajdonosa lett. A szállodai

1878 nyarán, anyai nagyanyám határozott kívánságára, haza költöztünk Rókusról a Felsővárosba. Az apám már teljesen »kész« volt, azaz már nem volt egyebe, mint adósága, annyira, hogy rókusi tartózkodásunk alatt már valami munka után is kellett néznie. A *Hét választófejedelem*-hez címzett szálló akkoriban olyan jó üzlet volt, hogy tulajdonosának, Ferencsevics Györgynek segítőre volt szüksége, Odavette tehát az üzletbe az apámat és Juránovics Ferencet, aki később az Európa-szálló tulajdonosa lett. A szállodai

s hogy az apám kereset és munka nélkül ne maradjon, vett neki egy fiákért, egy »homokfutó« kocsit és négy lovat. Az apámnak éppen elég esze volt ahhoz, hogy a dolognak a legkönnyebb végét fogja: felfogadott egy kocsist s a fiákért az egész napra bérbe adta az öreg Herczl doktornak, a későbbi híres sebész, Herczl báró apjának. Herczl doktor havi hatvan forintot fizetett; ebből tizenöt forintot kapott a kocsisunk, tizenötbe került a lovak eltartása; a fenmaradó harminc forintból még a kocsist is kellett élelmezni. A »homokfutóval« alig keresett az apám valamit, – csak az akkori »vorspontkomiszáros« vette igénybe, ha városi uraknak hivatalból »előfogat« járt s a város igen rosszul fizetett. A nagyanyámnak tehát igen jelentékenyen hozzá kellett járulnia a család eltartásához.

1879-ben, március elején az apám az árvíz-veszedelemnek a legnagyobb figyelmet szentelte. Maga ült fel a bakra, valahányszor a város tiszti ügyészét, Nóvák Józsefet ki kellett vinni a töltésekre; a többi urakat is gyakran szállította s mint nekem mondotta, jelen volt a percsorai gátszakadásnál is. Azt azonban, hogy az árvízből katasztrófa lesz, az utolsó estéig nem hitte. Március 11-én este közvetlenül a vacsora előtt leugrott a házunk előtt a kocsiról és beszólt az anyámnak:

– A gyerekek ne feküdjenek le, mert alig-

hanem baj lesz. A Makkos-erdőhöz megyünk a vasúti töltésre. Mindjárt visszajövök, majd akkor vacsorálunk.

Még sohasem voltam olyan éhes, mint ezen az estén és ezért nem tudtam elaludni. A vacsorával azonban éjfél utánig váriunk. Amikor kocsizörgést hallottunk, az anyám kiszaladt a konyhába tálalni; mire behozta a nagy tál borjúpörköltet, az apám is beért a szobába és csak ennyit mondott:

– Nem eszünk, már nincs rá idő! Jön a víz! Azonnal ki a kocsira!

Én az éhséggel és az álommal küzdve az asztalra borultan ültem egy magas széken s türelmetlenségemben, magam sem tudom miért, már levettem a cipőmet. Amikor ezt észrevette az anyám, fel akarta húzni a cipőmet, bár szegény már annyira fejét vesztette, hogy a tálat az asztal helyett az ablakba tette. Az apám azonban nem engedte a cipőmet felhúzni: már nincs rá idő!

Tehát harisnyában menekültem; színes kockás, vörös »schottisch«-harisnya volt a lábamon. Az apám és az anyám a bakon helyezkedtek el, két elhalt testvérem: egy bátyám és a néném a »kis ülésen«, én a nagy ülésen és mellettem a nagyanyám, ölében ma is élő István öcsémmel. Így indultunk neki a világnak, magunk sem tudtuk hova? Csak arra emlékszem, hogy holdvilág volt s három-négy sor-

ban mentek már a kocsik az uccán, mind befelé a városba és hogy minduntalan meg kellett állni. Mikor az iskolához értünk, a nagyanyám leszállott a kocsiról és kijelentette, hogy egy lépést sem megy tovább. Ha meg kell halni, Isten neki, – ha a város elpusztul, neki sem marad semmije, csak a puszta élete, ő már öreg asszony, stb. stb. Mivel semmiféle disputára nem volt idő, az apám ott hagyta. Az öreg asszony megkerülte az épületet s a leányiskolái kapun felment a toronyba. A két emeletes épület és a torony akkor már zsúfolva volt menekülőkkal. Mikor a nagyanyám leszállott, az anyám foglalta el helyét a nagyülésen. Akkor már nagy volt a lárma, – ökrök és tehének bőgését, kutyák csaholását s az emberek káromkodását hallottam mindenfelől. Az összes tornyokban kongatták a harangokat s ha jól emlékszem, két mozsárlövést is hallottam, olyat, aminőt az úrnapi körmenetekről már ismertem. A mai Kossuthucca tájáig vergődtünk el, amikor egyszerre rettentően fájni kezdtek a lábaim: utolért bennünket a víz, mely Rókus felől özönlött, de a lovaknak csak hasig ért a víz, mire elvergődtünk a nagypiacig s onnan egyenesen a Tiszának tartottunk.

Átvergődni a hajóhídon! Ez volt a célunk. De ugyanez volt a célja még száz, meg száz kocsinak s ezer, meg ezer gyalogosnak. Az

apám, ha kellett, az extázis állapotáig tudott káromkodni és erőszakoskodni; most sem törődött azzal, hogy kit gázol le és hogy kivel ütközik össze, verte a lovait, ahogy bírta és felvergődött a hídig. Ott Zubovics Fedor főhadnagy akarta fentartani a rendet és meg akarta állítani az apámat, aki senkinek az épségével nem törődve tört előre. Zubovics revolvért fogott az apámra, aki valami csoda révén éppen akkor besodródott kocsijával a menet egyenes vonalába s a következő pillanatban már a hajó-hídon voltunk, – meg voltunk mentve!

Az újszegedi parton, fel a Maros felé, rengeteg nép nyüzsgött s a fáklyafény s a .hevenyészett gyékénykunyhók sora nagyon érdekeli.

– Gyerünk oda! Fázik a lábam! Éhes vagyok!

De hiába nyafogtam, az apám nem hallgatott reám. Nagy nehezen kivergődött a tömegeből s hajtott tovább, Újszegeden át délkelet felé.

Mire beértünk a szőregi nagykocsmába, már fölkelte a nap. Az ivó egyik sarkában boglyas-kemence volt; ott ültem én, a lábaim már valami kendőbe voltak burkolva és valahonnan egy fél kiflit is szereztek számomra. Az éhség és az álmoság küzdött bennem s az éhség győzött: nem aludtam el, míg a fél kiflit meg nem ettem.

A szoba zsúfolva volt menekültekkel, mindenki beszél, vagy sopánkodott, vagy káromkodott, mindenki enni, vagy inni akart és bár olyan sűrű volt a füst, hogy vágni lehetett volna, senkinek sem jutott az eszébe, hogy kimenjen, – mert hát hova menjen? Tegnap este még mindenkinek volt otthona, – ma reggel pedig már senkinek sincs hova haza térnie. Menekülése közben mindenki hallotta a rombadőlt házak ropogását, – mindenkinek, amije volt, már csak a helye van meg s a helyet is ölnyi magas víz borítja. Ház, bútor, berendezés, ruházat, jószág, élelem, – minden elveszett: mindenki csak azt mentette meg, ami éppen rajta volt. Koldus lett mindenki, még a jómódú ember is, – mindenkinek a gazdasága, mestersége, üzlete elpusztult és senki sem tudta, hogy mikor, hol és hogyan kezdhet majd hozzá egy új egzisztencia megteremtéséhez.

A délelőtti folyamán az apám elhatározta, hogy egyelőre Szőregen marad s azonnal ki is bérelt egy rácnál egy nagy uccai szobát és konyhát, a bútorral és ágyneművel együtt, – s az nap már »otthon« ebédeltünk, egy oly községben, melynek nevét akkor hallottam először, sőt délután már cipőm is volt, a jó Ég tudja, honnan?

kijelentette, hogy egy lépést se megy tovább.

VIII. A szőregi rácok között.

Öt hónapot töltöttünk Szőregen s ebből az öt hónapból feltűnően kevés dolog maradt meg az emlékezetemben.

Tudom, hogy a rácnak, kinél laktunk, szintén voltak gyermekei, akiktől a szerb nyelvet, hétköznapi használatra elég gyorsan megtanultam. Mikor egyszer a legnagyobbat, Pávelt denunciállam az apjánál e szavakkal: »*Pável csiszii konya sza s csira!*« (»Pável a kalapjával pucolja a lovat«), – először Pável kapott ki az atyjától s néhány perc múlva én kaptam ki Páveltől. Ettől az időtől kezdve máig csak egyetlenegy cselben jelentettem föl egy ember-társamat (mint majd sokkal később elbeszélem), parancsoló kötelességből, de akkor is megbántam. Szőregen egyébként jó! és kellemesen éltem, kivéve egy esetet, amikor a rác gyerekekkel főzőcskét játszottunk a repce-kazal melleit s gyufát loptam az istállóból, hogy a játék-edényeink alatt igazi tűz égjen.

Hogy azután a repcekazal is tüzet fogott, sőt a szomszédnak az istállója is leégett s azon az uccasoron még néhány gazdasági épület, az már akaratom nélkül történt. A sajnálkozásra azonban nem sok időm maradt, mert az eszméletlenségig elverték. Mikor estefelé magamhoz tértem és fel akartam kelni, igen csodálkoztam, hogy minden mozdulatnál fájtak a tagjaim s néhány napig csak vánszorogva tudtam járni. E miatt egy ideig jó fiú voltam és nem csavarogtam a faluban. Többnyire az isiálló érdekelt, mert a mi lovainkon kívül a házigazdának is voltak lovai. Egy este az itatás alkalmával az istálló küszöbén üldögéltem s az egész ház népének nagy rémületére a hat ló felettem lépkedett vissza az istállóba. Szerencsémre mind a hat lónak több észé volt, mint nekem, s egyikük sem rúgott meg, – úgy vigyáztak, mintha cirkuszban nevelkedtek volna.

Szőregről nagy élményem: egy kirándulás Deszkre. Szénáért mentünk a rétre s künn, a falun kívül nekem is szabad volt tartanom a gyeplőt. A szénában madárfészket láttunk, megálltunk és kivettem a fészekből egy tojást, kettőt meg ott hagytam. A »Nagy Mogul« gyémánt a perzsa sah birtokában mesés kincset ér, de én azt a szeplős madártojást nem adtam volna oda érte! Azonban minden boldogság mulandó, – a tojást oly féltve szoron-

galtam a markomban, hogy végre is összenyomtam, úgy, hogy a ruhámra folyt. Természetesen ezért is kikaptam.

Feledhetetlen élményem az is, hogy egy vasárnap délelőtt csavargás közben betévedtem a rác templomba. Véletlenül esküvő volt. Igen megbámultam a fényes szertartást és nem bírtam megérteni, hogy a vőlegény és a menyasszony fejére miért lesznek koronát? Hazatérve folyton arról beszéltem, hogy »megjött Szőregre a király és a királynév.

– Erre a gyerekre megint rájött az elmebaj, mondta az apám.

Én azonban nem hagytam az igazamat erősítgettem, hogy láttam is a királyt és a királynét. Ezúttal verés helyett egy kockacukrot kaptam:

– Jól van. szegény fiam. jól van, ha láttad, csak legalább ne mondanád olyan hangosan! Nem muszáj azt másnak is tudni, hogy bolond vagy !

Más alkalommal megint rossz fát tettem a tűzre, mert egyszerre csak – kiadták az utamat! Ez úgy történt, hogy valami cokmókot belekötöttek egy kendőbe s azután így szóltak hozzám:

– Itt a ruhád, menj Isten hírével! Ilyen rossz gyereket nem tartunk a háznál!

Sírni nem szoktam, soha nem könyörögtem, minden büntetést a Sors rendeléseként szó

nélkül elfogadtam, – fogtam tehát a batyut és nagy komolyan elindultam az uccára. Az anyám utánam indult, a harmadik háznál utolért és hazavitt:

– Na, most az egyszer még megbocsájtunk!
De ezután jó légy!

Én azonban nem örültem a bocsánatnak, mert folyton az járt az eszemben, hogy én itt útban vagyok és ha csak azért szabad visszajönöm, mert most az egyszer még megbocsájtanak, akkor nincs semmi értelme, hogy itt maradjak. Megnéztem tehát, hogy hova tesz le a batyumat s este, míg az anyám a vacsorát készítette, a batyut kiloptam a szobából és elindultam vele – világgá!

Hova mehet egy öt éves gyerek, aki világgá akar menni? Elindultam az uccán egyenesen, kifelé a faluból s aztán az útról Letérve neki a szántóföldeknek és a réteknek! Már teljesen besötétedett, de a csillagos eget fölöttem gyönyörűnél; láttam. Meg-megálltam, hogy nem látnám-e meg az égen a Fiastyúkot és a Gönçöl-szekerét, melyet már hallottam emlegetni, – de semmi tyúkhöz, vagy szekérhez hasonló dolgot nem bírt felfedezni a fantáziám az égbolton. »Megcsaltak ezzel is, gondoltam magamban, – »mese az egész Fiastyúk-história!«

Már mendegéltem vagy két óra hosszát, mikor egyszerre félni kezdtem, inert nagy

vizet láttam jobbról is, balról is. Óvatosan a víz szélére érve megnyugodtam: nem víz volt az, hanem valami takarmány, aminek fehér volt a virágja. Valahol Kis-Zombor tájékán vetődtem ki ismét az országútra, ahol egy kocsi jött velem szemben. Megszólítottam a kocsin ülő embert:

– Bácsi, nem volna szüksége egy kis szolgálégyre?

Az ember nagyot nézett, keresztet is vetett magára rác módra s azután felém csapott az ostorával, de szerencsémre nem ért el.

– Ki vagy; Kérdezte. Ember vagy?

– Kisember vagyok, mondtam, bujdosok a világban, mert otthon nem kellek. Itt a ruhám, minden podgyászom!

– Honnan jöttél? kérdezte tovább az ember.

– Szőregről, feleltem, de nem vagyok rác, hanem magyar... Szögedi magyar...

– Na, gyere fel a kocsira!

Mii sem sejtve felültem a kocsira s egy óra múlva már Szőregen voltam, vitt a »gazdám« a község bírójához és bezörgetett:

– Ezt a gyereket az országúton találtam, azt mondja, hogy innen csavargott el. Ha az apja volnék, jól ellátnám a baját!

Ez a jó tanács egészen feleslegesnek bizonyult, mert kedves szüleim, akik a szomszédságban már a kutakat is megnézték, hogy nem fulladtam-e bele valamelyikbe, minden

útbaigazítás nélkül is tudlak, hogy mi a nevelői teendőjük a konkrét esetben s úgy elagya-bugyáltak, hogy annak a következményei egyszerűen leírhatatlanok. Sajnos, ez sem fogott rajtam, mert életem későbbi folyamán még néhányszor kerekelt oldottam azzal a szándékkal, hogy nem térek többé haza.

Szöregen különben a gyermekek között, úgy a menekült szegediek, mint a benszülött rákok között, igen nagy népszerűségnek örvendtem. Mert otthon ugyan arra szoktattak, hogy hallgassak, de a gyerekek között annyit beszélhettem, amennyit csak akartam, – meséltem nekik, új, meg új játékokat találtam ki, ösztönösen tudtam, hogy a társas életben mindenkinek valami szerephez kell juttatni s a legjobb pajtásaimat mindig protezsáltam, hogy vezető szerephez jussanak. Erre a felületes szemlélő azt mondta volna, hogy »szerény« vagyok, – pedig nem szerény, hanem okos akartam lenni s miután a családom legalább is félbolondnak tartott, a gyerekek társadalmában, ahol nem nevettek ki és nem intettek le, ambícionáltam, hogy okosnak és hasznos embernek tartsanak. A gyerekek játékaiban igen fontos a »kiolvasás«; ha a kiolvasó ügyes ember, mindig tőle függ, hogy kit olvasson ki, azaz, hogy ki legyen a »fogó« stb. Kiolvasó versikénk ez volt:

*An-tan-li-nusz,
Szó-reke tiki-taka
Oje hója bam-busz.*

Ez összesen tizenkét taktus és akire az utolsó taktus esett, a »busz«, – az lett a fogó. Miután a kiolvasótól függött, hogy a körbenálló gyerekek közül melyiken kezdje az olvasást, természetesen úgy olvastam, hogy a tizenkettedik taktus arra essék, akit kiszemeltem. Nem emlékszem rá, hogy valaha egy gyerek észrevette volna, hogy tetszésem szerint »korrigálom a szerencsét« s így viszonylagos békességben folytak játékaink.

»Néprajzi« megfigyelések végzésére persze még fejletlen volt az értelmem; de arra emlékezem, hogy a rácok Szőregen fával beretváltak. Vasárnap reggel bekenték valami sárgás kenőccsel az állukat s amikor a kenőcs megszáradt, egy kis fadarabhal levakarták. Akik így beretváltak, azoknak mindig vörös és fonnyadt volt az állán a bőr s én Szőregen, ahol ekkor sok ezer szegedi magyar lakott, a bácsik közül mindig tudtam, melyik a rác és melyik a magyar, – az arcbőrükről ítéltém s azt hiszem, nem sokszor tévedtem.

IX.

A szegedi lagúnák között.

Láttam én Szegedet közvetlenül az árvíz után is.

Anyai nagyanyám, aki a »víz« elöl nem akart menekülni a Szent György iskola toronyában húzta meg magát, ott, ahol Dugonics András anyja, mint az utolsó »boszorkányok« egyike volt bezárva valaha. A tornyot azóta a »Boszorkányok tornyának« hívták a Felsővároson s én igen nagyon félttem, hogy vájjon mit fognak majd csinálni a boszorkányok az én »fehér szülémmel«, aki menekülésünk alkalmával a toronyba kíváncszott? Hogy apai nagyanyám, a »fekete szülém« hova lett, arra soha nem is gondoltam, sőt ma sem tudom, hova menekült az árvíz elöl. Mivel folyton nyafogtam az anyai nagyanyám után, április utolsó hetében, amikor értesültünk róla, hogy az öregasszonyí a többi odamene-küiővel együtt elvitték a toronyból és hogy valahol a felsőtanyákon van valami rokon-

nál (»Gavallér« volt a család neve), – az anyám elment az édesanyját felkeresni és engem is magával vitt. Ez akkor még igen körülményes utazás volt, mert a felsőtanyák magasabb pontjait (Ferencszállás felé) egy tenger választotta el a várostól. Mi léhát hajón indultunk el Újszegedről; hogy a »hajó« csónak volt-e, vagy dereglye, azt már nem tudom, de emlékezetemben nagy vízi jármű gyanánt szerepel. Egy töltésszakadásnál indultunk el befelé, az elöntött területre. Olyan óriási sártömeget sohasem tudtam elképzelni, mint amilyen az elszakadt töltés két vége volt. A »hajón« egy minorita is jött velünk, a télikabátja fölött a karing és a violaszín stóla, kezében a kereszt és nem volt szabad a hajón beszélgetni, mert mint mondták: »a Szentség van velünk«. A papot, akitől, igen féltem, mert már régóta nem volt megberetválkozva, valahol kitették a partra, mi pedig tovább hajóztunk Szatymaz, vagy Ferencszállás irányában, be a »Fehér-tóra«, mely akkor igazi, sőt tekintélyes tó volt és még közvetlen összeköttetésben volt a Tisza árterületével. Mikor a hajó már nem birt tovább menni, kiszálltunk a hajóból s engem ölben vittek ki a szárazra.

A szülét persze megtaláltuk és néhány napig ott maradtunk. Legföljebb egy hétig lehettem »tanyai gyerek«, de azt a sok han-

gulalot, mely ott szállta meg a lelkemet, örök kincs gyanánt őrizem. Fantáziámat nagyon foglalkoztatta minden fűszál, a »gyermekláncfű« sárga virágja, a kék virágú »kígyófű«, a közelben elterülő »tengere, a tehenek és ökrök az istállóban, a kutya, mely az idegenre életveszélyes volt, de velünk szeretett játszani, az óriási, tán egekig érő kútgém, a kukoricagóré, – s mindenek felett a nedves, nagyszerűen gyúrható sárga agyag, melyből tömérdek apró vályogot csináltam és oly nagyszerű épületeket emeltem, hogy amikor beszólítottak, kézzel kellett levakarni a sarat a cipőmről és ruhámról s egy negyedóráig tartott, míg a mocskot valamennyire letisztították rólam. Hogy ez sohasem ment végbe kegyetlen szidások és testi fenytékek nélkül az éppen olyan természetes, mint az, hogy én ezt a nagy felháborodást teljesen jogosulatlannak és ésszerűtlennek tartottam. De ezt a nézetemet csak egyetlenegyszer próbáltam kifejteni, mert amikor azt mondtam, hogy semmi nem került pénzbe, a könyöradományokból kaptam a ruhát, a cipőt, mindent és kaptam még egy másik ruhát is, ami tiszta maradt s – az volt a válasz, hogy »hát ez a gyerek csakugyan valóságos hülye, mert még azt sem bírja felfogni, hogy a ruhát kímélni kell«. Szellemi képességeimnek ilyen lekicsinylése eleinte nagyon sok fájdalmat okozott

nekem, de csakhamar megfigyeltem, hogy gyengeelméjűségem konstatálásakor mindig abba hagyták a verést s így apró ügyeim elbírálásánál az »enyhítő körülményt«, bár az rám nézve megalázó volt, bizonyos megnyugvással fogadtam, mert az igazságtalan büntetés kompenzálásának eszközét láttam benne.

A »tányáról« visszamentünk Szőregre, még pedig az öreg anyámmal, aki engem nagyon szeretett s akit én is szerettem, mert családi perpatvarainkban az első goromba szóra éppen úgy elhallgatott, mint én. igen vézna és kicsiny gyermek voltam s az öreg anyámmal egy ágyban aludtam. Fejünk fölé húzva a paplant, néha a fülembe suttogta: »Nem igaz, hogy te olyan ostoba vagy, van neked is annyi eszed, mint bárkinek; majd meglátod, hogy ember lesz belőled; csak jó ember légy, akkor majd megsegít a jó Isten«. Sajátságos, hogy és magam is azt hittem, hogy az öreganyám téved; egészen tisztán láttam, hogy gondolkodásom számtalan dologban eltér a környezetem gondolkodásától s akkor még nagyfokú szemérmertlenségnek tartottam volna bár csak föltételezni is, hogy hátha nekem van igazam...

Vissza Szőregre már kocsin mentünk s azt hiszem, óriási kerülővel, talán Dorozsmán át jutottunk el a városba. Mindig előttem van az akkori Felsőváros képe: le volt tarolva minden s ebből a síkságból óriási magas épület

gyanánt emelkedett ki a Szent György-iskola, meg a minoriták temploma és rendháza. Az ember nem is képzei, hogy a házsorok között álló templom milyen óriási nagyra nő, ha eltűnnek mellőle a házak...

Augusztus végére már nemcsak lefolyt a víznek nagy része, hanem a lelkünk egy része elég száraz volt arra, hogy egy ideiglenes« épületet lehetett rajta emelni. Egyetlen nagy helyiség volt ez, szoba-konyha egyben; a ház »vert falból« készült és deszkából volt a födele, csúcsosan, mert a padláson tartottuk a szénát. A lovak számára külön állott az istálló, vagy húsz lépésnyire az ideiglenes hajléktól. Az istálló mellett is volt egy kis kamraféle, ott lakott a kocsis. Legrégibb kocsisunk nevét már nem tudom, de emlékezem, hogy a fehérmegyei Polgárdi községből való volt; második kocsisunkat egyszerűen csak »Betyár Marcinak« hívták, tizenöt évig volt rab, Rózsa Sándorral együtt legénykedett s hátul a nyakán két sebhely volt: ahol a golyó bement és kijött... Kocsisainkat nagyon szerettem és tiszteltem. Benedek Elek elbújhatik azokkal a mesékkel, melyeket »a nép ajkáról« összegyűjtött: Betyár Marcinak sokkal különb volt a tudása és fantáziája, mint azoké, akik Benedek Eleknek adták az »anyagot«, viszont a mesék közt volt nagyon sok olyan, amit lehetlenség könyvben kinyomatni, mert a mű-

veltebb közönség nagyon megbotránkoznék rajtuk, ha az ügyészség a kinyomtatott példányokat még idején el nem kobozná. Bizonyos, hogy a »műveltebb közönségnek« van igaza, én azonban hatéves koromban egyáltalán a legcsekélyebb erkölcstelenséget sem láttam ezekben a durva népmesékben: az úgynevezett »pikáns« részletek pikantériája egyáltalán nem érdekelt, ellenben a cselekmények meglepő fordulata s a dialógusok ötletessége s a magyar paraszt nyers, csöndes, nem kacagtató, de szívderítő humora egészen elbájolt engem. S ha a kocsist megszidták, hogy »miért beszél olyan disznóságokat a gyerekek«, – én elhittem, hogy kedves szüleimnek igazuk van, de mivel nem bírtam belátni, hogy miért van igazuk, belenyugodtam abba, hogy szellemi képességeim bizonyosan rendkívül hiányosak és gyengék.

Akkoriban nagyon nehezen éltünk, nemcsak az anyagi gondok miatt, hanem a közlekedés nehézsége miatt is. A mai Vásárhelyi-sugárút-nak csak a nyugati szélén volt egy keskeny száraz földnyelv, csak olyan széles, hogy egy kocsi elmehetett rajta s ettől víz választotta el a keleti oldal telkén épülő ideiglenes házakat: az uccáról hídon mentünk be a telekre és víz alatt voltak a kertek is. Augusztusban valóságos Velence volt a Felsőváros: annyi laguna volt benne. S a lagúnákban tömérdek béka.

Micsoda remek hangversenyt rendeztek ezek éjszakánként. Néha éjfélig is elhallgattam. csak azt nem értettem, hogy miért nincs hal ezekben a vizekben? Hogy a kigőzölgés e sártengerben rettenetes volt, az valószínű, de én ebből nem éreztem egyebet, mint az illatokat. Igen sok záptojás úszkált a vizén. A vadkacsákat és szárcsákat, melyek e vadvizeken megtelepedtek, elriasztotta a kiszáradó telkekre visszatérő lakosság s a kiköltetlen tojások ott maradtak a lehúzó víz által elsodort fészkekben. Sokszor nagy örömmel vittem haza az apró csatangolásaimban talált, vízimadár-tojásokat s e gyűjtő szenvedélyemről csak akkor mondtam le, mikor egy záp vadkacsatojást feltörlek előttem s az orromat belenyomták.

Egy álló esztendeig mindig kerestem az árvíz elől a régi házat, mert nem bírták nekem megmagyarázni, hogy egy egész ház a tetejével és minden bútorával teljesen eltűnhetett. A kapunk két év múlva megkerült: Szent-Ivánon fogták ki a rácok a Tiszából s mivel rá volt faragva a házszám: »1055« könnyű volt a gazdáját megtalálni. De már nem vehettük hasznát, annyira megrepedezett. A régi házból én legelőször is az 1879 március 11-iki vacsorát kerestem: emlékeztem rá, hogy az anyám zavarában a tálat az ablakba tette s óriási volt az örömem és diadalom, amikor

a tálat meg is találtuk, tele sárral és csontdarabokkal» de épen! Csak ez maradt meg a házból, meg a »babám« egy fából faragott, pirosképű és feketehajú bábu, melyet igen szerettem s amely csodálalósképen előkerült 1883-ban a végleges építkezés ütik alkalmával, – ruhája már rongy volt, de a festék az arcán még rajta volt.

X.

„A JÓSZÍVŰ zsidó”.

Ma nem igen tudom megérteni, hogyan lehetett megengedni, hogy az árvíz után a még ki sem száradt telkekre visszaköltözzék a lakosság? Az »ideiglenes épületek« valóságos mérnyletek voltak a közegészségügy ellen, A mi házunk vert fala is olyan nedves volt, hogy hiába meszelték be: a falakról állandóan csurgott a víz. Padló természetesen nem volt. Csöppet sem csodálom, hogy 1880 őszén, amikor az idő már hidegre fordult, nagyon beteg lettem. Hogy mi volt a bajom, azt nem tudom, de ma úgy hiszem, hogy feltétlenül meg kellett betegednem az akkori helyi viszonyok között.

Ezzel kapcsolatban kénytelen vagyok elpusztítani egy szép szegedi legendát. Gondolom, Mikszáth is megírta, hogy egy régi prófécia szerint Szegedből csak akkor lesz igazi nagy város, ha majd hazatérnek a városba a halottak... A legenda szerint az árvíz alkalmával a Gyevi-temetőből a víz kiemelte a

koporsókat és a koporsók a temetőből beúsztak a városba, azaz: »hazatértek a halottak«. Mindez nem így volt: én láttam azokat a koporsókat, de azok nem a Gyevi-temetőből úsztak be, hanem abból a régi török temetőből valók voltak, amely a mi kertünk és a velünk a Hobiárt basa-uca felé szomszédos Báthory-család telkének a helyén volt. A koporsók négyszögű ládák voltak és tényleg voltak még benne embercsontok; Szeged vidékén pedig a koporsók mindig öt- vagy hatszögnek voltak. Az árvízkor a talajból fölemelkedett koporsók, ha jól emlékszem, valami idegen fából voltak s az anyagukat szerszámkészítésre használta fel egy, az uccánk végén lakó öreg faragó, Mása Gyurka, akinek nem volt orra, ellenben gyönyörű galambjai voltak s egy rossz dolgot is mondhatok róla: engem is bevezetett a galambászat elemeibe. Ezt azonban majd később mondom el.

Az egészségtelen környezet miatt öt vagy hat hónapig voltam fekvő beteg. Az öreg Herczel doktor gyógyított, végre is eredménnyel, sok keserű orvossággal s ami ennél is rosszabb: szappanos meleg víznek, néha meleg olajnak a jobb fülembe fecskendezésével, amiből arra következtethetek, hogy bizonyosan középfül-gyulladásom is volt járulékos vagy következményes betegség gyanánt. Első nagy betegségemből egy rémes és egy kellemes do-

logra emlékezem. A rémes dolog az volt, hogy amikor a komor családi beszélgetésekben ezt a szót hallottam, hogy »váltó«, vagy »Kéz-művesbank«, rögtön zúgó lüktetést éreztem a füleimben, – mintha valami végnélküli, nehéz láncot vonszoltak volna s ütemesen, minden húzás után leengedték volna a földre. Hiába kezdtem nyöszörögni: órákig hallottam a lánc húzását s égett az arcom, bármennyi keserű orvosságot adott is az öreganyám. Azt hiszem, nem túlzok, ha azt mondom, hogy rettegésem gyakran fokozódott delíriumig a »váltó« szó hallatára, pedig fogalmam sem volt róla, hogy mi a »váltó«, azt ellenben teljesen átéreztem, hogy a családban igen nagy baj van és bizonyosan tudtam, hogy az öreganyámnak, ha majd imádsága után lefekszik mellém, könnyes lesz az arca.

A betegséggemmel kapcsolatos »kellemes« emlékeimet a »jószívű zsidó« feleségének köszönhetem.

A Vásárhelyi-sugárúton, a 42. számú sarokházzal egy telken van a kifelé utána következő, keskeny végű ház. Ez eredetileg két telek volt; a mai sarokházat egy – gondolom – Ökrös nevű ember építtette, de azt bizonyosan tudom, hogy a sarkon korcsma volt, amelynek ajtaja a Vásárhelyi-sugárútra nyílt és hogy igen nagy híre volt annak a siller bornak, amelyet ebben a korcsmában

félliterenkint húsz krajcárért vettek. (Én magam, mint VI. gimnazista ittam először sört és mint VII. gimnazista kóstoltam először bort.) A korcsma melletti keskeny végű házba mindjárt felépülése után, 1880 őszén beköltözött egy boltos. akinek eleinte nem volt cégtáblája, hanem faszénnel rajzolta ki a fehérre meszelt falra a cég nevét:

VEGYES KERESKEDÉS
A JÓSZÍVŰ ZSIDÓHOZ.

Egy év múlva már cégtáblája volt a »jószívű zsidónak«:

GROSZMANN FÜLÖP

felírással, de azért továbbra is csak a jószívű zsidónak nevezte az egész környék. Hogy Groszmann Fülöp tényleg jószívű ember volt-e vagy sem, azt én nem tudom, de azt igen is tudom, hogy a felesége jószívű volt. annyira, hogy mikor hallotta, hogy nagybeteg vagyok, számtalanszor küldött nekem befőt-
tet, narancsot, datolyát, miegymást, tisztára csak felebaráti szeretetből, mert mi nem fokozhattuk annyira az üzletének forgalmát, hogy ajándékainak csak egy részét is megkereshette volna rajiunk. Viszont mikor meggyógyultam, bármiért küldtek is a boltba, mindig a »jószívű zsidóhoz« mentem, akkor is, amikor egy elszegényedett úr, kinek Bánhidy volt

a neve, vele szemközt, a Vásárhelyi-sugárút és a Debreceni-ucca sarkán egy sokkal nagyobb vegyeskereskedést nyitott, mint amekkorára a »jószívű zsidóé« volt.

Ez a Groszmann nagyon szorgalmas fiatalember volt s az üzletét csakhamar annyira fejlesztette, hogy ő is kiköltözött a sarokra, a Vásárhelyi-sugárút 40. sz. házba (a Kecskeméti-utca sarkán). Természetesen ide is szorgalmasan eljártam, akár egy szál gyertyát vettem családi használatra, akár »egyért« krumplicukrot a magam élvezetére, sőt ha semmit sem kellett is vennem, akkor is ott ólálkodtam a bolt körül, ha jó idő volt, mert a »jószívű zsidónak« volt egy négy-öt éves leánya, Olga.

Igen, – nincs mit tagadni rajta: ha »Hoffmann meséiben« a tenorista az egész közönség hallatára kiénekelheti az első felvonás végén, hogy »*Első szerelmem Olympia volt*«, akkor most már én is elmondhatom, hogy az első nő, akinek látása gyorsabb mozgásba hozta hatéves szívemet, Groszmann Olga volt. Első szerelmem (s utána valamennyi, az utolsóig) természetesen egészen egyoldalú volt, de emléke élénken élt még akkor is, amikor Groszmann Fülöpnek már nagy lisztüzlete volt a Kárász-uccán s Olga már eladó leánnyá fejlődött. Az anyja még akkor is szép asszony volt. Gyakran láttam őket a Korzón, köszöntem is

nekik, de ők természetesen nem is sejtetlek, hogy ismerem őket még abból az időből, mikor szénnel rajzolták ki a ház falára a »jószívű zsidó« első cégtábláját. E följegyzéseim írása közben értesülök róla, hogy a »jószívű zsidó« is, meg a leánya is meghalt már, sőt Olga igen tragikus körülmények között költözött el az élők sorából. Tőlem mindenesetre hálát és kegyeletet érdemel az emlékezetük.

Elárulhatom azt is, hogy részben Groszmann Fülöpnek köszönhetem azt, hogy toleráns és liberális gondolkozású ember vagyok. 1881-ben és 1882-ben elárasztottak bennünket mindenféle antiszemita nyomtatványokkal. Az *Egyetértést* járattuk, de minduntalan kaptunk egy-egy számot Verhovay lapjából a *Függetlenség*-ből s rendszeren küldték a *Füstölő* című antiszemita hecc-lapot, bár nem fizettünk rá elő. Mikor ezeket olvastam, mindig azt gondoltam, hogy »nem igaz, hogy minden zsidó ilyen, mert nekem a jószívű zsidó befőtteket küldött akkor, amikor az egész Felsővároson valószínűleg csak Groszmannénak volt befőtteje, – tehát, amit ezek az újságok a zsidók kegyetlen lelkületéről írnak, az mind hazugság és ostobaság; különben sem volt nehéz liberálisan gondolkoznom, mert családomban voltak ugyan nagyon vallásos emberek, de tudomásom szerint nem volt senki, aki ne

a legteljesebb és legtisztább demokratikus és liberális elveket ne vallotta volna, – úgy fogva fel a liberalizmust, mint ahogyan arról én mindig gondolkoztam és ahogyan e kérdésről írtam, mindig egy egyenes vonalban és abszolút következetességgel, akár »zsidó« volt a lap, amelybe írtam, akár »klerikális«. Különben az egyik elnevezést éppenszóval alaptalannak és ostobának tartottam mindig, mint a másikat.

XI.

Megbuktam az első elemiben.

Fantasztikus idők voltak azok, amikor a régi Szegedet eltemettük! Mert valóságos temetés volt az: méter magasan, vagy még magasabban feltöltöttük a város területének nagy részét. Igen nehéz dolog volt a felsővárosi lagúnák eltüntetése s ezt a munkát jórészen olaszok végezték, akiket mi csak digóknak nevezünk. Azt hiszem, a híres szegedi kubikosok sokat tanultak olasz kartársaiktól. A Felsőváros feltöltésére a földet az Algyőre vivő út bal oldaláról, a körtöltésen túlról szállították be a digók, még pedig lórékon. A lóré apró vasúti kocsi, föld, kavics, vagy kő szállítására, lebocsájtható oldalakkal. Kezdetben egy miniatűr mozdony pöfékelt a lórék előtt, de azután áttértek a lóvasúti rendszerre. Az a terület, ahonnan a földet hozták a vámházon túl (*rámpá*-nak hívtuk a töltés föl- és lejáróját), kitűnően ismeretes volt előttem, mert az országút jobb oldalán eperfák voltak

vagy egy kilométer hosszúságban a töltéstől kezdve, – addig, ahol az út keletről északra kanyarodik s azok között az eperfák között nem volt egyetlenegy sem, amelyre 1881-től 1887-ig minden nyáron egy néhányszor fel ne másztam volna. Elöttem vannak ma is a nagy gödrök, melyekből száz meg százezer köbméter földel behordták a városba, vagy talán még sokkal többet; emlékezem: azt beszéltek, hogy »sárga agyagot« szállítanak be és tönkreteszik vele a kerteket. Tényleg sárga volt az a föld, de ma már tudom, hogy nem agyag, hanem *lössz* volt: finom szemű, sűrű masszává összenyomott homok, – olyan, mini aminőből a Balaton somogyi partját megszerkesztette a Teremtő.

Az a lázas munka, amely körülöttem folyt, természetesen nagyon érdekelt engem, bár igen sajnáltam, hogy eltűnnek a környékünkön a vizek s a kezdődő építkezéseket gigászi méretűeknek láttam. Természetesen egész nap az utcán csavarogtam és 1880 őszén kedves szüleimnek azt az elhatározását, hogy beadnak az iskolába, igen kellemetlen érzésekkel fogadtam. Még nagyon élénken emlékeztem a kisedővóra...

Azonban, amit az apám. vagy az anyám mondott azt, hacsak el nem felejtettem, mindig teljesítettem a legelső szóra, minden okoskodás és megjegyzés nélkül s így legfőlebb

savanyu és komor ábrázatom mutathatta, hogy az iskolától irtózom, de balsejtelmeimről nem szóltam egy szót sem, mikor iskolai pályafutásomat megkezdttem.

Az első napon kocsin vitt az apám az iskolába. Az I. B. osztály szépreményű növendéke lettem. Első tanítóm, Bezdán Imre még fiatal, de már nagyon beteg ember volt: mankón járt és állandóan az asztalán volt egy véres törülköző, amivel gyakran törülgette az ajkát. Akkoriban egész nyugodtan beengedték a kisgyermek közé a tuberkulózis utolsó stádiumában levő tanítót. Miután a tani tó úr már az első napon egész sereg gyereket megpálcázott, láttam, hogy itt sem lesz jobb dolgom, mint az óvodában s tanítás után nagy örömmel menekültem ki az első emeleti tanteremből a szabadba. Az épületből kilépve nem tudtam, merre menjek: a fiú-osztályok kapuja a Belváros (Palánk) felé nézett, mely ismeretlen volt előttem. Először a minoriták felé indultam el, de az utca közepére érve szerencsémre megláttam a Római-körút táján a lórékat és digókat, – tudtam, hogy azok a házunk előtt járnak s így szerencsésen hazavergődtem. Otthon azonban az iskolai életre vonatkozó kérdésekre igen szűkszavú, mogorva feleleteket adtam. Nem tudtam megérteni, hogy miért kell nekem iskolába járni, noha már tudok írni-olvasni? Anyai nagyanyám

tanított meg olvasni, állítólag bámulatosan rövid idő alatt és tőle tanultam írni is egy hat krajcáros palatáblán.

Az iskolai oktatás tehát egyrészt unalmas volt, másrészt rettenetes. Ütemre írtunk mindenféle vonalakat, melyekben semmi értelmet nem láttam: A középsoron alulról kezdjük, jobbradülő ferdevonalat írunk a közép-felső sorig,– egy, kettő!: Ezt csináltuk egy negyedórán át, a tanító a falitáblán, mi a palatáblán. S azután egy másik negyedórán át: »felülről kezdve, balra vissza, lenn jobbra kanyarítva: egy, kettő, három!« Mikor ezzel is készen voltunk, újabb vezényszó következett: Most pontot a hegye fölé:, egy! egy! egy! – Én ettől egészen elkábultam és folyton az járt az eszemben: Miért nem mondja ez a bácsi röviden és egyszerűen, hogy »gyerekek, írjatok egy kis *i* betűt?« Minden értelmes dolgot le tudtam írni, de a »jobb felső horog« helyett néha »bal felső horgol« rajzoltam, ha még nem tudtam, hogy a tanító úr milyen betűt akar velünk megalkottatni, – s e miatt a megfelelő fenyítésekben részesültem. Legkevésbé szerettem, ha a tenyeremet előre kellett nyújtanom abból a célból, hogy a tanító úr a pálcával rácsapjon. Egy másik elmés büntetés, amitől a többi gyerek félt, abból állott, hogy tenyerünket felfelé fordítva, kinyújtott ujjainkat össze kellett szorítani ab-

ból a célból, hogy a tanító úr a léniával egy csapásra mind az öt körmünket eltalálja; ez azonban nekem kevésbé rémes volt, mert tudtam, hogy ha a megfelelő pillanatban kapom le a kezemet, a lénia lapja, mely lassabban jár, mint a nádpálca, valami retteneteset nem üthet. A legtöbbször azért kaptunk ki, mert nem figyeltünk. Abban az időben a mi iskolánk pedagógiájában »figyelni; annyit jelentett, mint a két tenyeret az asztal lapjára tenni és egyenesen előre nézni. Én a »szép figyelemért « mindig akkor kaptam dicséretet, amikor arra a vonalra néztem, ahol az előttem levő fal a menyezettel találkozott. A feszült figyelem persze arra szorítkozott, hogy a tenyerek az asztalon legyenek, a kinyújtott ujjak ne mozogjanak és hogy a tekintet a kiválasztott fix vonalról el ne terelődjék; annak a figyelésére, hogy mit beszél, vagy mit csinál a tanító úr, már nem jutott energiám.

Az ének-órákon különösen szenvedtem. A tanító úr népdalokat énekeltetett velünk. Amikor azonban azt kellett énekelni, hogy

*Végig mentem az ormódi temetőn,
Elvesztettem piros bársony keszkenőm...*

– az ének után megkérdeztem a tanító úrtól, hogy mi az a »keszkenő?« És amikor azt felelte, hogy »zsebkendő«, én viszont azt

mondtam neki, hogy »én ezt nem értem, mert én még sohasem láttam olyan zsebkendőt, ami bársonyból van«. Ezt én igen komolyan mondtam, a gyerekek azonban igen nevettek rajta s tanító úr is egészen felderülten mondta nekik: Látjátok, milyen ostoba ez a Szabó? Milyen szép ez a nóta és ahelyett, hogy ő is dalolna, ilyen számárságokon törí a fejét«. Sok bajom volt azzal a. gondolom hazafias intenciójú dallal, amely így kezdődött:

*Fátyol borítja
Hervadt arcomat...*

Ezt igen szomorúan kellett énekelnünk, noha én egészen rendben levő dolognak tartottam, hogy akinek az arca hervadt, annak az arcát csak hadd borítsa az a fátyol! És miután a leglelkesebben elénekeltük azt a szép dalt, hogy

*Ha még egyszer azt izeni,
Mindnyájunknak el kell menni...*

megkérdeztem, hogy miért kell *még egyszer* üzenni, miért nem megyünk már az első üzenetre?

Miután az ilyen kérdéseimen a gyerekek mindig nevetlek, aféle »bolond figura« lettem az iskolában s a tanítónak igen sok bosszúságot okoztam, aminek kiegyenlítéséül mindig volt rajtam valami kék folt, melyet mindig

daganat előzőtt meg: már tudtam, hogy a nádpálca-csapás meddig fáj, mikor dagad, mikor lesz kék a helye stb.

Szerencsémre nagy beteg leltem és hónapokig nem mehettem iskolába. Azonban minden jó dolgot ellensúlyoz az életben valami rossz: betegségem alatt (melynek igen örültem, mert nem kellett iskolába menni) változott a tan-rendszer: kötelezővé tették az írás és olvasás tanításában a »hangoztató módszert«. Ez abban állott, hogy az »sz« betűre többé nem volt szabad azt mondanunk, hogy »esz«, hanem sziszegnünk kellett »sz-sz-sz«. Mikor betegségemből felépülve ismét elmentem az iskolába, az osztály már messze haladt a tudományokban. A tanító úr felhívott a katedrára, hogy megnézzze, mennyire maradtam el s a Gönczy-ABC-t elém tartva, rámutatott egy betűre és ezt kérdezte: »Micsoda betű ez?« Gyanútlanul azt mondtam neki: »eff« A következő pillanatban lerepültem a katedráról: a tanító úr suta kezével olyan pofont adott, hogy elrepszettette a dobhártyámat s talán más bajt is okozhatott, vagy csak nagyon megijesztett, – már nem igen tudom, csak arra emlékszem, hogy kocsin vittek haza s egy ideig megint feküdtem. Az öreganyám azt mondogatta azután, hogy »a gyerek félrebeszél«. De az apám megnyugtatta: »az a gyerek mindig félrebeszél!«

Az iskolai év végén – megbuktam. A minap a szegedi Somogyi-könyvtárban ellenőriztem kissé a memóriámat: »A szeged-felsővárosi községi elemi népiskola fi- és leánytanulói-nak érdemsorozata« című füzet elárulná, még ha tagadnám is, hogy az I. B. osztályban az 1880-81. tanév végén a »haladók« közé soroltak. Az »olvasók« felső osztályba léphettek, a »haladók«-at osztályismétlésre utasították. Szorgalmam elismeréséül azonban »jeles« tanjegyet kaptam, ami ebben a vonatkozásban annyit jelentett, hogy »szorgalmas, de szellemi képességei gyengék és fejletlenek«. Miután kedves szüleimnek az volt a nézete, hogy az osztályozás igazságos, elhatározták, hogy kísérletet tesznek: nem lehetne-e szellemi képességeimet kissé gyorsabb tempóban fejleszteni?

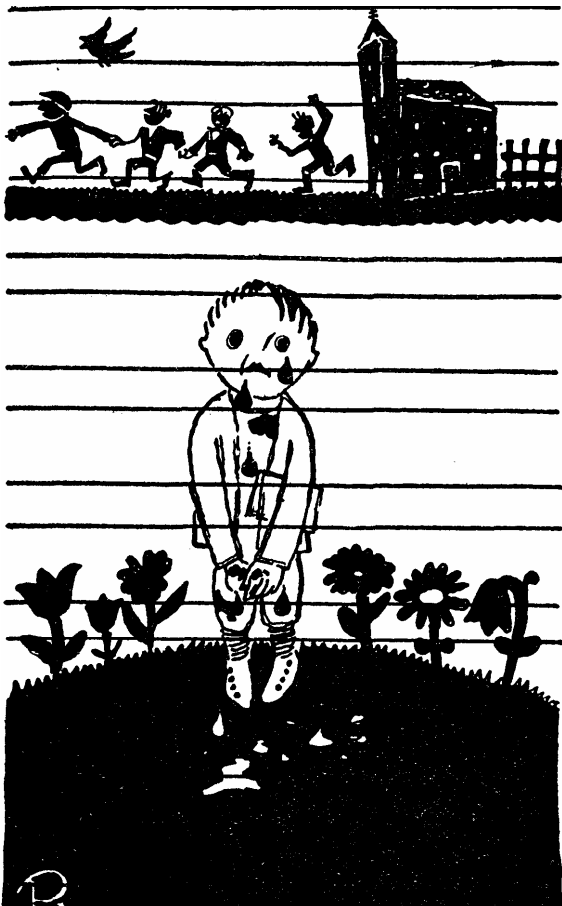
XII.

Javító vizsgám az első elemiben.

Bezdán tanító úr 1881 május havában már kidőlt a munkából, ágybanfekvő beteg lett és hamarosan meg is halt. Helyettese gyanánt egy igen fiatal tanító, Csikós Gyula vette át az osztályt. Az iskola értesítője erről ugyan nem emlékezik meg, de én emlékezem reá, mert reám nézve igen jelentős esemény volt, hogy olyan tanító kezébe kerültem, aki már sokkal ritkábban vert bennünket. E mellett a tény mellett semmi jelentőséget nem tulajdonítottam annak, hogy Csikós tanító úr is osztályismétlésre utasított, mert én, mint jó fiú, szüleimnek, környezetemnek és iskolámnak könnyen elhittem, hogy szellemi képességeim túlságosan csekélyek az ő igényeiknek kielégítéséhez. Fontosabb volt rám nézve az, hogy sokat olvashattam: Jókai könyveit olvastam már hat éves koromban s az *Egyetértés-t*, a *Füstölő-t* s a Szegeden megjelent *Jó Barát* című ifjúsági lapot. Valahol a Retek-

utcán túl lakott egy Egedi nevű fiú, aki kőműves inasnak készült, de mivel még fiatal volt, egyelőre a *Szegedi Napló* kihordója és árusítója lett; ezzel a fiúval igen barátkoztam azzal az önző célzattal, hogy időnkint olvassam a Naplót, mely igényeimet sokkal jobban kielégítette, mint a nagy *Egyetértés*. írni is elég csinosan tudtam már s erre való való tekintettel katonásdi játékainkban mindig én írtam össze a csapat névsorát s én fogalmaztam a kémeink által küldött hadi üzeneteket. Szüleim azonban ismereteim gyors kibővítését szükségesnek tartották s az 1881. évi szünidőre, Csikós tanító úr tanácsára, beadtak »privátára«.

Ez a nyári priváta abban állott, hogy az iskola igazgatója, Tóth Károly úr, minden privátas fiú szüleitől kapott egy forintot s július elsejétől augusztus végéig ezért a pénzért reggel nyolctól tizenegyig és délután kettőtől négyig, csütörtök és vasárnap kivételével, tanított bennünket az ifjabb Tóth Károly úr, az igazgató úrnak körülbelül 16-17 éves fia, ki akkoriban elsőéves »képezdész« volt. A pedagógiai segédeszközök között persze ő sem tudta nélkülözni a pálcát, annál kevésbé, mert mind a négy osztályból voltak privátas tanulói s a nagyobbak, például Konstantinovic, aki a negyediket már elvégezte és füszeres inas akart lenni, továbbá Mihályfi szabó-

... az utolsó napi tanítás után a nagy fiúk úgy megverték...

nak a fia, Palotás Fausztin honvédtisztnek az öccse és mások, igen rosszak voltak. Engem az a kitüntetés ért, hogy noha én voltam a legkisebb, én lettem a »vigyázó«. Ezt a szép hivatalt becsületesen láttam el: reggel már félnyolckor, délután már félkettőkor a katedrán álltam s a »Rosszak« és »Jók« névsoroszlopába igazságosan írtam fel a táblára mindenkit, meg nem feledkezve arról, hogy aki időközben megváltoztatja viselkedését, annak a nevét le kell törölni, még mielőtt a tanító úr megérkezik. Bár az egész osztály demokratikusan ellenőrizhette eljárásom pártatlanságát, az utolsó napi tanítás után hazamenet a nagy fiúk úgy megverték már ott helyben, az iskola kertjében, hogy nemcsak az arcom volt csupa vér, hanem a ruhám is. Én tehát már hét éves koromban megtanultam, hogy az ilyesmire el kell készülnie lennie annak, aki közhivatalt visel, még akkor is, ha oly becsületes és pártatlan, mint az arkangyal.

A »javító vizsga« egyre közeledő napjától azonban annál jobban remegtem, minél gyakrabban hallottam otthon ilyen biztatásokat: »Nézd meg Somogyi Szilvesztert, az egy korcsmáros-szűrszabónak a fia, az Osztrovszky-utca és a Pusztaszeri-utca sarkán van a házuk, – annak jelese van a negyedikben! Nézd meg azt a Bunford Gyulát, annak meg kitűnője

van a negyedikben, pedig szegény asszonynak a fia mindaketten fölmennek a gimnáziumba de úr is lesz ám belőlük!« Az igazat megvallva, a legcsekélyebb ambíció sem volt bennem, hogy én is úr legyek és amikor szeptember első vasárnapján délelőtt felvittek a javító vizsgára, meg voltam róla győződve, hogy teljesen kidobott pénz az a két forint negyven krajcár vizsgadíj, melyen az igazgató úr, a tanító úr és a hitoktató úr fog osztózni.

A vizsga igen rövid ideig tartott. A tisztelendő úr nem jelent meg. írásbeli feladatomból az volt, hogy a táblára fel kellett írnom krétával, hogy mi a nevem és hol lakom? »Szabó László, Vásárhelyi sugárút 57., Szeged«. Számtanból egy feladatot kaptam: írd fel a táblára: 80, írd alá: 20, – add össze!« Megcsináltam s eredmény helyes volt: 100. Azonban ma már persze tudom, hogy a feladat helytelen volt: az első elemiben nem szabad a tanítónak három számjegyű példával operálni.

Miután a vizsgát sikeresen letettem, másnap már beírtak a II. elemibe.

Ennek egyáltalán nem örültem, mert az iskolától változatlanul irtóztam. Valósággal lenéztem azokat a nagy terméskő-kockákat, melyekből az iskola felépült, amikor még templom volt s amelyekről már századokkal előbb lehullott a vakolat. Tréfából sokszor biztattak

bennünket a meglett emberek, hogy »annak az iskolának a falát be kellene kenni szalonnával, hogy ennék meg a kutyák!« Hogy erre a célra más mennyi szalonnát pazarolt el, azt nem tudom, de azt megvallhatom, hogy én mindjárt az iskolai pályám kezdetén lop-tam hazulról egy darab szalonnát s az iskola falából jókora darabot kifényesíttem vele. Nem használt semmit, – a kutyák nem ették meg az iskolát.

Nem tudok elképzelni ridegebb épületet, mint aminő volt a régi Szent György-iskola belülről. Abban a nagy épületkolosszusban egy szűk lépcsőházon át mentünk fel az emeletre, nem volt semmi folyosó, minden ajtó a sötét lépcsőházba nyílt. Valami sajátságos karbol- és penész-szaggal telt levegője volt az egész épületnek. 1880-ban az I. B. az első emeleten volt, az igazgató osztálya, a III. mellett. Az igazgatói »iroda« egy kis fülke volt. A lányokat sohasem láttuk, mert ők a torony alatti kapun jártak be az iskolába, mi pedig a déli kapun, de a leányiskolái részben sem volt sem egy tenyérnyi udvar, sem egy méternyi folyosó.

Pajtáskodásról köztem és iskolatársaim között szó sem lehetett, mert nem bíztam más fiúkban, mint csupán azokban, akiket játék közben már kiismertem. »Az iskolában mindenki kétszínű«, gondoltam és ámbár ezt a

szót, hogy »stréber« még nem hallottam, a fogalmával már rég tisztában voltam. Megvetettem azokat, akik »feladtak« s azokat is, akik ujjaikat magasra tartva és velük a levegőben kaparászva jelentkeztek, ha valamit tudlak. Én sohasem jelentkeztem. És mindig attól tartottam, hogy »megcsalnak«, mert e téren már volt egy szomorú tapasztalatom. Az iskolában a zágrábi földrengés áldozatainak gyűjtöttek s hogy én is adakozhassam, otthon egy Máriás húszast kaptam.

Az iskolába menet a húszast elmutogattam a gyerekeknek és egyikük megrémített azzal, hogy »az a pénz nem jó, már nem jár«. A Római-körút sarkán, a Murka cigány háza mellett volt egy bolt, oda bementem megkérdezni, hogy »jár-e még a húszas?« Azt mondták, hogy már régóta nem jár. Hogy a Máriásnak ezüst-értéke is van, azt nem tudtam s így »a már nem jó húszast« eladtam egy gyereknek egy krajcárért, a krajcárt pedig átadtam a tanító úrnak a zágrábiak javára. Az ügy ezzel be is lett volna fejezve, ha otthon el nem dicsekedtem volna legelső valutá-üzletemmel: »a Máriás rossz pénz volt, de szerencsére el tudtam adni egy jó krajcárért«. Erre természetesen megkezdődött otthon a már megszokott litánia: »Micsoda buta gyerek! Ebből nem lesz semmi!« stb.

– »Eredj, keresd meg azt a gyereket, mert

ha meg nem lesz a húszas, jaj neked!«

Három napig csavarogtam, míg a névről nem ismert üzletfeleméi megtaláltam s a húszast visszaválthattam tőle.

Ezután az egész iskolában senkihez sem volt bizalmam, csak a vörös szakállú, pápaszemes iskolaszolgálóhoz, aki az összes tantermeket egymaga fűtötte és néha ki is söpörte. A nagyanyám minden hónapban adott neki húsz krajcárt, hogy »vigyázzon rám«. Hogy vigyázott-e rám, azt nem tudom, de az a tudat, hogy »itt. van valaki, akit az érdeemben megvesztegettek«, mégis némi bátorságot öntött belém legalább azokban a percekben, amikor nem láttam a tanító urat. Beszélték ugyan a gyerekek, hogy az *I. A.* tanítója, Kaminár úr kevésbé veri a gyerekeket, de én ezt már bizonyos rezignációval hallgattam, mert már hat éves koromban belenyugodtam abba, hogy én sohasem fogok olyan »osztályba« kerülni, ahol a Sors engem nem fog rúgni, verni és pofozni.

XIII.

Hogyan lettem vallásos ember?

Nem hiszem, hogy az ember vallásosnak, vagy vallástalannak »születik, de nem hiszem azt sem, hogy hitoktatással vallásossá lehet tenni valakit, akit a körülményei a hitetlenség örvénye felé sodornak. Azt gondolom, hogy a vallásos érzület nem saját szerzeménye az embernek, hanem Istennek adománya, de Isten ezt az érzületet nem plántálja készen az ember szívébe, hanem azt, akit erre szánt, olyan életkörülmények közé helyezi, amelyek között vallásos emberré fejlődhetik.

Első hitoktatóim a minorita atyák voltak. Jól emlékezem és hálával emlékezem valamennyire, mert engem soha egyetlen minorita nem bántott, mind szépen beszélt hozzám és meg voltam róla győződve, hogy nekem mindegyikük csak jót akar. Az első osztályban Belesék Kornél volt a hitoktatónk; nagy, magas, fekete ember, – nekem titokzatos lény, mert »szoknyában járt« és sokat töprengtem

rajta, hogy »vajjon asszony-e, vagy ember?« Amikor már napok óta nem beretválkozott, igen féltem tőle, főként ha felhívott a katedrára és velem mutattatta meg, hogy hogyan kell szépen keresztet vetni és szépen imádkozni? Ilyenkor rettentően dohányfüst-szagú volt és mély bariton hangja is férfira vallott – kétségeim támadtak tehát, hogy »hátha mégsem asszony?« Komplikálta az ügyet a keresztnéve: »Kornél«. Ismertem egy leányt is, akit szintén »Kornélnak«, vagy »Kornéliának« hívtak. Ha »József«, vagy »István« leli volna a tisztelendőnek a keresztnéve, nemével is hamarabb tisztába jöttem volna.

A tisztelendő úr csak katekizmusra oktatót bennünket: a bibliai történetek a II. osztály tananyagához tartoztak. A katekizmust tanulgattam, de nem értettem belőle semmit, sőt a magyarázatból sem értettem meg egy kukkot sem. De ezen nem akadtam fenn, mert már régen elfogadtam tényként, hogy gyenge felfogású gyermek vagyok s »látván a nevezetes többséget«, mely ezt a nézetet vallotta, jogerősnek elfogadtam az általános véleményt, mely ellen úgysem volt hova föllebbeznem. A legelső dolog, amit vallásom tanításaiból az iskolában megtanultam, az volt, hogy »az Isten önmagától való legtökéletesebb szellemi lény«. Azok, akik a kiskatekizmust megcsinálták s az összes püspök urak, akik

annak kötelező használatát elrendelték, nem vették észre, hogy ebből egy hat éves gyermek semmit nem érthet meg, ellenben meg voltak róla győződve, hogy az ilyen tanítással lehet a hat éves gyermekeket az Isten útjára vezérelni. »Csak tanuld meg, majd megérted, ha nagy leszel!« Tehát: nem értettem, hogy mit jelent az »önmagától való«, nem értettem, hogy mit jelent a »legtökéletesebb« és nem értettem, hogy mit jelent ez a szó: »szellemi«, azonban, hogy mit jelent a »lény«, azt már megértettem, mert természetes volt előttem, hogy itt egy sajtóhibával állok szemben: »légy«-ről van itt szó és nem »lény«-ről, – tévedésből g helyett n betűt nyomtattak a könyvbe. Én tehát úgy képzeltem el hat éves koromban az Istent, hogy az Isten valami titokzatos (azaz »önmagától való« és »legtökéletesebb«) légy, azaz hat lába van és két szárnya...

De ettől teljesen függetlenül, vagy talán inkább: ennek dacára már vallásos érzésű ember voltam. Még mielőtt iskolába jártam volna, feltűnt nekem, hogy se az apám, se az anyám soha nem megy templomba. Nem is tudok róla, hogy azután is valaha templomba mentek volna. Az apám sokat káromkodott, – azt mondták róla, hogy »nincs az Isten áldása semmi munkáján«. Az anyám sokat sírt és mindig szomorú volt. Ezzel

szemben a két nagyanyám nagyon vallásos volt s az egyik sohasem sírt, a másik nagy ritkán, ha más nem látta, csak én. Legelső vallási gondolataim, amennyire emlékezem, mentesek voltak minden önző motívumtól: tudtam, hogy van Valaki felettünk és »jóban akartam vele lenni«, de nem azért, hogy jó dolgom legyen, vagy hogy meg ne büntessen, hanem azért, mert láttam, hogy aki ájtatos, vagy vallásos (ezt kimondani még nem tudtam, de érezni és érteni már tudtam), az nyugodt, nem káromkodó, nem síró, nem félénk, szóval: bizonyos fölényben van azok felett, akik nem imádkoznak, semmit sem hisznek, templomba nem mennek, a felettük való dolgokkal nem törődnek, sőt azokat becsmérlik és káromolják. Az derengett az elmém-ben és a szívemben, hogy az Isten-hívés, a vallás azért nagy érték bennünk, mert bizonyos nyugalmat és bátorságot ad a léleknek s így feltétlenül bizonyos fölényes helyzetbe juttatja az embert azokkal szemben, akik két-ségbeesnek, sírnak, átkozódnak, káromkodnak, félnek, stb. Anyai nagyapámról azt hallot-tam, hogy reggel és este mindennap imád-kozott s egész életében csak egyetlenegyszer haragudott és káromkodott: mikor az anyám férjhez ment; ekkor az anyai nagyapám any-nyira elragadtatta magát, hogy ezt mondta: »Azt a dicsőségit!« De hamar megbánta és

bűnét még aznap meggyóna. Gyermekkoromban tehát őhöz ígyekeztem hasonlítani s folyton a szokásai után tudakozódtam. Kissé furcsa, hogy ez a nagyapám hat évvel a születésem előtt meghalt, alkalmam volt őt meglátni. Mikor Sándor bátyám 1887-ben meghalt, családi temetkező helyünkön földelték el, ahol számos elődöm nyugszik, a Deszkás-temetőben, Dugonics sírjától néhány lépésnyire. A temetés napján délelőtt kimentem megnézni, hogy hogyan ássák a sírt. A nagyapám tizenkilenc év óta korhadó keresztjét kihúzták és ott ásták fel a földet: előkerült nagyapámnak, Hegedűs Józsefnek a holtteste. Már csak csontok, a fekete selyem nyakkendő, melyet a nyaka köré csavartak, még csodálatosan ép volt s az arc már hiányzott, de megvolt a bajusz, az oldal-szakáll s az egész hajzat, szépen hátrafésülve, – egy szál sem volt ősz. Nagy, feledhetetlen jelenet volt ez, – pedig egy szót sem szóltam, egyáltalán semmit nem is gondoltam, csak kimondhatatlanul sokat éreztem s a lelkemmel egy másik világban jártam, mikor a nagyapám fejét a kezemben tartottam és szép, dus haját hátra simítottam...

Igen hatott rám a két nagyanyám vallásossága is. Apai nagyanyám, Zombori Róza, mint nekem elmesélte, 1846-ig nem volt vallásos. Ebben az esztendőben a makai vásáron volt

... a lelkemmel egy másik világban jártam, mikor
a nagyapám fejét a kezemben tartottam...

egy kocsi vászonnal és amikor hazafelé tartott, kiöntött a Maros és az árvíz utolérte. A víz már sodorta a kocsit s a nagyanyám a kis fiára (az én apámra) gondolt, aki még egy éves sincs és már árvaságra kell jutnia... A szegény asszony Máriához fohász-
kodott és megfogadta, hogy ha megmenekül a veszedelemből és viszontláthatja a kis fiát: minden esztendőben elzarándokol Mária-Radnára, még pedig gyalog. S a nagyanyám ezt a fogadalmát szigorúan meg is tartotta: 1846-tól 1893-ban bekövetkezett haláláig minden szeptemberben elgyalogolt a »búcsúsokkal« Radnára és vissza s a halála előtti negyedik héten is még körülbelül kétszáznyolcvan kilométert gyalogolt, hogy negyvenhét évvel előbb tett fogadalmának eleget tegyen.

Ezt a nagyon barnabőrű, még hetven éves korában is szénfekete hajú asszonyt sohasem láttam együtt a másik öreganyámmal, aki viszont fehér arcú és hófehér hajú öregasszony volt, de még hetyvenhét éves korában sem volt egyetlen ránc se az arcán. Anyai nagyanyám nem járt búcsúkra; misére is csak vasárnap és ünnepnap ment, de minden vasárnap délután ott volt a litánián a minoritáknál, mindig a baloldali első mellékoltárnál, a Mária első oltáránál térdelt és én mindig ott térdeltem mellette, kezeimet szabályosan összetéve és se balra, se jobbra nem tekintve.

Valósággal imádkoztam már öt év.s koromtól fogva, de a magam esze szerint, olyan imádságokat, amelyeken a theologia okleveles doktoriái közül azok, akik csak tudósok, de nem nagyon papok, bizonyosan csak mosolyognának, de imádság gyanánt el nem fogadnának. Én azonban hiszem, hogy az Isten elfogadta és elfogadja imádságok gyanánt az én pogány színezetű fohászaimat, amelyek ilyen Formán szólanak: »Uram Istenem, most legelső sorban ne engem segíts, hanem azokat óvd meg a bűntől, akik éppen ebben a percben bűnt akarnak elkövetni«. »Úr Isten, ha e percben megölnek valakit, ne az áldozatnak add legelső sorban a kegyelmedet, hanem a gyilkosnak, mert annak nagyobb szüksége van a Te irgalmadra!« Ha fájt valamim, így imádkoztam: »Istenem, segítsd meg azokat, akik fájdalmat szenvednek s azután engem is!« Nem úgy imádkoztam, hogy »add Uram, ezt, vagy azt«, hanem azt, hogy »áldd meg, Uram, mindazokat, akik engem szeretnek és halmozd el jótéteményeiddel mindazokat, akik nekem bár a legcsekélyebb szívességet tettek, segítsd azokat is, akik engem gyűlölnék, velem rosszat tettek, vagy ellenem gonosz dolgot forralnak: világosítsd meg elméjüket, hogy megtalálják a becsület és szeretet útját«. Ezeket az együgyű imádságokat nem egészen így olvassuk az imakönyvekben, de én így tanul-

tam imádkozni az anyai nagyanyámtól s ezekből az együgyű fohászokból határozottabb etnikai alapelvek fejlődtek ki elmémbe és szívembe, mint akár a legtudósabb theologiai vagy filozófiai munkákból.

»Fekete« nagyanyám több mint két évtizeddel túlélte a »fehér« nagyanyámat. Ő is nagyon »liberális« volt a vallási felfogásában, de nem féltem: bizonyosan megtalálta ő »odaát« az ő Istenét. Egyszer a litánia után megkérdeztem tőle, hogy »miért mondtuk ma Máriáról azt, hogy *elefántcsontból való torony?*«. Ezt felelte: »Mert nagyon szépet akartunk róla mondani. Ha neked a jegenyefa szebb, mint az elefántcsontból való torony, akkor ne azt sóhajtsd, hogy *Mária, Te elefántcsontból való torony*, hanem azt, hogy *Könyörögj érettünk Mária, ki olyan szép vagy, mint u legszebb jegenye!* Mert az *elefántcsontból való torony* csak szó és beszéd s az imádságban és vallásban a szó, a beszéd, az semmi, – a lélek hódolata, a lélek hálája, a lélek szeretete, a lélek bánata, a lélek jó elhatározásai és a lélek becsületos óhajtásai fontosak«.

Amint látnivaló, ez a két öregasszony, az én két nagyanyám gyenge volt a theologia tudományában, de mindakettő sziklaszilárd volt az ő hitében és lelke nyugalmaiban s az ő kereszténységükkel a türelmetlenségnek még

a gondolata is teljességgel összeegyeztethetetlen, volt. Szóval: »liberálisok« voltak szegények, bár ezt a szót sohasem hallottam tőlük s engem semmiféle praktikus (azaz: ma hasznavehető) kereszténységre nem neveltek, de igen erősen kifejlesztettek bennem bizonyos vallási és erkölcsi eszméket, melyek akár hivatalosan is keresztények, akár hivatalosan nem keresztények, én jól megvagyok velük s az én két jó öreg anyámat az Isten haló porukban is áldja meg érettük.

XIV.

Bajaim a beszéd és értelemgyakorlatokkal

Alig hogy letettem a javító vizsgát az első elemiből, már másnap nagy szomorúság volt a házukban. Nagyon beteg volt a nagyanyám. A minoritáktól kijött hozzánk Mátéffy tisztelendő úr Fráter Lukácsossal, a sekrestyével, gyertyát gyújtottak a szobában és azután engem kiküldöttek. Mikor a két pap elment, engem behívtak s a nagyanyám gyönyörű szép fehér kezével megfogta a kezemet. Sokáig tartotta a kezemet s e közben az anyám folyton sírdogált. Mikor már nagyon hidegnek éreztem a nagyanyám kezét, szerettem volna elereszteni, de nem lehetett, mert nem szorította ugyan a kezemet, de tartotta. Mint engedelmes, jó fiú vártam, hogy mi lesz? Végül az anyám megszólalt: »Meghalt, szegény!« S a nagyanyám ujjait lefejtette a kezemről. Igen csodálkoztam rajta, hogy az ujjai nem egyenesednek ki... Megcsókoltam szép fehér arcát,

mely olyan sima volt még most is, mint egy leányé: »Aludjál jól, édes szülém!« S azután szaladtam a szomszédba játszani. A temetés órájában is bújócskát játszottunk a szalmakazal mögött, Farkaséknál az Etellel, – amiből az a legenda keletkezett az atyafiságban, hogy »a Szabóéknak az a bolondos fia annyira siratta a nagyanyját, hogy a beszentelés alkalmával elbújt a szomszédban, hogy kisírhassa magát«. Mivel éreztem, hogy ez a legenda emeli reputációm, oly haszontalan voltam, hogy nem tiltakoztam ellene és nem árultam el a valóságot: hogy én a szalmakazal mögött nem sírtam, hanem játszottam. Akkor (1881 szept. 8.) még nem bírtam felfogni, hogy mi az: meghalni!

A halálnál sokkal szomorúbb volt rám nézve, hogy már másnap vittek megint az iskolába, fel a legfelső emeletre, a második osztályba.

Százhuszan vagy százharmincan jártunk a másodikba. Tóth József volt a tanítónk. Nemrégiben kerestem is a házát, de nem találtam meg. A Szentgyörgy-utca 26. sz. háztelek akkoriban két telek volt s a déli felén volt Tóth József háza, a Dugonics-utcai oldalon, egy kis kérttel, ki a Szent György-utcára. Azóta a két telket, úgylátszik, egyesítették. A sarok ház a Dugonics-utcai oldalon akkor is megvolt, egy Ábrahám vagy Abramovics nevű

fűszeresnek volt ott az üzlete; a fűszeresnek a testvére végrehajtó volt és vagy a végrehajtónak vagy a fűszeresnek volt egy nálam nagyobb leánya, akit határozottan szépnek tartottam. Tanítóm, Tóth József testvérébátyja volt az igazgatónak, Tóth Károlynak, de vagy húsz évvel idősebb volt. Kis alacsony, öreg ember, már túl a hatvanon. Hallottam róla már elemi iskolás koromban, hogy nem készült tanítónak és hogy hét gimnáziumi osztályt végzett, ami akkoriban a tudományos felkészültségnek igen magas fokát jelentette. Mint harmadik gimnazista azonban megtudtam, hogy 1848 előtt a gimnáziumnak még csak hat osztálya volt és így Tóth József tanító úr nem hét gimnáziumot végzett, hanem a filozófiai tanfolyam első évét, ami a gimnázium későbbi, 1849 utáni VII. osztályának megfelelt. Az első éves filozófus »logikus diák« volt, azaz főként logikát tanult, – és elég nagy baj volt az én nekem!

Ugyanis 1881-ben a szegedi Szent Györgyiskola II. osztályában az »irálytan« mellett (igenis ne méltóztassanak rajta mosolyogni: a kinyomtatott értesítő is mutatja, hogy már a második elemiben »irálytant« is tanultunk!), legnehezebb tantárgy volt a »beszéd- és értelemgyakorlat«. Mindenki tapasztalta az elemiben, hogy mi az a beszéd- és értelemgyakorlat; mi azonban Tóth József tanító úr-

rai egészen másfajta beszéd- és értelem gyakorlatokat végeztünk. Például azt mondta a tanító úr:

– Mondd meg nekem, mi a kerítés?

Hát tessék megmondani, hogy mi a kerítés! »Nem könnyen áthatolható anyagból készült akadály annak elhárítására, hogy az általa körülvevett és be nem fedett területre behatolhassanak azok, akik erre nincsenek jogosítva«.

Ez még csak hagyján, – de meg kellett felelnünk az olyan kérdésre is, hogy »mi az ing?« Tessék csak megpróbálni a feleletet: »Vászonból, sifonból vagy ezekhez hasonló anyagból készült, a test törzsét és a karokat közvetlenül fedő ruhadarab annak meggátolására, hogy a felette levő ruhadarab az érzékeny bőrfelületet horzsolja«.

Szóval: a fogalmak logikai meghatározásain nyargalászott a tanító úr, úgy, amint ő azt 1847-ben a filozófiai kurzus első évfolyamán megszokta és azt hitte, hogy ez az a »beszéd- és értelemgyakorlat, »melynek kultiválását tőle a hivatalos tanterv követeli.

Nekem akkor még gyenge volt az érzékem a fogalom-definíciók iránt és mit tagadjam: a beszéd- és értelemgyakorlatból négyes érdemjegyet tüntetett fel a bizonyítványom. Igaz, hogy a többi osztálytársam sem volt sokkal jártasabb a fogalom-meghatározásokban, mint én, de annyian voltunk az osztályban, hogy

a beszéd- és értelemgyakorlatból sokan sohasem feleltek. A többi tantárgyakban azonban kiváltam és erre való tekintettel, bár egyszer Tóth János nagyságos úrnak, a városi elemi iskolák piarista felügyelőjének, ki kitűnő feleletemért egy kocka cukrot adott, azt mondta rólam a tani tó úr, hogy »szorgalmas és jóviseletű, de sohasem lesz értelmes ember és sohasem fog tudni beszélni«, – végezetül mégis »jeles« általános osztályzatot kaptam és felmehettem a következő évben a harmadik osztályba.

A másodikban kedvenc tantárgyam a hit-tan volt. Hitoktatóm, Sütő Tibor úr nem volt ugyan jobb katecheta, mint a többi minorita, de a II-ikban nem theológiával foglalkoztunk, hanem bibliai történeteket tanultunk és minden, amiben valami cselekmény volt, nagyon izgatta a fantáziámat. Bábel tornyának építéséről csak tíz sor volt a könyvben, de ha felelni kellett, addig beszéltem erről az eseményről a tisztelendő úrnak, míg csak meg nem unta. Kreminger prépost, belvárosi plébános egyszer ellátogatott az iskolánkba.

– Nagyságos úr, van itt egy gyerek, azt tesék meghallgatni! mondta a tisztelendő úr.

– Csak mondd úgy, ahogy neked tetszik, szólt a hitoktatóm. Mondj el mindent, ami csak eszedbe jut.

Igen kicifrázhattam a történetet, mert a

gyerekek sokszor nevettek is rajta, a nagyságos úr azonban megdicsért:

– Ez bizony nagyon szép volt, fiam! Pap lesz belőled!

E dicséret végső következményeként otthon megint megverték. Nekem ugyanis napokig az járt a fejemben, hogy »ha csakugyan pap leszek, akkor nem olyan pap akarok lenni, mint a tisztelendő úr, hanem olyan, mint a nagyságos úr!« S a préposti pályára való készülődésemet azzal kezdtem, hogy hasonlítani akartam a nagyságos úrhoz s az alsó ajkamat úgy ki és le biggyesztettem, mint a prépost úr. Mikor ezt otthon észrevették, az apám azt mondta, hogy »erre a gyerekre megint rájött a baj, – bizonyosan újhold van«, – de mindenesetre elvert a nadrágszíjjal: »Ebből most már megtanulod, hitvány kölyök, hogy rendesen tartsd a szádat!« Lehet, hogy ennek a verésnek is része volt abban, hogy nem lett belőlem prépost.

Másodikos osztálytársaim közül csak ketőre emlékezem: Szekeres Györgyre és Szekeres Lászlóra. Az apjuk foglalkozására nézve is szekeres volt és többnyire a Back-malomnak fuvarozott. A Sándor-utca és Rózsa-utca sarkán volt a házuk, a gyevi-temető felé eső sarkon. Nagyon jóeszű fiúk voltak és nekem igen bizalmas jó barátaim. Az egyiküket (mint annyi mást) egyszer megverte a tanító úr.

Kakuszi Erzsébet, – ahogy láttam, mikor a II.
elemibe jártam.

Másnap reggel azonban az édesanyjuk feljött az iskolába s a tanító úr asztala elé állva minden csittítás ellenére elkezdett szavalni:

– Én egy szegedi polgárnak a felesége vagyok és én mondom a tanító úrnak, hogy egy szegedi polgárnak a fiát senkinek egy ujjal sem szabad érinteni se! Micsoda dolog az, hétesztendős gyereket pálcázni! Ha ez még egyszer előfordul, törvény elé állítom az urat!

A Szekeres-fiúkat többé nem is bántották a tanító urak, – minket, többieket azonban igen.

Második elemista koromban voltam másodszer szerelmes. Egy új, helyettes tanítónő került 1882 tavaszán az iskolánkhoz: Kakuszi Erzsébet. Legelőször azt vettem észre, hogy egy lencse van az arcán, de csakhamar felfedeztem azt is, hogy »ennek a kisasszonynak mindig, de mindig nevet a szeme«. Kicsiny, gracilis, de nagyon szép hölgy volt, valahol a templom mögött lakolt, de már nem tudom, hogy hol, pedig iskola után százszor is hazakísértem, persze csak tíz-húsz lépés távolságban. Végtelenül boldogtalannak éreztem magam a miatt, hogy nem vagyok leány és így nem járhatok a Kakuszi Erzsébet osztályába.

XV.

Közreműködésem Szeged rekonstrukciójában.

Sohasem voltam olyan szegény, mint amikor a II. elemibe jártam. Hogy miért szakadt ránk akkor az a nagy szegénység, azt most már nem igen tudom, de arra emlékezem, hogy 1881-82 tele igen szigorú volt és nekem nem volt télikabátom. Hogy a kabátot, melyet az I. osztályban viseltem, annyira kinőttem, hogy lehetetlen volt viselnem; én tehát esőben, hóban egy vékony kis ruhában mentem az iskolába, akárhányszor bőrig átázva, mert természetesen esernyőm sem volt s a cipőmben rendesen ki-be járt a víz. Keztyűm sohasem volt 18 éves korom előtt. Ha ehhez még hozzá veszem, hogy jó negyedóránnyira laktunk az iskolától: csodálkoznom kell rajta, hogy azon a télen el nem pusztultam. Nyilvánvaló, hogy más halált szánt nekem az Isten. Megvallom azonban, hogy nyomorúságomat nem nagyon éreztem, mert elkerül-

hetetlennek s természetesnek tartottam és belenyugodtam. Egyáltalán nem lobogott bennem forradalmi lélek, sőt irigy sem voltam. Egyetlen egyszer gondoltam csak egy pillanatra, mikor egyik osztálytársamon, Tombázt Pistán igen jó felöltőt láttam: »Istenem, mi lenne, ha minket egy hónapra kicserélnének s én élnék az ő jó módjában, ő pedig az én nyomorúságomban?« De a következő pillanatban már nevettem ezen a gondolaton: »Hát az lenne, hogy ez a gyerek, akit még a levegőtől is óvnak, szép ruhában járatnak, sőt még egy eleven pony lovat is vettek neki, – az én helyemben három nap alatt elpusztulna!« És mivel senkinek rosszat nem kívántam, többé eszembe se jutott, hogy nekem talán jobb dolgom is lehetne.

1882 tavaszán építkeztünk. Emlékszem rá, hogy számtalan »kielégítési végrehajtási kérvény« volt az almáriomunk alsó fiókjában s ezeken a »felperest« mindig Ujj József ügyvéd képviselte. Az apám mindig hozzá járt haladékot kérni, amihez mindig valami kis pénz is kellett s azt én szoktam összeszedni gazdag rokonaimtól, amíg lehetett. Ennél az Ujj József ügyvédnél ismerkedett meg az apám Lázár Györggyel, aki azután az ügyvédünk lett és némely ügyekben sikeresen »visszaperelt«. Építkezésünkhöz az államsegélyt Lázár György szerezte, ő csinálta a

szerződést is, amely szerint a házunkat Csukonyi Ferenc építette, akinek a Vásárhelyi-sugarút végén (körülbelül 71. lehetett a házszáma), kocsmája is volt. Végül Csukonyival is perre került a dolog s a pert Lázár György megnyerte. E miatt az apám nagyon tisztelte s nem tudom, miért és hogyan, de jóban volt Lázár György testvérével, Bélával is.

Az építkezés szerencsétlen dolog volt: 22 méter hosszú ház, öt helyiséggel, a mi viszonyainkhoz képest pazarlás volt. Nem is bírtuk a terheket s a kerítés, a kert berendezése, stb. a következő évre maradt.

1882 nyarán azonban, mihelyt az iskolai évet befejeztük, az a végtelen öröm ért, hogy már rendszeresen kereshettem pénzt. Már előbb is voltak némi jövedelmeim. Például tollért, ceruzáért én soha pénzt nem adtam. Ha valamelyik gyereknek két réztolla volt, rábeszéltem, hogy rendezzünk futóversenyt s az egyik tollat adja annak, aki legelőször ér célhoz. Nagyon értettem ahhoz, hogy az ilyesmihez a gyerekeket összecsődítssem s a versenyben úgy futottam, mintha az életem függött volna az eredménytől. Mindig »nyertem«. Mondták ugyan, hogy »elcsaltam a réztollat« ettől vagy áltól a pajtásomtól, de ez nem volt igaz, mert én versenyt rendeztem, melyben bárki részt vehetett, egyenlő feltételekkel s el-

vége más is nyerhetett volna. Továbbá nekem mindig volt vagy egy döglött patkányom, melyet »sétáltattam«, spárgát kötve a farkára s úgy húzva az utca porában. A fiúk ezért roppant irigyellek és kérték, hogy hadd húzassák ők is egy kicsit a patkányt; ennek azonban én nálam ára volt s a legtöbbet kínáló volt oly szerencsés, hogy sétáltathatta a patkányt. Továbbá amióta Szeged városa fennáll, azóta senki annyi eleven vagy kimúlt sündisznót és vakondokot és bőregeret el nem adott ebben a nemes városban, mint a felsővárosi elemi iskola reményteljes növendéke, Szabó László 1882-1881-ben. A vevők mindig csak gyerekek voltak, de akár pénzben, akár természetben »prompt« fizettek, mert nálam hitel nem létezett.

Az alkalmi kereskedelem teréről azonban, hol az eredmények nem rendszeresek, 1882 június végén áttérhettem az alkalmazotti pályára. »Hivatalt« kaptam egy vállalkozótól, akit, ha jól emlékszem, Krausznak hívtak. Ez a Krausz üzletember volt és mint akkoriban nagyon sokan, ő is vállalkozott egy-egy utca feltöltésére. A város feltöltésében, a város rekonstrukciójának e nehéz munkájában én is dolgoztam, mint Krausz úr alkalmazottja. (Ha nem tévedek, ez a Krausz képviselte Groszmann előtt a ceglédi gőzmalmot). A feladatom az volt, hogy reggel öt órától este

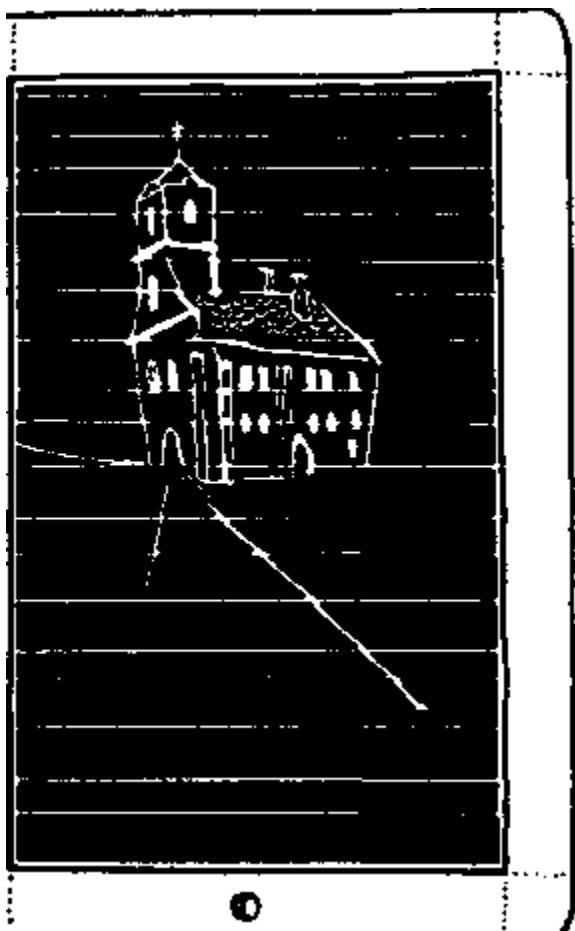
nyolcig ott legyek, ahova a fuvarosok a földet hordják, nézzem meg, hogy az érkező kocsi rendesen meg van-e rakva s a föld lerakása után adjak egy bárcát a fuvarosnak: »Átvettem egy kocsi földet, június 28. Szabó László.« Ezeket a bárcákat azután a fuvaros szombaton este bevallotta Krausz úrnál, akitől én is kaptam a munkámért minden szombaton este egy forint húsz krajcárt. A pénzt természetesen hazavittem, rendkívül nagy örömmel és büszkeséggel, de sohasem kaptam belőle egy krajcárt sem. Ez azonban nem izgatott, mert másnap mindig vasárnap volt, s amióta élek, mindig vasárnap volt a legjobb kereső napom. Vasárnap már, kora reggel Csukonyi Ferenc kocsmájában voltam és rendbehoztam a kuglizót: kisöpörtem a faszert, megvizsgáltam és kitisztogattam a »pályát«, a »dobon« a deszkát, ha kellett, megszögeztem, a »vályút«, amin a golyó visszafutott, szintén rendbehoztam, s ezzel jogcímet szereztem ahhoz, hogy délután én állítgassam a bábukat. Ez igen jövedelmező mesterség volt, mert ámbár a mulatozó legények nem szerettek fizetni és minden órában siránkozva kellett kiabálni rájuk: »Krajcárt! Krajcárt!« – azért délután egy órától este hétig mégis össze lehetett szedni három vagy négy krajcárt, sőt néha ötöt is. És ezt az összeget jól beosztva, három-négy napon át lehetett venni

»piros krumplici cukrot« a Jó szívű zsidónál, »főveny cukrot« (nyers, finomítatlan cukrot) a Gál-utca és Szent György-tér sarkán, vagy »édes fát« a Szent György-tér másik sarkán, a Dugonics-utcai sarkon. Medvecukrot csak Agócsynál vásároltam a Vásárhelyi-sugárút és Szent Miklós-utca sarkán, Fráter pék házával szemben, Szent János kenyérért pedig bejártam Daniter Péterhez, akinek akkor a Horváth Mihály-utca és a mai Deák Ferenc-utca sarkán, az öreg házban volt az üzlete.

Azt az iménti állításomat azonban, hogy a heti keresetemből nem kaptam semmit, ki kell magyaráznom. Igen is kaptam minden napra öt krajcárt, de abból kellett magamat élelmezni, a vacsora kivételével. Mivel legelőször a Szent Háromság-utcában kezdtem dolgozni s azt a templom felől északra haladva töltöttük fel, – nekem negyedötkor már talpon kellett lenni, hogy öt órakor már a »hivatalomban« lehessenek. Rendesen valamelyik háznak a küszöbére kuporogtam le, vagy pedig komolyan és büszkén sétáltam (természetesen mezítláb), mint valami »felügyelő«. Nyolc óra tájon vásároltam az élelmemet a legközelebb eső boltban; az élelem Változatos volt: »kettőért kenyér, háromért szalámi« az egyik napon, »kettőért kenyér, háromért szalonna« a másik napon, s ezt a készletet gondosan beosztottam, hogy a reg-

geli is, az ebéd is kiteljék belőle. Mikor J. P. Morgan tízmillió dollárt érő könyvtárát 1923-ban Newyork városának ajándékozta s elmentem hozzá, hogy írjak a könyvtárról, az amerikai milliárdos szivarral kínált, – nem fogadtam el; lunch-el kínált, – nem fogadtam el. »Mind ilyen büszkék a magyarok?« – kérdezte. »Nem tudom, – válaszoltam, de akik nyolc éves korukban a szegedi Szent Háromság-utca feltöltésénél húsz krajcárt mindennap megkerestek, s a reggelijükre és ebédjükre egy napon sem költöttek öt krajcárnál többet, azok, azt hiszem, mind büszkék!«

Mindazoknak, akik észrevették azt, amit sohasem titkoltam: hogy »nagyon túlteng bennem az önérzet«, – szíves tájékoztatás céljából elmondhatom, hogy 1882 és 1883 nyarán, reggel öttől este nyolcig dolgozva, de nyolc és kilenc éves koromban már önmagam összes létszükségleteit legalább a nyári hónapokban fedezve, Szeged város következő utcáinak feltöltésében vettem részt: Szent Háromság-utca, Rigó-utca, Kórház-utca, Korona-utca. Mindazoktól, akik nyolc és kilenc éves korukban reggel öttől este nyolcig ugyanannyit dolgoztak s ugyanannyit kerestek, mint én, – önérzetem túltengéséért bocsánatot kérek; – a többieknek véleménye azonban, sajnos, már nem fog az »önérzetről« leszoktatni.

A régi Szent György iskola.

XVI.

Megismételtem a negyediket.

1882 őszén az elemi iskola III. osztályába kerültem. Ez volt az igazgatónk, Tóth Károlynak az osztálya. Nagyon finom úri ember volt: ez volt az egyetlen tanítóm, aki sohasem vert meg. Az osztályt jeles eredménnyel végeztem s a következő szünetben megint a város rekonstrukciós munkáinál dolgoztam, napi húsz krajcárért.

1883 tavaszán nagy örömem volt: bekerítettük és berendeztük a kertet; fele veteményes kert lett gyümölcsfákkal, az alsó felét pedig lóherével vetettük be s a telek két alsó sarkába egy-egy szép nyárfát ültettünk. Alsó szomszédunk, kinek telke a Hobiárt-utcára nyílt, valami úriember volt, Báthorynak hívták s a feleségével együtt tragikusan halhatott meg, – hogy hogyan, azt úgylátszik, nekem nem volt szabad tudnom. Egy vagy két kis leány maradt a családból; az egyiket (vagy talán mindakettőt?) Kertész pék örökbe fo-

gadta. Ennek a Kertésznek a Tisza Lajos-körút és a Teleki-utca sarkán volt az üzlete. Fantáziámat roppant izgatta ez a dolog s regényes történeteket eszeltem ki, hogy »talán így történt a dolog?« Élénk elbeszéléseim környezetemet nagyon lehangolták. »Dili ez«, – mondták és sokáig nem is a nevemen szólítottak; »Te dili« volt a nevem. Tudtam, hogy ez »bolond«-ot jelent, de hogy cigány szó, azt csak felnőtt koromban tudtam meg. A felsővárosi népnyelvbe számos cigány szó vegyült, biztosan azért, mert a Felsővároson, különösen a Róna-utca táján igen sok cigány lakott: mind muzsikus volt. Én azonban közelebbről nem ismertem őket és csak eggyel barátkoztam, aki egy-két évvel idősebb volt, mint én, – ha jó emlékszem, Hasi Kálmán volt a neve.

1883 őszén kerültem a IV. osztályba, hol Kövessy Gyula volt a tanítóm. Vörös bajuszú, energikus ember, – a tettelegességi hajlamot leszámítva, elsőrangú pedagógus. Az Alemann kávéházban, a Klauzál-tér északkeleti sarkán, Endrényi könyvkereskedő boltjával szemben, az apám kalabriász-társaságában ült minden délután félőtől este hétig. Az iskolában kegyetlen szigorúsággal tartotta fenn a fegyelmet, de mindnyájan kitűnően megtanultuk Európa földrajzát és mindnyájan tudtunk törtékekkel számolni, – amit kevés gimnázium

mondhat el az összes növendékeiről. Magyarország földrajzát kissé elhanyagoltuk, mert azt már a III. osztályban meg kellett volna tanulnunk, de akárki jött is az osztályt meglátogatni: a legutolsó tanuló is tökéletes szabotossággal tudott felelni a térképnél állva a következő két kérdésre: »Melyek a vörös bort termő vidékek?« és »Melyek a fehér bort termő vidékek?« Most már semmi esetre sem csinálhat nagy dolgot belőle se a tanfelügyelő, se az iskolaszék, tehát elárulhatom, hogy a tanító úr a fali térképen a vörös bort termő vidékek nevét vörös, a fehér bort termő helyek nevét pedig sárga ceruzával aláhúzta s így könnyű volt nekünk a helyes feleletet a térképről leolvasni. Hitoktatóm ebben az osztályban Zatykó Fridolin volt; egy nagy, himlőhelyes, szigorú beszédű ember, aki azonban nem nyúlt senkihez egy ujjal sem. A IV.-ben jnár szépírást tanítónk is volt: Marosi Mór, alacsony, szakállas úri ember, aki akkor a Teleki-utcában lakott. Mivel ugyanabban az utcában volt egy igen távoli rokonunk, Vass János (vagy Ádám, már nem tudom) és állítólag valahogyan rokonunk volt ugyanabban az utcában Juhász, az asztalos, meglehetősen ismertem az ottlakó népeket és tudtam, hogy Marosi Mórnak Réh Vilma a felesége, Réh Jánosnak, az egykori polgármesternek a leánya és hogy Breisach Béla, ma címzetes

kanonok, rókusi plébános, Réh Vilma első férjének, a hatvanas évek végén elhalt Breisach Árminnak a fia. Marosi Mórt nem szerettem, de ő erről nem lehetett; szerdán délután kettőtől négyig tanított szépírássra és két órán át nem lehet szépírást gyakorolni anélkül, hogy ne kínlódjék az, aki tanul. Marosi Mór betűit különben is nagyon gömbölyűeknek és esetleneknek tartottam; az ő nevével forgalomba hozott irkákban a középvonal túlságosan széles volt s az írást hosszadalmassá és fárasztóvá tette, de egy jó tulajdonsága is. volt a két krajcáros irkának: igen finom volt a papirosa.

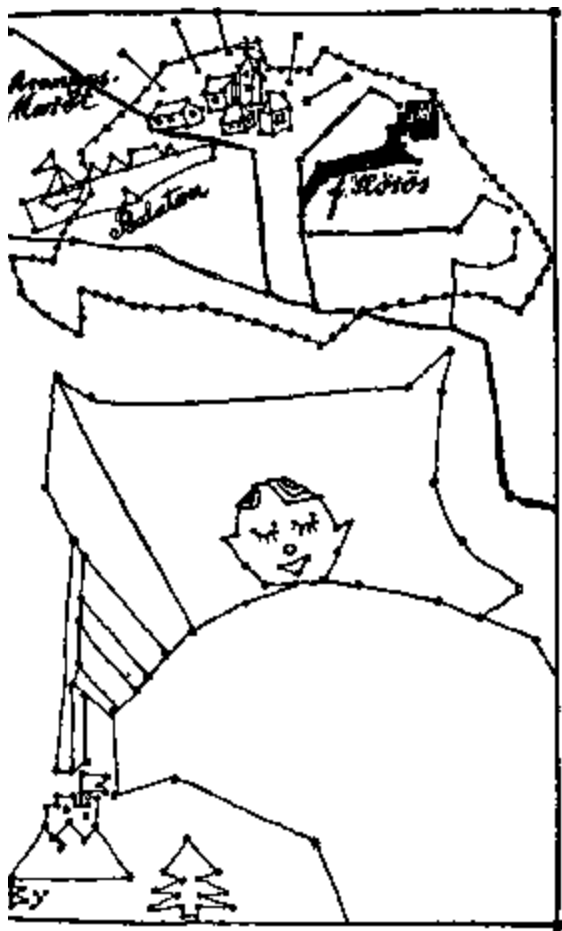
A IV. elemiben egy véletlen folytán sok pénzhez jutottam. Tóth Károly igazgatónk-nak volt egy kis szőleje valahol a Gedón túl, ahova gyakran kijárt. Egy alkalommal a szőlőből hazamenet éppen a mi házunk előtt érte utói az eső és én, aki lehetőleg mindig az utcán voltam, látva, hogy megázik az igazgató úr, beszaladtam egy esernyőért. »Köszönöm, fiam, majd holnap reggel gyere el az esernyőért.« Másnap reggel már hét óra-kor az igazgató urnái voltam, ki akkor a Tímár-utcában vagy valahol azon a környé-ken lakott és csak később költözött a Dugonics-utcába. Rendkívül meg voltam lépetve, mikor láttam, hogy az igazgató úr maga su-bickolja a cipőjét. Az igazgatóné, Szluha

Mária, ki szintén tanítónő volt s a leányok »nagyasszonynak« címezték, éppen terített a reggelihez és azt a szíves fáradsággal, hogy eljöttem az esernyőnkért, egy kocka cukorral jutalmazta. Az nap tizenegy órakor azonban, mikor párokba állva lejtünk az osztályból és elmentünk az igazgatói iroda előtt, Tóth Károly igazgató úr a kezembe csúsztatott egy húsz krajcárost. Természetes, hogy nem mentem haza, hanem bementem Endrényi Imre boltjába és vettem egy húsz krajcáros térképet. (Volt tizenhat krajcáros térkép is, de azon nem voltak rajta a hegyek.) Magyarország térképe nagyon hiányzott nekem, mert nem tudtam jól a megyék székvárosait, se a vasutakat. A boltból kijövet rögtön kibontottam a térképet és mohón nézegettem, valamelyik kűszöbre ülve. Azután haza indultam, de közben megint csak leültem, hogy az én saját térképemben gyönyörködjem és róla tanuljak. Mire a nagy fatelepeken túl kiérteni a kis-körútra, éppen a Fluck-ház előtt csengetést hallottam az iskolából. »Istennem, már félkettő! Elcsavarogtam az időt! Ha most hazamegyek, kettőre már nem érek vissza az iskolába!« Felmentem tehát az iskolába ebéd nélkül. Mikor féltkör az iskola után haza értem, ezzel fogadtak: »No, jó volt-e a tinta-leves? Miért voltál bezárva? Biztosan megint valami bolondot csináltál!« Azt,

hogy húsz krajcárt kaptam és térképet vettem, egy szóval sem említettem. »Magánügy! Nem tartozik a világra!« Hanem akkor egész éjjel a térképről álmodtam s Aranyosmaróton aranyfedelű házakat láttam, megborzadtam a Fekete-Kőrös tintafekete vizétől s láttam a Balatont, mely álmomban olyan nagy volt, mint a »Pillén« túl a »Vörös kereszt« tó.

Az igazgató úr azonban attól kezdve – nem tudom ma sem, hogy miért? – majdnem minden héten adott hol tíz, hol húsz krajcárt. Ezekkel a pénzekkel azonban már nem Endrényihez futottam, hanem Traubhoz, a Klauzál-térre, mert egyedül ott lehetett vásárolni a ponyvairodalom jelesebb termékeit, a Szép Meluzinát, Csontos Szigfridet, Argirus királyfit, Flórenc és Lion hallatlanul mulatságos történetét, stbit. Ezek az olvasmányok azonban jellememet rontották annyiban, hogy nyolc, illetve tizenhat krajcár volt az egységáruk s így a hatosból vagy húsz krajcárosból mindig maradt két vagy négy krajcár, melyet arra fordítottam, hogy torokkodási szenvedélyemet kielégítem és nagyra növeljem.

A IV. osztályt is jeles eredménnyel végeztem és szerettem volna a gimnáziumba menni, de erről szó sem lehetett: 3 frt 60 volt a tandíj, könyvek is kellettek volna, továbbá cipő és valami ruha is. Mindez nem volt, – 1884

akkor egész éjjel a térképről álmódtam ...

őszén tehát beadtak újra a IV.-be ismétlőnek. Mint ismétlő, már borzasztóan tudtam mindent és kívülem még egy fiú volt, szintén ismétlő, ki *szintén* »holt biztosan« tudta még a hittant is, egy fekete szemű, nálam kisebb fiú, Martonosi Imre. Az apjának kocsmája volt a Római-körút és Hobiárt-utca sarkán. A IV.-ben előbb Pálmai Endre, Pálmai Zárdautcai ügyvéd fia volt a vigyázó, de mivel egyszer megvesztegették egy marék pattogatt kukoricával: én kaptam meg a hivatalát. A vigyázói hivatallal együtt járt az is, hogy amíg a tanító úr be nem jött, addig a gyengébb tanulóknak a fali térképet mutogattam vagy számoltattam őket a fali táblán. Ezt a feladatomat nagyon komolyan teljesítettem s így érthető, hogy a derült égből lecsapó villámként hatott rám, hogy egyszer a tanító úr, mikor nyolc óra helyett kilenc óra tájon bejött a terembe, támolygó léptekkel odajött hozzám, egy óriási pofont adott s így szólt hozzám: »Tizenkettőig itt maradsz, gazember!«

Bezártak, engem, a vigyázót! Ez a gondolat még sokkal jobban bántott, mint a pofon – s egyiket sem tudtam megérteni. »Bizonyosan megint valami bolondot csináltam«, gondoltam magamban s ebbe, szokásom szerint, beleis nyugodtam, tényként elfogadva azt, hogy gondolkodásom és az okos emberek gondolkodása között kimagyarázhatatlan és áthidal-

hatatlan ellentét van. Tizenkét óra felé azonban odajött hozzám az utolsó padba a tanító úr és letett elém egy óriási »gükkert« (színes sávós üveg-golyót), melyett régebben elkobzott valakitől. Megéreztem, hogy ez a glikker az erkölcsi és jogi igazság érvényesülésének szimbóluma: a tanító úr sajnálja, hogy inzultált és kiengesztelt. Azonnal meg is bocsátottam neki a sérelmet – s ezen túl már csak egyszer volt vele bajom. Mikor a színház leégett, a tanító úr látta az utcáról, hogy fenn a második emeleten az ablakban ülök s a lábaimat az utcára kilógatva bámulom a tüzet. A tanító úr ravasz óvatossággal megfogta a galléromat, az ablakból behúzott a tanterembe s a térképmutató nádpálcával addig vert, míg a pálcá ketté nem repedt. Isten bizony megérdemeltem, mert az ablaknál tolongó gyermekek igen könnyen lelökhettek volna és nyomorék lett volna belőlem.

A nyolcvanas években általában a tanítói »brutalitások« igen megszokottak voltak és valójában csak kétfajta fenyítéstől borzadtam. A II.-ikban Tóth József, az öreg tanító ritkán jött le a katedráról, hogy valakit megfenyítsen; e helyett így szólt: »Palotásnak húzátok meg a haját!« Erre az összes gyerekek, akik közel ültek a kijelölt fiúhoz, nekiestek a fülének és hajának és gyakran véresre marták. A másik borzalom a »giebacht« volt.

A IV.-be már sok sváb fiú is járt, – cseregyerekek voltak, akik a tanév elején még egy szót sem tudtak magyarul; ezek kapták a tanító úrtól a gyakori »Gieb Acht!« figyelmeztetést egy olyan óriási »barack«-kal egyidejűleg, hogy nagyot koppant a tanító úr bütykös ujja a koponyájukon és mindig bőgtek utána. De magyarul igen gyorsan megtanultak.

XVII.

Bejutottam a gimnáziumba.

Nem tudom, hogyan jutottam be a gimnáziumba 1885 őszén. Az apám az országos kiállítás idején Budapesten volt alkalmazva egy borkereskedő cégnél, mint pénztáros; a cég megbukott, s az óvadék, melyet az apám helyett nagynénje, özvegy Czinnerné lett le, odaveszett. Ez alatt a félév alatt, míg az apám Pesten járt, hogy új egzisztenciát teremtsen, otthon, Szegeden magunkra voltunk hagyatva s hogy miből és hogyan élünk meg, azt ma már el sem tudom képzelni.

Mikor az anyám 1885 szeptember 1-én elvitt a gimnáziumba beíratni, Magyar Gábor igazgató úr mellett az egyik tanár úr segédkezett; ő vette át a bizonyítványomat és megelégedéssel konstataálta: »Minden tantárgyból kitűnő! «

– Három forint hatvan, mondotta az igazgató úr, aki a tandíjat beszedte.

Az én szegény anyám azonban nagy félve így szólt:

– Nekem csak két forintom van...

– A többit, mihelyt lesz, majd elhozza a gyerek, mondta erre a tanár úr, aki az igazgató úr mellett állott. (Ha jól emlékezem, Hajnal Imre volt.)

Az igazgató úr barátságtalanul, (ami különben nem esett nehezeére,) ránézett a tanár úrra, de nem szólt semmit: beírt az I. c. osztályba. S aztán kimentem a »könyvpiacra«, az Aradi utcába. Az Európa-kávéház és Endrényi Imre boltja között néhány száz diák nyüzsgött, – mind lui akart adni az ócska könyvein. Megvettem a lehető legolcsóbb és legrongyosabb Bartal-Szepesy latin nyelvtant, egy Ihász-Barbarics magyar grammatikát és egy katekizmust, összesen harminc krajcárért. Egyéb könyvem egyelőre nem volt.

Osztályfőnököm egy fiatal piarista volt: Várkonyi Endre. Nagy oldal-szakállt viselt, s ha sétálni ment, mindig magas cilindert tett a fejére. Nagyon büszke volt rá, hogy ő úri családból származik, – gazdatiszt volt az apja Tolnamegyében. Én ettől a fiatal piaristától tanultam az első elemeit annak, hogy mit tesz ez a szó: »gentleman.« Korrektebb felfogású úri embert nem igen ismertem az életben; csak egy hibája volt: hirtelen haragjában rettenetesen pofozta különösen a

sváb fiúkat. A szó szoros értelmében a szívem majd meghasadt az izgalomtól, mikor láttam, hogy egy nagy sváb fiút, aki a tanév elején még nem tudott magyarul, egy-egy hibás kifejezésért mennyire összevert. Többi tanáraim az elsöben nem voltak verekedöek: a hittant és szépírást Csertö Antal tanította, aki pár év múlva meghalt; a magyart és latint Várkonyi, a földrajzot Pap János, a szám-
tant Pap József, a rajzot és geometriát Nováky Bertalan. Tornatanárunk Tóth Nándor postatiszt volt. Szeptemberben még a régf gimnázium udvarán tornáztunk, a hidegebb évszak beálltával pedig a reáliskola tornatermébe jártunk tornára. Nagyon jellemző annak a kornak a felfogására, hogy a reáliskolában a tornaterem a pincében volt elhelyezve. A nyújtó alatt szalmazsák volt elhelyezve, hogy ha valaki leesik a nyújtóról, ne üsse meg magát. Amint rálépett valaki a szalmazsákra, porfelhő szállt fel belöle. Miután a felsövárosi elemiben hírét sem hallottuk a tornázásnak, óriási fölényben voltak velem szemben azok, akik a belvárosi iskolába jártak és már évek óta tornáztak. Nekem a leggyülöletesebb tanórám a gimnázium négy alsó osztályában a torna volt.

A Felsövárosról az elemi negyedik osztályából hárman kerültünk fel a gimnáziumba: Pálmai Endre, Tombázt István és én. Pálmai

másik osztályba került, a C. osztályba ketten jutottunk be: Tombázt és én. Soha egy szót sem váltottunk egymással, mert Tombázt egyáltalán nem volt leereszkedő természetű, én pedig már rendelkeztem egy igazi demokrata teljes büszkeségével. Nagyon, szegényes külsejű, nem is szimpatikus megjelenésű fiú voltam s az utolsó padba ültettek, Egyik szomszédom valami Lakatos nevű fiú volt, egy vasúti pályaőr fia, aki esőben-hóban Röszkéről gyalogolt be az iskolába s az I. osztály után ki is maradt; a másik szomszédom Csányi János volt, valahonnan az Alsóváros és a Palánk határáról; ma Szeged városának főkönyvelője vagy valami ilyesféle tisztviselője. Az egész osztály, valami hetven gyerek, általában mindig idegen volt rám nézve. Hamar megállapítottam, hogy a legjobban van felöltöztetve Bathó Sándor (ma banktisztviselő valahol), Pfann József (a Széchenyi téren volt üveg- és edényüzletük, – ma tábornok orvos) és Tombázt István, a felsővárosi hajósnak és mészégetőnek a fia. Az osztályban egyelőre Nyilasy Gusztáv volt a legjobb tanuló, egy kis fiú, aki azonban már ismétlő volt és így könnyű volt elsőnek lennie. Ez a fiú a régi szegedi Pfeilstifter-családból származott; az apja valami vám- vagy sótiszt volt a Tisza Lajos-körút 1. sz. házban, szemben a Finánciával. Nyilasy Gusztai apja cso-

dálatosan tudott rajzolni; különösen a tollrajzban volt művész. Gusztinak egy unokatestvére egy osztállyal feljebb járt a gimnáziumban: ebből lett Nyilasy Sándor, a hírneves festőművész: belőle tört ki a családjában kétségtelenül már régóta lappangó művész-tehetség. Nyilasy Gusztiból patikus lett. Nekem eleinte nagyon nehéz volt a gimnázium. Karácsonyi bizonyítványomban csak a hittanból, földrajzból és magaviseletből kaptam egyest; háromasom volt magyarból, latinból, számtanból, mértanból és tornából. Húsvétkor már csak egy háromasom volt: számtanból. (T. i. akkorra már volt mindenféle tankönyvem, kivéve a számtant.) S a tanév végén már csak egy kettesem volt: a számtanból, – minden egyéb tantárgyból egyest kaptam. Legjobban tudtam a földrajzot: ebben a tárgyban senki meg sem közelített. És legtöbb bajom volt a rajzoló geometriával, illetve a rajzzal. Nagyon szerettem rajzolni. Még elemista koromban minden csütörtökön, amikor nem volt tanítás, bejártam a városi rajziskolába, mely a rác templommal szemben, a Somogyi-utca sarkán egy rozoga sárga házban volt elhelyezve. Az iskolát Arleth tanár úr vezette, akinek, azt hiszem, az volt a hivatala, hogy az iparos inasokat rajzra tanítsa. Mi, a rajziskola önkéntes tanulói, sohasem láttuk a tanár urat, – de az ajtó

nyitva volt, szabad volt bemennünk és válogathattunk az iskola volt tanítványainak rajzai között, hogy melyiket másoljuk le? Miután soha senkisémm korrigált, természetesen nem is sokra mentem rajztanulmányaimmal. A gimnáziumban nem ez volt a baj, hogy nem nagyon tudtam rajzolni, hanem az, hogy Nováky Bertalan tanár úr túlságosan pedáns ember volt. Aki otthon felejtette a rajzfüzetét, az rögtön megkapta a szekundáját, felelés nélkül, még ha úgy tudta is a geometriát, mint egy Euler vagy egy Einstein. Miután keztyűm nem volt, tél idején mindig megfagyott a kezem feje az alatt a fél óra alatt, míg pénteken reggel a rajztáblát az iskolába cipeltem és az égési sérülésekhez hasonló rútnagy sebek voltak mindkét kezemfejen. De nem ez a legszomorúbb emlékem a rajzó géometriával kapcsolatban, hanem az, hogy az egyik rajzórán nem volt törlőgumim. A legkisebb gumi ára két krajcár volt az Iskola-utcai Traub-boltban, melyet akkor Stern úr vezetett – és nekem nem volt két krajcárom. Otthon kertiem két krajcárt, de nem kaptam; nem lehetetlen, hogy azért nem kaptam, mert még annyi pénz sem volt a háznál. A gimnázium rajztermében, a régi épület első emeletén, Nováky Bertalan tanár úr végig járta az asztalokat, hogy megnézzze, rendben van-e mindenkinek a felszerelése?

Ehhez tartozott a rajztábla, a rajzszőgek, a rajztömb, a fejes vonalzó, két háromszög, a 3-as számú Hardtmuth-ceruza és a törlőgumi. Nekem meg volt mindennem, csak a törlőgumit nem tudtam felmutatni. Erre Nováky Bertalan tanár úr a jobb fülem előtt megfogta a hajamat s ami az ujjai közé esett, annak egy részét elvette. Elrontotta vele a rajzlapomat, amelyet már szépen fölszegeztem a rajztáblára, mert a halántékom bőre megrepedt s a vér a rajzlapra csepegett. Ha a tanár úr tudta volna, hogy nem hanyagságból nem volt radírgumim, hanem azért, mert nem volt két krajcárom, hogy gumit vegyek, azt hiszem, nem tépte volna ki a hajamat.

De maradt az első gimnáziumból egy pár mulatságos emlékem is. November közepén valakinek eszébe jutott, hogy november 30-án az osztályfőnök úrnak nevenapja lesz, meg kellene őt lepni valami ajándékkal, Bathó Sándor rendezte a gyűjtést s a hetven tanulótól összegyűlt közel két forint. Mit vegyünk rajta? Bathó Sándor megmagyarázta nekünk, hogy a világon a legértékesebb és leghasznosabb tárgy egy bicska. Rögtön el is ment Szirákyhoz és vett egy csodaszép bicskát egy forint nyolcvanért. November 30-án reggel, mikor Várkonyi Endre megjelent a katedrán, az imádság után előállott Bathó Sándor, meghajtotta magát a tanár úr előtt és szó nélkül

Gimnázium.

A szegedi piaristák régi gimnáziuma. Az épület szemközti homlokzata a plébánia volt.

letette az asztalra az egy forint nyolcvanas bicskát.

– Mi ez? kérdezte az osztályfőnök.

– A tanár úr bicskája, felelte Bathó, a nevenapjára vettük...

A tanár úr jól lehordott bennünket, hogy milyen parasztok vagyunk; megmagyarázta, hogy az ilyen ajándék-tárgyat egy pár üdvözlő szó kíséretében kell átadni; miután illetlenek voltunk, a bicskát nem fogadta el.

Hogy a bicskával azután mi lett, már nem tudom. De emlékszem rá, hogy a kínos jelenet után előállott Pfann József, aki az üzletükből, amely valahol ott volt, ahol ma Gárgyán temetkezési vállalata van, – egy tintatartót s egy kis gipsz Petőfi-szobrot hozott és ezt az apróságot egy formás kis beszédben felajánlotta az osztályfőnök úrnak.

– Ezt már elfogadom, felelte az osztályfőnök úr; mondd meg édesanyádnak, hogy köszönöm !

Várkonyi tanár úr az első osztályban nagy híve volt a »konkurrálásnak«. Ez abból állott, hogy »rang szerint« voltunk az osztályban elhelyezve s aki úgy érezte, hogy ő többet tud, mint egy másik fiú, aki előtte ül, azzal konkurrálhatott, azaz versenyre hívhatta ki. A tanár úr ilyenkor jól megegzáminálta mindakét fiút s aki többet tudott, az kapta az előkelőbb helyet. Egy napon, 1886 máju-

sában, én is jelentkeztem, hogy konkurrálni kívánok. Az utolsó padból, ahol én ültem, nem igen szoktak jelentkezni; a tanár úr megkérdezte, hogy ki az, akivel konkurrálni akarok? Megneveztem az osztály legelső tanulóját, Nyilasy Gusztávot. Csak színházban lehetett olyan harsogó kacajt hallani, mint amivel ezt a merészségemet az I. C. osztály népe fogadta. Várkonyi tanár úr azonban kiállított mindakettőnket, alaposan kikérdezett bennünket, félóra múlva helyet cseréltem Nyilasy Gusztival és a tanév végéig megmaradtam az első helyen, – semminő konkurrencia onnan kimozdítani nem bírt.

XVIII.

Szeged város legkisebb szolgája.

A gimnázium első osztályának befejezése rám nézve nem volt olyan egyszerű dolog, mint iskolatársaimra nézve. Tőlem nem volt elég, hogy tanultam, sőt a tavasszal és a nyár közeledtekor már nagyon jól tanultam, – én tőlem még más követelése is volt az iskolának. Közvetlenül a hittanvizsga előtt benyitott az I. C. osztályba Magyar Gábor igazgató úr és a küszöbről bekiáltott:

– Melyik az a Szabó László?

Ha engem »kerestek«, abból mindig csak baj volt, tehát valósággal reszketve jelentkeztem:

– Én vagyok!

– Te vagy az a rendetlen és haszontalan fráter? – kezdte az igazgató úr a korholó beszédet. Hát te nem tudod, hogy mennyi a tandíj? Két forintért akarod végigjárni az egész osztályt? Ha be nem hozod a még hát-

ralékos egy forint hatvanat, nem engedlek vizsgára !

Az igazgató úr javára fel kell említenem, hogy a tandíj nem a piaristáké volt, hanem a városé; az igazgató úr tartozott az én tandíjjammal is elszámolni, tartozott tehát az egy forint hatvan krajcárt behajtani. Ezt én otthon napokig magyaráztam, végül meg is kaptam a pénzt és elvittem az igazgatói irodába, mely akkoriban nem a gimnáziumban volt, hanem a templomon túl, a másik sarkon, a piaristák régi épületében. Az igazgató úr átvette a pénzt és újból leszidott a »rendetlenségemért«, pedig nem én voltam rendetlen, hanem a Végzetem, mely már 1886-ban sem sok jóval kecsgetett. Azonban sehogyan sem akartam az ilyen intelmekből megérteni, hogy én tulajdonképen felesleges vagyok e világon és makacsul ragaszkodtam az élethez s mint atéle gyermek, azt képzeltem, hogy »majd lesz ez még másként is.«

Az iskolai év végén s az azt követő szünidőben csakugyan reám is süttött egy kicsit a nap.

Az iskolában kihirdették, hogy pünkösöd táján eljön a püspök úr bérmálni. El is jött az akkor már nagybeteg Bonnaz csanádi püspök segéde, Németh József isauropolisi főlszentelt püspök és engem is megbérmált a Szent Demeter-templomban. A bérmáláshoz

természetesen bérmaapa is kellett, akit mindig a szülők szoktak kiválasztani. Az én bérmaapám Kukay Mátyás volt (ezért kaptam a bérálásban a »Mátyás« nevet), a Csillagbörtön felügyelője, valaha, a régi világban Ráday Gedeon grófnak híres csendbiztososa. Fekete, szúrós bajuszú, alacsony, kevészavú ember volt. Mint bérmaapa, legelőször is csináltatott nekem a börtönben egy pár félcipőt, a bérálás napján meghívott ebédre s az igen finom ebéd után adott nekem öt forintot. Mit csináltam az öt forinittal? Elmentem a Hétválasztó Fejedelem-kávéházba, mert tudtam, hogy odajár az az ember, akinek az alkalmazottai házról-bázra járnak a füzetes regényekkel. Én mindjárt a »forrásnál« akartam vásárolni s öt forintért megvettem két nagy regénynek az összes füzeteit. Az egyik «egy angol regény volt, melynek címét rég elfelejtettem, a másik francia regény volt és Saint Germain grófról szólt, aki állítólag évszázadokig élt s a történelemben is nagy szerepet játszott. Ezt a két regényt örületes izgalommal olvastam, – nem a meséje miatt, mely nem is nagyon érdekelt, hanem a *milieu* miatt, mely elém tárult e könyvek lapjairól. Ekkor tudtam meg, hogy egy angol főúr kastélyában mások a szokások és más az élet, mint például Kászonyi kapitánynál, kit a Felsővároson a legnagyobb úrnak tartottam

(az övé volt a második vagy harmadik ház a Szent György-utca páratlan oldalán) s aki-
nek csupa kíváncsiságból bementem az ud-
varába, mikor a leányát elvette Gombos zen-
tai polgármester. Az angol nő, aki a regény-
ben szerepelt, természetesen mind *lady* volt
és mind lovagolt, holott én eddig csak egyet-
len nőt láttam lovon ülni: Pálffy Ferenc pol-
gármester leányát. »Istenem, micsoda világ
ez! gondoltam magamban. Kastély, kandal-
lóval, szép, szőke, finom nőekkel, akik mind
úgy beszélnek angolul, mint a vízfolyás! Ko-
mornak, inasok, groomok!« Egy egészen más
világ tárult elém, mint aminő a miénk volt,
– se fölfedezést, mely rám nézve olyan nagy
dolog volt, mintha ma véletlenül belepillant-
hatnánk a Mars-lakók életébe, egy füzetes
regénynek köszönhettem! El is vittem beköt-
tetni Bába Sándorhoz, kinek akkor még a
Hungária mellett volt az üzlete, azt a hatvan
krajcárt azonban, amibe a kötés került, csak
két esztendő múlva tudtam nélkülözni s így
két évig a kompaktornál hevert a regény.
1886 júniusa különben nemcsak a bérálás
miatt volt izgalmas rám nézve. Erre a hó-
napra esett ugyanis pedagógiai pályám meg-
kezdése. A apámnak volt egy ismerőse,
Agócsy úr. Hogy ki volt, mi volt, nem igen
tudom. A Zárda-utcában a családjával egye-
dül lakott egy hosszú házban, de valamennyi

ideig fűszerkereskedése is volt a Fráter-pék házával szemben a Szent Miklós-utca és a Vásárhelyi-sugarút sarkán. Sok gyermeke volt, – a legidősebb már akkor is ármentesítő társulati lisztviselő volt s nekem igen imponált, mert vadászni járt. Agócsynéra pedig valóságos áhítattal néztem, mert tudtam, hogy nővére volt Barina Vendelnek, a *Kuthen* név alatt ismert költőnek. A kisebb gyermekek közül egyiknek, Istvánnak a házi oktatását rám bízta Agócsy úr, havi egy forint fizetéssel. Mivel azonban többet játszottunk, mint tanultunk, illetményeim folyósítását Agócsy úr az első hónap végén beszüntette.

Ebbe nagyon könnyen belenyugodtam, mert majdnem mindennap megfordultam a bérma-
apám házánál, a Zsigmond-utca és Szent Péter-utca sarkán. (Lehet, hogy a Pozsonyi Ignác-utca és Zsigmond-utca sarkán volt a Kukay-ház, – már nem tudom.) A bérma-
apámnak ugyanis volt két gyermeke, Anna és Károly; ezekkel én igen jó barátságba kerültem és nagyon szerettem hozzájuk járni, – nem a fényes uzsonnák miatt (a kávéhoz mindig vaját és retket és gyümölcsöt is kaptunk), hanem inkább a barátság miatt. Kukay Anna, ha jól tudom, dr. Dobay Gyula ügyvéd felesége lett és tragikus halált halt; Károly katonának készült és a Ludovikába került, – de azóta nem hallottam felőle. Néhány

felejthetetlen estét töltöttem Kukayéknál 1886 nyarán; a folyosón ott ült Kukay, Kukayné, az apám s egy Gróf nevű törvényszéki irodatiszt, akinek fia is volt (Árpád?) de az ritkán jött közénk. Gróf úr nagyon érdekes dolgokat tudott beszélni s egy gumi-labdával bámulatos zsonglőr-mutatványokat végzett. Nem mertem ugyan mondani, de magamban gondoltam, hogy milyen kár egy ilyen tehetségnek hivatalban ülni, holott mutatványait ezek tapsolnák a cirkuszban!

A bérmaapámnak, Kukay Mátyásnak köszönhetem, hogy hivatalba jutottam a városházán. No, nem lettem mindjárt szenátor, de nem hiszem, hogy bármelyik szenátor is olyan büszke lett volna a hivatalára, mint én.

Kukay Mátyásné nagyon vállalkozó szellemű asszony volt, – nemcsak kitűnő háziasszony, de megélt volna a jég hátán is. Hol az utcák petróleum-lámpásainak »karbantartására« vállalkozott s embereivel ő látta el a közvilágítást a külvárosban, hol meg más dolgokba fogott. 1886-ban ő volt az »előfogati vállalkozó« s ezen a réven jutottam én ahhoz a hivatalhoz, amelynek a régi világban ez volt a neve: »*forspont komiszáros*«. Az »előfogati biztos« adott kocsit az átutazó tiszteknek és egyéb hivatali személyeknek. Az én szolgálati időmben, 1886 július és augusztus havában Szabó László, a tizenkét

A kaputól jobbra az első ablak volt az alkamrás hivatala, előtte az előszobában az én „hivatalom”.

éves »forspont komiszáros« a városháza földszintjen jobbra, az »alkamarás« előszobájában ott ült reggel nyolctól tizenkettőig és délután kettőtől hatig s ha valamelyik városi úrnak, – mérnöknek, állatorvosnak, vagy más cfélének, – ki kelletti mennie a külterületre, akkor a forspont komiszáros, ki különben is a legjobb futó volt a Felsővárosban, szaladt ki a Zsigmond-utcába, hamar befogatott és odadirigálta a fogatot, ahova a városi tisztviselő úr parancsolta. Ha akkoriban már lett volna telefon, az én »hivatalom« merőben felesleges lett volna. Azonban igen nagy szerencsémre Szegeden akkor még nem hitték el az újságoknak, hogy Newyorkban már tízezer előfizetője van Edison telefon-hálózatának s így alkalmam volt naponkint harminc krajcárt keresni, két hónapon át. Ebből a pénzből én magam sohasem láttam egy vasat sem, de ez soha egy pillanatig sem bántott, mert természetesnek tartottam, hogy ez a pénz csekély ellenérték eltartásomért.

Hivatalomban különben igen sokat tanultam. Az alkamarás úr tiszteletpéldányt kapott úgy a Naplóból, mint a Híradóból; a lapkihordó az előszobában letette az újságot, amelynek régi számai már tekintélyes halommá gyűltek össze, – de soha nem tapasztaltam, hogy az újsághoz akár az alkamarás úr, akár valamelyik hivatalszolgá csak egy-

szer is hozzányúlt volna. Én tehát zavartalanul végigolvastam a két helyi lapot mindennap, mohó érdeklődéssel és figyelemmel. Talán nem is túlzás, ha azt mondom, hogy 1886 nyarán a szegedi városházán a kis *forspont komiszáros* tudta legjobban, hogy az utolsó huszonnégy órában mi mindent történt a városban?

Mondhatom: szomorú voltam, mikor »közigazgatási szolgálatom« augusztus 31-én az új tanév megkezdése miatt véget ért.

XIX.

A templom egere.

A II. A. osztályba még a régi gimnáziumba kezdtem járni 1886 őszén, de pár hét múlva nem csekély örömünkre kitört a kolera és az iskolát be kellett zárni. A néhány heti szünetet részint csavargásra használtam fel, részint pedig a kolerások temetésére. Jászai Géza belvárosi káplán végezte a temetést, én csak asszisztáltam neki, többnyire Újszegeden, mert úgy emlékezem, hogy ott volt a kolera-barak. Természetesen kijárt a halottas háztól a »kendő«, sőt a »palástos« temetésnél a gyertya is a ministránsnak is, akkor is, ha kolera volt a halál oka. A kendőt, melyben több volt a keményítő, mint a gyapotfonál, »minőség szerint« három vagy négy krajcárért adtam el Gárgyán tennetésrendezőnek, akitől beszerezték azok, akiknek halottjuk volt. Abban az időben hordószámra öntöztette a város a karbalt a kolera elleni védekezésül, de hogy a halottas házban kapott

és rögtön eladott kendő segítségével én is terjesztettem a kolerát, az a közegészségügy akkori fejlettsége mellett nem jutott eszébe senkinek.

Amikorra véget ért a kolera, elkészült az új gimnázium és mi már oda vonultunk be, szép páros sorokba állítva, tanáraink vezetése alatt. A II. A. mindjárt az első tanterem volt a földszinten, a kapu mellett. Osztályfőnököm a II.-ban is Várkonyi Endre volt; a hittant és földrajzot Ormándy Miklós tanította, egy kis, kövér, mindig haragos úr, a számtant Pap József, a geometriát Nováky Bertalan. Az új iskolában már tornaterem is volt és új tornatanárt kaptunk, Timina Ödön személyében, aki Hódmezővásárhelyről került Szegedre. Kissé szigorú, de derék ember és úri ember volt: példás rendre szoktatott bennünket s akkoriban még ő maga is tüneményes tornázó volt. A II-ikban bajaim voltak a hittan tanulásával; a szertartásnak nagy része nem érdekelt. Egyszer a körmenetekről kellett felelnem és mivel azt feleltem, hogy Mindenszentek napján is van körmenet (tényleg láttam valaha a sirok beszentelését a Deszkás-temetőben), – Ormándy tanár úr ezt nemcsak, hogy nem hitte el, hanem hozzám dobta a kulcs-csomóját, mellyel szerencsémre csak a gyomrom környékét találta el, de viszont szerencsétlen-

amikorra véget ért a kolera, elkészült az új
gimnázium

ségemre az óra egész tartamára kitérdeltett, ami igen megszégyenítő dolog volt. Viszont Ormándy tanár úr másik tárgyát, a földrajzot úgy tudtam, hogy azt a II.-ban jobban tudni nem lehetett. A számtanban gyenge voltam s a mértan tanárával megint bajaim voltak, mert előfordult, hogy nem volt rajzfüzetem, vagy nem készítettem jól el a kéregpapírból összeragasztandó »szabályos tizenhatszöget«, vagy egyéb figurát. Az év végén számtanból kettést kaptam, a mértanból meg éppen háromast! De ezt az apám szerencsére csak két hónap múlva tudta meg. Az történt ugyanis, hogy a másodikban elkezdtem franciául tanulni. Farkas László, a fizika és matematika tanára tanította akkoriban a franciát, mint rendkívüli tantárgyat s nagy rimánkodásomra megengedte az apám, hogy én is beiratkozzam franciára. A havi egy forint tandíjat az első hónapban be is fizettem, de azután többé soha. Az év végén a bizonyítvány kiosztásakor Várkonyi osztályfőnök az én bizonyítványomat nem adta ki, hanem azt mondta: »Eredj érte Farkas tanár úrhoz.« Tudtam, hogy ez mit jelent és nem mentem a bizonyítványért Farkas tanár úrhoz. Szeptemberben, mikor a III.-ba be kellett iratkozni, természetesen szükség volt a bizonyítványra, amelyre azonban kilenc forint tartozás be volt táblázva. Az apám tehát

irt egy levelet Farkas tanár úrnak, a levélbe beletett egy ötforintost s a levéllel elküldött a tanár úrhoz. Éreztem, hogy ez így nem jól van és nagyon féltem, hogy így nem kapom meg a bizonyítványomat. Mielőtt elmentem Farkas tanár úrhoz, iszonyú lelki kínok között egy óra hosszáig térdeltem a belvárosi templomban és fohászkodtam: »Mária, segíts! Emlékezzél meg róla, hogy még sohasem történt, hogy Te meg ne segítetted volna azt, ki legnagyobb fájdalmában hozzád fohászkodott!« S azután inkább támolyogtam, mint mentem Farkas tanár úrhoz, ki az új rendháznak a legvégső szobájában lakott az első emeleten, – ablakai a Tiszára néztek.

A mindig komor arcú tanár úr elolvasta a levelet s aztán egy pár sort írt egy névjegyre:

Ha Uraságodnak nehezére esik a fizetés, a küldött öt forintot sem fogadom el, sőt fiát a következő évben is szívesen tanítom ingyen, mert tehetségesebb, mint a többi és a francia nyelvet nagyon jól meg fogja tanulni.

Tehát nemcsak a tartozás fejében visszatartott bizonyítványt vittem haza, hanem ezt a névjegyet is és visszavittem az öt forintot is.

Farkas Lászlótól azután még három évig tanultam franciául – ingyen. Már mint III. osztályos a »haladók« közé kerültem; s a tanár úr szerint abszolúte jó volt a kiejtésem. A

haladók már a felsőbb osztályokba jártak és velem, az egyetlen kis diákkal, ki közjük volt beosztva, soha szóba nem álltak. Már többnyire csak a neveikre emlékszem: a két Schweighofferre, a két Lángra, akik közül az egyik híres operatőr-magántanár lett, de már meghalt. Velem járt a franciára egy elegáns, vidám és gazdag Nikolics-fiú, továbbá Muntyán István, egy nyugalmazott őrnagynak a fia a Teleki-utcából, Sugár Viktor, aki már akkor jó orgonista volt (ma a Mátyás-templom karnagya) és Pap Róbert. Akik a haladók csoportjába tartoztunk, már mindnyájan tudtunk többé-kevésbé franciául. Farkas László, bár engem ingyen tanított, úgy bánt velem, mint a fizető tanulókkal. Általában nagyon kiváló úri ember volt; azt hiszem Nagykanizsáról került Szegedre s oda is ment vissza 1891-ben. Észrevettük, hogy a többi tanár urakkal sohasem volt együtt, mindig egyedül sétált s az a hír volt róla eltéréjve, hogy sohasem misézik. Én azonban egyszer láttam őt misézni a Szent József oltárnál, sőt én ministráltam neki.

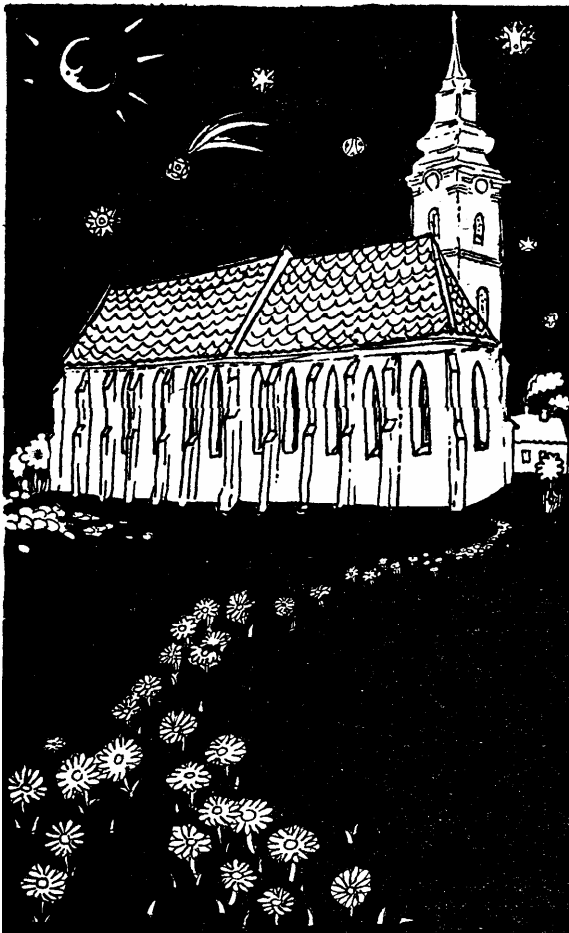
Akkoriban ugyanis, 1887 januárjától kezdve 1888 őszéig »a templom egere« voltam, nemcsak azért, mert olyan szegény voltam, mint a templom egere, hanem azért is, mert minden szabad időmet a templomban vagy a sekrestyében töltöttem. Senki annyit nem mi-

nistrált, mint én; a sekrestyében pedig minden fiókról tudtam, hogy mi van benne, ki tudtam készíteni az arra a napra előirt színű ruhákat, fel tudtam öltöztetni a papokat, folyékonyan olvastam a *Directorium* rövidítéseit s én, aki a II. osztály első felében érdeklődés nélkül tanultam a szertartásokat néhány hónap múlva már azt is tudtam, hogy mi az a »duplex« ünnep és mi az a »semi-duplex« s tudjam, hogy mikor kell a papnak a misét a népért »applikálni«, még pedig »sub gravi«, azaz súlyos bűn terhe alatt. A misekönyvben az illető napnak megfelelő részeket kikeresni és a könyvre kötött színes szalagokkal megjelölni valóságos passzióm volt, mert mindezekhez a tudományokhoz, a papokat kivéve, nem értett senki más, csak én. A *Directorium*-olvasás rejtelmeibe én vezettem be a két Zimányi-gyereket is; mind-egyik kisebb volt, mint én, egyik kitűnőbb tanuló, mint a másik és az egész szünetidőben ők is a belvárosi templom sekrestyében ténferegtek, »Kis bácsi«, az öreg sekrestyés helyett elvégeztünk minden munkát ingyen, – még az ostyasütést és szaggatást is Kis bácsinak a lakásán, abban a házban, mely a Boldogasszony-sugárúton a második ház a vasút felé menet jobbról, – olyan, mintha mélyen lesülyedt volna a földbe, pedig a ház a régi helyén van, csak az utcát töl-

tölték fel előtte. A Zimányi-fiúk közül a nagyobbik, Lajos, a premontreiek tanárképzőjének, a Norbertinumnak igazgatója lett Pesten, a kisebbik, Gyula pedig a piaristák tanárképzőjének, a Galasantinumnak igazgatója szintén Pesten. Míg a két Zimányi csak a belvárosi templomban és környékén volt otthon, én a felsővárosi sekrestyében is naponta megfordultam és szolgálataim révén kedvence lettem Tápai úrnak, a sekrestyésnek. Százszor is ministráltam Orbán Jácint minorita házfőnököknek, Zatykó Fridolin, Sütő Libor és Fernekesz Emil atyáknak. Ez utóbbi egy kissé idegbeteg ember lehetett, furcsán tipegve járt és kissé kapkodott a levegő után (lehet, hogy asztmás volt), de mindig mosolygott, mindenkit szeretett és Őt is szerette mindenki. Ez volt az első ember, akiről mély meggyőződéssel hittem, hogy boldog és egészen bizonyos vagyok benne, hogy a másvilágon is az örök boldogságban van már része. A minoritákat egy ízben, 1887-hen vagy 1888-ban meglátogatta a rendjük római generálisa. Persze én ministráltam neki s igen csodálkozott, hogy a mise utáni imákban is jól adtam neki a responsumokat latinul. A mise után beszélgetni kezdett velem olaszul, de én akkor még nem ismertem ezt a nyelvet és franciául feleltem neki. Szeged-felsővároson egy mezít-lábas fiú, aki nagyszerűen tudja latinul a

Regina Coeli-t és franciául beszélget, – oly meglepetés volt a generálisra, hogy a lábaimra nézett azután a zsebébe nyúlt és át akart adni egy öt forintos bankót; én azonban egy spanyol grand büszkeségével jelentettem ki, hogy én »nem pénzért« ministrálok és hogy szerencsémnek tartottam, hogy szolgálatára lehettem Istennek és a Monseigneurnek... A világ legelső minoritája nagyon megdicsért, – pedig nem érdemeltem, mert hazudtam. »Külföldi előkelőségektől« nem fogadtam el pénzt, de ha hazai pap adott a ministrálásért két krajcárt, akkor azt bizony elvettem, sőt Oltványi Pál prépost úrnak minden vasárnap reggel hétkor én ministráltam, mert ő volt az egyetlen pap, aki mindig adott két krajcárt a szolgálatomért. A többi papoktól nem járt semmi, de az alapítványi énekes gyászmiséért s a temetésnél való ministrálásért kijárt hivatalból a két krajcár, sőt a »libéras« gyászmiséért és az »infulás« temetésért négy krajcár.

Az alsóvárosi barátoknál sohasem kerestem egy vasat sem, pedig a hajnali miséknél gyakran ministráltam. 1887 december elején egyszer harangszóra ébredtem, künn, a Vásárhelyi-sugárúton. Istenem, már öt óra és én hatkor a barátoknál akarok lenni! Hamar megmosdottam és siettem Alsóvárosra. Hűvös, ködös idő volt, de a hold világított. Három-

... zárva volt a templom és minden ajtó és sötét volt minden ablak.

negyed óra alatt bizonyosan megtettem a jó hosszú utat (már iskolakönyveimmel a hónom alatt), de zárva volt a templom és minden ajtó és sötét volt minden ablak. Jó óra hosszat sétálgattam a parkban, mikor a toronyban elkezdtek harangozni. Három verset húztak, ez az Ave-Mária, tehát most van öt óra, – engem a városháza három órai harangja ébresztett fel s így egy kissé korán érkeztem! Vártam még egy órát, hatkor ministráltam, hétkor már a Belvárosban ministráltam, fél nyolckor pedig már iskolában voltam, természetesen reggeli nélkül.

XX.

Kezdődnek az instruktori évek.

A III. gimnáziumot »jó közepes« eredménnyel végeztem: kettesem volt a számtanból, mértanból és fizikából, a többi tárgyakat jeles eredménnyel tanultam. Újra Várkonyi Endre volt az osztályfőnököm, aki latinból engem tartott az első diáknak: dolgozataimban egyetlen hiba sem volt az egész éven át. A hittant a tótos beszédű, de különben nagyon kedves Szvaratkó Kálmán tanította, a németet Fiertinger Jakab, a történelmet Cserép Sándor, a fizikát Lauch János, aki akkor került a szegedi gimnáziumba s a számtant Farkas László. Nekem rettentően nehéz volt a fizika és Lauch János tanár úrnak csöndes, jéghideg egyénisége, melyhez hasonlót sohasem láttam az életben, nagy hatást tett rám. Nehéznek tartottam a számtant is sok bajom volt a kamatszámítással, ha azt nem »száztól«, hanem »százból« vagy »százra« kellett számítani... Azóta sohasem számítottam a ka-

mátokat, fiatal koromban mindig megbíztam a »bank, mint szövetkezet« számításaiban és szó nélkül fizettem annyit, amennyit kértek.

Az iskolai életből ebből az évből egy dolog jut eszembe igen gyakran: Friedrich Józsefnek az esete. Ez egy varjasi sváb fiú volt, aki a Csuka-utcában Dékányéknál volt kosztos és kvártélyon. (A Dékányék fia, Mihály, most Budapesten a Szentkirályi-utcai tanítóképző intézet igazgatója.) Friedrich nagyon derék és szorgalmas fiú volt, de túlságosan becsületes. Egyszer a számtanból szekundára felelt és Farkas tanár úr megfeddette: »Nem lesz belőled semmi...« Friedrich barátom ezt megírta az apjának, aki harmadnap már Szegeden volt, bejött az osztályba latin óra közben és bármennyire igyekezett is őt csitítani Várkonyi osztályfőnök, az öreg Friedrich rákiáltott a fiára: »Pakold össze a könyveidet! Ha úgyse lesz belőled semmi, minek költsék rád? Hazaviszlek parasztnak!« Friedrich József sírva fakadt, mert nagyon szeretett volna tovább tanulni. Nekem nagyon gyakran eszembe jut ezzel az emlékezéssel kapcsolatban, hogy hány Friedrich Józsefet vesztett már el a magyar kultúra!

Egy másik osztálytársam, Gaszner Béla, a titeli közjegyző fia tökéletes ellentéte volt Friedrich Józsefnek: elhatározta, hogy semmi szín alatt sem fog tanulni! Egy öreg úrnál

lakott, akinek gondolom, Halasi Ede volt a neve s az Ipar-utcában vagy a Szegfű- utcában volt egy igen jó karban tartott, csinos háza. Halasinak két leánya volt, az egyik valami Csillag nevű úrhoz ment nőül, a másik pedig akkor még leány volt. Gaszner Béla házi tanítójául engem rendelt ki az osztályfőnök úr, havi három forint fizetéssel. A tanítványom minden nap biztatott: »Ne fáradj, barátom, mert ezek a számárságok, amelyeket meg kellene tanulni, engem úgy sem érdekelnek!« Soha könyvet nem vett a kezébe s ha eléje tartottam a könyvet, undorral elfordult tőle. Kénytelen voltam fenszóval ismételtetni előtte a megtanulandókat, de erre betömte a füleit vattával, lefeküdt a dívánra s a fejére húzta az ágyterítőt. Az »óra« után azonban mindennap elment Alacs cukrászhoz; engem is hívott és akart helyettem is fizetni, de én nem akartam részese lenni a bűncselekmények ama halmazában, melyet a tanítványom elkövetett. (1. A fegyelmi szabályok tiltották a cukrászda látogatását. 2. Tilos volt a »tanszerekre« kért pénzt más célra fordítani. 3. Nekem, akinek még vacsorára sem mindennap jutott akkoriban egy darab kenyér, a cukrászsütemény élvezete ki- jezetlen »torkoskodásnak« tűnt fel.)

Legjobb barátom a III. osztályban Goldmann Dezső volt (ma dr. Győző Dezső buda-

pesti ügyvéd), Dezső barátom mindszei fiú volt, az apja bérlő a Pallavicini birtokon. Az első osztályt magánúton végezte, Béla Henrik, a későbbi újságíró volt a házi tanítója. A II-ikban már velem járt s eleinte igen sok baj volt vele, mert fogalma sem volt az iskolai fegyelemről: hangosan beszélt, kérdést intézett a tanár urakhoz, ha valami nagyon érdekelte stb. De lassankint bele szokott a rendbe. A geometriából gyenge volt, miután pedig ennek az elméleti részét kitűnően tudtam és csak rajzban voltam gyenge, – azzal az ürüggyel, hogy »tanuljunk együtt«, Dezső barátomat akárhányszor már reggel hat óra-
kor meglátogattam, kiemeltem az ágyból és tényleg tanultam is vele. A Fekete-házban lakott az emeleten, Brauswetter könyvelőjénél, aki kitűnő zongorista volt, de a nevét már rég elfeledtem. (Ziffer?) Szorgalmunk eredményeként Dezső barátom igen jó bizonyítványt vitt haza s a következő szünidő folyamán élénken levelezgettünk, amit csak azért említek meg, mert ő volt a legelső ember, akinek levelet írtam.

A III. osztály növendékei már használhatták a gimnázium ifjúsági könyvtárát, nagy korlátozásokkal ugyan, de abból a szekrényből, melyet a III-ikosok használhattak, minden egyes könyvet végig olvastam. Sáfrán tanár úr legjobban ajánlotta Schmidt Kristóf

ifjúsági iratait; el is olvastam, de bárgyúaknak tartottam őket. Hoffmann Ferenc ifjúsági iratai azonban nagyon tetszettek. Egy könyvvel én is gyarapítottam az ifjúsági könyvtárat: odaajándékoztam Knigge »Érintkezés az emberekkel« című munkáját. Sáfrán tanár úr megvakarta a fejét: »Ez szabadkőműves munka!« Én akkor még nem is sejtettem, hogy mit jelent az a szó »szabadkőműves« és azt feleltem: »Dehogy, kérem, ez irodalmi munka!« A tanár úr gondolkozott egy kicsit és így szólt: »Nem vitás, hogy igazad van«. És betette Knigge könyvét az ifjúsági könyvtárba.

A III-ikban két sváb gyerek között ültem; az egyik Abendschein (Bogárosról) az osztály bohóca volt: mindig tintás volt egészen fülig; latinból megbukott, elvitték fűszeresnek. A másik sváb fiú Aubermann Miklós volt Német-Csanádról; szerfölött barátságtalan fiú volt; ma plébános Budaörsön. Velem járt még Milkó Gyula, aki akkor igen vidám gyerek volt. A tanév vége felé, 1888 májusában új iskolatársakat kaptunk, mert a vasúti üzletvezetőséget Szabadkáról áthelyezték Szegedre. Az új diákok között volt Sümegi (Lázár) László, ma budapesti közjegyző, híres jó szavaló, és Marsovszky László, aki nem tartozott ugyan a legjobb diákok közé, de igen jó nevelésű fiú volt; helyettes államtitkár lett belőle

a belügyminisztériumban.

Persze, az egész gimnáziumot ismertem, a nagy fiúkat is; a VIII-ikat ekkor végezte Alföldi Béla (ma az országgyűlés orvosa), ha jól emlékszem, a Kistelekről bejött Auslander-családból; Schwarz József, a későbbi kikindai, ma szegedi ügyvéd és nyolcadikos volt Tajthy Gábor, aki azonban az iskolai év befejezte előtt kimaradt az iskolából és később minorita lett.

A tanév végén Várkonyi Endre, aki három éven át volt osztályfőnökünk és latin-magyar tanárunk, elbúcsúzott tőlünk: áthelyezték Kolozsvárra. »Nem is tudjátok, mondotta, hogy néha milyen drámát takar a reverenda!« Mi ezt nem értettük, de két év múlva hallottuk, hogy Várkonyi tanár úr református lett, meg-nősült, tanári állást kapott valahos Sepsiszentgyörgyön vagy Székelyudvarhelyen; oda is Írogattunk neki mindig a névnapjára s aztán további néhány év múlva hallottuk, hogy főbe-lötte magát. A reverenda ez esetben nem drámát, hanem kész tragédiát takart.

XXI.

Búcsú a Vásárhelyi sugárúttól.

Az 1887. és 1888. év folyamán Vásárhelyi-sugarút 57. sz. házunkra többször volt árverés kitűzve, az államkölcson-törlesztés elmulasztása, adóhátralékok és hasonlók miatt; de az árverés eredménye mindig »nemleges« volt, mert vevő nem jelentkezett. A *Hüvelyk Matyi* című szegedi élclap egyik tipikus alakja, a *Kőcsönös Rókus* sok ezer példányban szaladgált akkoriban Szegeden, hogy apáinak telkét s a reá épült új házat megmentse, de ez sok embernek nem sikerült. Nem sikerült nekünk sem. 1888 nyarán végre akadt vevő a házra és nekünk ki kellett költöznünk. Mi persze egy krajcárt sem kaptunk, már minden az államkincstáré volt, mely szintén veszített ezen az üzleten. A Brüsszeli-körútra költöttünk dr. Rózsa Izsó emeletes házába, melynek, gondolom, 23. volt a száma.

Nekem a Vásárhelyi-sugarútnak elhagyása oly nagy szívfájdalmat okozott, hogy azután

harmincnégy esztendeig nem tettem be a lábomat a Vásárhelyi-sugárútra. Pedig nagyon sok szomorúságban s igen kevés örömben volt ott részem. Mikor a ház fölépítése után rendeztük az egész telket, csodaszépnek láttam a házunk tájékát. Külön volt kerítve a kert; annak egyik fele veteményes kert, négy barackfával és két kis körtefával; a kert alsó felét lóherével ültették be s a lóhere-föld alsó két sarkába két fiatal jegenyét ültettünk. Hajh, de szép volt az! Azonban 1885-86 telén eltüzeltük a kerítést s amikor el kellett költöznünk, az apám a fákat mind kivágta. A szép gyümölcsfákat sajnáltam, de a két karcsú jegenyéért úgy sírtam, mintha két szép kisasszonyka lett volna az a két fa. Attól kezdve nem láttam többé a gyermekkori barátaimat se. Azt hallom, már senki sem él közülök. De ha élnek, bizonyíthatják, hogy igen jelentős szerepem volt a környék gyermek-társadalmában, mert páratlanul kiváló egyéni tulajdonságaim voltak. Például oly sovány voltam, hogy mikor az 59. szám aláit lakó barátaim, Farkas Ferenc és Farkas Pál egy kis szalonnabőrt kívánt, jól elzárt kamrájukba a szellőztetés céljából nyitvatartott ablak vasrácsai között be tudtam bújni és mindig elég szolgálatkész voltam ahhoz, hogy levágjak nekik egy darab szalonnabőrt. Ezt nem tartottam lopásnak, mert hiszen a sza-

lonna az övék volt s a zsákmányból nekem soha nem adtak, de nem is fogadtam volna el. A két fiúnak volt egy 15 vagy 16 éves leánytestvére, Etel; ez engem gyűlölt, mert a kutyájuk mindig a kapu alatt mászott be, én pedig mindig a kerítés tetején. Hiába, meg volt az a rossz szokásom, hogy sohase mentem be az ajtón egy olyan udvarba, ahova a kerítésen át is be lehetett mászni. Megbecsülhetetlen szolgálatokat teljesítettem barátaim számára a verébtójás gyűjtése terén is. A veréb mindig az eresz alatt fészkel, de nem épít sárfészket, mint a fecske, hanem az eresz fagerendái közé gyűjti össze a fűvel, tollai, rongydarabot, miegymást, amiből a meleg fészke készül, s a verébfészkekhez csak belül, a padlás felől lehet hozzáférni. Azonban a verébnek is van annyi esze, hogy nyitott helyre nem építi az otthonát. A gyerekek megtalálták a fészkeket, de nem tudtak belenyúlni. Ekkor érvényesültem én szokatlanul kicsiny kezeimmel, amelyekkel minden verébfészket ki tudtam fosztani. Én voltam az első mester a verébtójás-sütésében is. Akik netalán még nem tudnák, megtanulhatják, hogy a verébtójást sárba kell burkolni és úgy kell a parázsra tenni; mire a sárgolyó külseje megszárad, megfőtt a tojás és az ahhoz értő ember már úgy töri szét a sárgolyót, hogy a tojás héja is benne maradjon s a tojás már hámozva forduljon ki a sár-

gombócból. Rockefeller, szegény, sohasem ehetik olyan sárban sült verébtójást, aminőben mi ott, a Vásárhelyi-Sugárúton valósággal dúslakodtunk... És Rockefeller nem fog enni akácvirágot a Gedó mögötti nagy akácfákról... De mit is tudja egy Rockefeller, micsoda művészet kell ahhoz, hogy az ember egy tuskés akácára vagy éppen egy gledicsia-fára felmásszék és ott semmi baja ne legyen! A Gyevi-temető mellett, a nagy nyárfákon innen volt néhány öreg gledicsia; ezeknek a termése hasonlítóit a Szent János kenyérhez, csak soványabb és szárazabb volt. De minden őszszel megszedtem azokat a fákat és rágtam a gyümölcscsüket: néha mintha édeskés lett volna. De lehet, hogy ez csak illúzió volt. Abban az időben a legnehezebb kenyérkereset a mi vidékünkön az ólom-szakma volt. Az embernek ki kellett menni a katonai lövőterre, a baktói határba, a vasúti töltés mellé. Azok az ólomgolyók, amelyek túlmentek a célon, többé-kevésbé deformálódva lehullottak a földre, csak éppen meg kellett őket keresni egy oly területen, amelyen alig lehetett mozogni a szamártövis miatt. Természetesen mezítláb jártam s két-három délután össze is szedtem tíz darab ólomgolyót, amennyiért bármely szatócs adott egy krajcárt. Már akkor láttam, hogy az ólom-szakmában dolgozni hálatlan mesterség s később tapasztaltam, hogy

ez a megállapításom érvényes akkor is, ha nem ólomgolyóról, hanem ólombetűről van szó.

Általában részt vettem mindenben, amiben akkoriban egy egészséges utcai gyerek a Felsővároson részt szokott venni. A Retek-utca és a Hobiárt basa-utca sarkán volt egy juh-vágó; annak a háza előtt az árokban a leg, szebb gilisztákat lehetett kiásni; Mayer Ferdinánd vaskereskedésében, a postával szemben vettem a legjobb horgokat (*bocsánat: picéket*) s volt szívem nyári éjszakákon két órakor fölkelni s a Retek-utcán végig, onnan a szeszgyár mögötti nagy töltésen és a »Szinlapis«-on át kimenni a Tisza-partra a Maros-torokkal szemben s még napfölkelte előtt horgászszerencsémeket kipróbálni. Sohasem fogtam egyebet, mint egy pár hitvány keszeget; de ezeket viszont ősi módra, ketté hasítva, nyárson sütöttem meg ropogósra. Azóta már sok országban sokféle halat ettem, de egy sem ízlett úgy, mint amit a Tiszából magam fogtam.

Nagyon szerettem a nagy vizeket – és mégis ritkán fürödtem. A felsővárosi gyerekek a Csillag-tér mögötti töltés-sarok nagy kubik-gödrébe jártak fürödni, melyben több volt a kecskebéka, mint a sáros víz. Rettentően irtóztam minden békától és minden hullótól, – már csak a békák miatt sem fürödtem te-

hát; még kevésbé szántam rá magam a fürdésre, mikor a fiúk között elharapózott az az undok szokás, hogy megfogták a békát, bugylibicskával levágták a fejét s a vérrel egymás bemázolták. Ha ilyesmihez készültek a fiúk, futva menekültem.

Ellenben mint minden becsületes, tisztességes felsővárosi gyerek, én is megfürödtem minden Szent György napján a Vörös Keresztóban. Ez a tó a Pillén túl volt, a szérűskertek felé, a Sándorfalvára vivő úttól jobbra. Április 24-én a szabadban fürödni: babonás hagyomány volt a gyerekek között és megfürödtünk akármilyen rossz időben is. Tűrülközője természetesen egyikünknek sem volt s fürdés után meztelenül dideregtünk, míg a bőrünk egy kissé megszáradt. A Szent György-napi fürdés miatt emlékezetem szerint egyikünket sem vitte el az ördög, azonban kétségtelen, hogy mindnyájan megérdemeltük volna.

Egy időben erkölcsöimet nagyon veszélyeztette a galambászat. Ez majdnem olyan rossz szenvedély, mint a kártya. Volt egy néhány évvel idősebb bátyám, aki 1887-ben halt meg; ennek voltak galambjai és galambász pajtásai, köztük leghyresebbek a Bőtiek (akik talán Beőthyeknek is hívhatták volna magukat), a Hóbiárt-utcából. S a városban a leghíresebb galambász, Mása Gyurka bácsi az utca végéről, gyakran megfordult nálunk. Tőlük

tanultam, hogyan lehet a galambfajtákat megismerni, mikor száz-kétszáz méter magasságban repülnek. Megtanultam lépet mosni és dörzsölni, ami rettentő bűzzel járó mesterség, s azután a háztetőt megfűzni, a lyukon át az idegen galambot meglépezni, szárnyából a lépet petróleummal kitisztítani, stb. A galambász legfőbb passziója: egy falka galambot felhajtani minél magasabbra, oly magasra, hogy már ne is lássuk... A jól nevelt falka mindig a ház fölött keringett. S ha jött a vércse, vagy a kánya, micsoda rettentő lármát csináltunk, hogy elriasszuk! Rozsdás pisztolyból lövöldöztünk, bottal vertük a kerítést, ordítoztunk, stb. Mindez oly sok időt vett igénybe, hogy aki ráadta magát a galambászatra, abból sohasem lett többé becsületes, munkás ember.

Helyzetünk különben az utolsó két évben elképzelhetetlenül szomorú volt, – az otthon falain belül. Ezért éreztem jobban magamat a falakon kívül... Egy éjszaka valami családi perpatvarra ébredtem fel, s oly izgatott lettem, hogy kiszaladtam, mezítláb, egy ingben, a Rózsa-utcán ál a Deszkás temetőbe, s ott találtak meg a nagyanyám sírján. De ezúttal nem vertek meg.

Gyermekkoromnak azzal, hogy elköltöztünk a Vásárhelyi sugárúti ól, vége szakadt; de az utca régi hangulata, környékének ezer emléke

drága kincsként van elraktározva lelkemben. A nagy Pestalozzi öreg korában egy nagy halom szines kavicsot őrzött a szobája egyik sarkában; ezek a kődarabok mindenki más számára közönséges kavicsok voltak, de az öreg Pestalozzinak drága kincsek, s hogy a világ egyáltalán nem méltányolta őket, azon Pestalozzi csak mosolygott. Boldog volt az ő hitében, s mindenki irigyelheti a világ leggazdagabb embereit, – azokat, akik örömeik és szenvedéseik emlékeit drága kincsekként őrizik.

XXII.

Hátha mégis lesz belőlem valami?

Azzal, hogy átköltöztünk a Brüsszeli-körútra, »idegen házba«, egyszersmind más társaságba is kerültem. A kószálásra azonban most már egyre kevesebb időm maradt, mert egyre több volt a tanítványom. A nyolcvanas évek végéről azonban már csak kettőre emlékezem; az egyik Vadász adófelügyelőnek a fia volt a Pusztaszeri-utcában, a másik Czinner Vilmos, gondolom, egy péknek a fia a Margit- vagy Polgár-utcában. Czinner velem egy osztályba járt, de a latinból gyenge volt; az alsóbb osztályokba nem velem járt s nem tanították meg a nyelv elemeire.

Az új környezetben legjobb barátom volt Mihalovits Béla, szintén a Pusztaszeri-utcában. Ennek az apja városi irodatiszt volt és csodálatosan szépen tudott írni. Az öreg Mihalovits testvére jegyző volt Szánkon; ennek is volt két fia, Ernő és Zoltán. Ernő ma címzetes kanonok és plébános Lajos-Mizsén. Kis

tömzsi fiú volt, sajátosságos, eredeti filozofálást hajlammal. Zoltán csak hegedülni szeretett, tanulni nem: minden tanár azt mondta rá, hogy »nem lesz belőle semmi«. Tábornok lett belőle. A három fin közül Béla volt a legszorgalmasabb. Piarista lett, de felszentelése előtt kilépett, megnősült és elment Perzsiába nevelőnek báró Eperjessy teheráni követ házához. Egykori tanítványa, báró Eperjessy Árpád, ma osztálytanácsos a külügyminisztériumban. Perzsiából tudóbajjal jött haza Mihalovits Béla és nemsokára meg is halt. Fi-Tére, Dezső, a mi diákkorunkban már segédtelekkönyv vezető) volt és csak látásból ismerem. De imponált nekem, hogy örökké vizgázott, elvégezte a jogot is, hadbíró lett, s ma, mint hallom, élénk részt vesz Szeged város közügyeiben. Beletartozott a bandánkba egy Bjacsy fiú, aki vasutas lett s egy Zimányigyerek, akinek postatiszt volt az apja; ennek hírét nem hallottam vagy 38 év óta. Lehetek, sőt bizonyosan voltak még mások is, akikkel együtt tettünk nagy kirándulásokat a kanyargó Tisza partján Algyőig, – ami csak négyszöt óra járás volt, ellenben az országúton két óra alatt haza értünk. Négyöt krajcár volt egy-egy ilyen kirándulás költsége. Nagy mulatságunk volt, hogy a városból, a hetivásárról Algyőre haza igyekvő kocsikat megállítottuk s tücsköt-bogarat összebeszéltünk –

latinul. Azt, hogy hány óra, latinul kérdeztük:

– *Quota hóra est, domine?*

S ha elfogyott a tudományunk, Titus Liviust citáltuk vagy Ovidiust:

Dum subit illius tristissimae noctis imago...

Az algyeviek káromkodtak, hogy honnan a pokolból kerültek ide ezek a »németek«, akik egy szót sem tudnak magyarul, beszéltek, mutogattak az ostornyéllal a város felé és végül is ott hagytak bennünket.

Másik szórakozásunk a színház volt. Ha csak lehetett, elmentünk a »diák-helyre«, a földszinti állóhelyre. Amint az ajtót kinyitották félhétkor, mi már berohantunk, mert aki az első sorba jutott, kabátját fellehette a vaskorlátra és rákönyökölhett. A világon mindenki és minden tetszett nekünk, s bömbölésünkkel többnyire mi csináltuk a nagy sikereket. A művésznők közül azonban egyetlenegynek a nevére sem emlékszem.

Érdekesnek tartom megemlíteni, hogy bár már tizenöt-tizenhat évesek voltunk, abban a korban sohasem jutott az eszünkbe, hogy nemcsak a főneveknek van neve a grammatikában, hanem az embereknek is az életben. Negyedik és ötödik gimnazista koromban az iskolatársaimtól soha egy illetlen vagy kétértelmű szót nem hallottam. Mi lehet ennek az oka? Később »értünk«, mint a mai fiatal-ság? Nem, hanem talán jobban el voltunk

foglalva. Dolgoztunk; sokan már kenyeret is kerestünk s ha időnk maradt: a Boszorkányszigettől a gyevii vashídig kószáltunk, nyáron sokat fürödtünk, télen rengeteget olvastunk. Okos tanáraink óriási módon bofolyásolták az egész életmódunkat anélkül, hogy észrevettük volna. Ha valakinek hajlama volt valami komoly munkára, azt rögtön észrevették. Győry Gyulát (lehet, hogy a keresztneve téves) művésznek szánták, noha kefekötő volt az apja a Londoni-körúton; észrevették, hogy Győry kitűnő érzékkel rajzol, s ezért a latinul kevésbé zaklatták. Nálam »firkálási hajlamot« vett észre magyar tanárom, Safran József és rengeteg »szorgalmi dolgozatot« iratolt velem, viszont a latin tanárom, Hajnal Imre, aki tömérdek latin közmondással nemcsak latin stílusra, de életfilozófiára is tanított bennünket, már a negyedikben jövőt jósolt nekem a filológia terén. A negyedikben már bármely magyar szöveg latinra fordításában biztos voltam, de azért magam is meglepődtem, amikor Hajnal tanár úr hangosan elolvastatott velem egy egész fejezetet Liviusból, s azután így szólt:

– No, most csukd be a könyvet és azt, hogy mit olvastál, szép nyugodtan mondd el nekem – latinul!

Micsoda öröm volt látni a tanár úr mosolygását, mikor elmondtam neki az egész feje-

zetet, persze nem oly elegáns egyszerűséggel, mint aminő a Liviusé, de azért igen tisztességes latinsággal! A mai tanár uraknak ajánlom, hogy próbáljanak ilyen tréfákat csinálni a mai diákokkal a negyedekben!

Német tanárommal a negyedekben – elégedetlen voltam. Szinger Kornél úr akkor elsőéves tanár volt, de akárhogyan feleltem is neki, nem akart jelest adni! Bizonyos, hogy nem is érdemeltem, de kissé deprimált, hogy »nem érvényesültem.« Néhány év múlva viszont abból támadt kellemetlenségem, hogy Szinger tanár úrnak velem szemben tanúsított nagy jóindulatát egyáltalán nem tudtam méltányolni. De mentségemül hivatkozhatom arra, hogy ez a tanár úr mindnyájunknak egy nagy rébusz volt. Alig huszonnégy éves gyermekarcú ifjú, oly szelíd és finom, mint egy alig felnőtt leány, s mégis hallatlan fegyelem és síri csönd a tantermében! Ezen elgondolkodva, ma úgy látom az ő szerepét, hogy miután nemcsak az írásbeli dolgozatainkat, hanem a modorunk kisebb-nagyobb hibáit is gyöngéden korigálta, megérezte, hogy nevelő hatást gyakorol reánk s volt bennünk annyi tisztesség, hogy ezért a hálaikat azzal fejeztük ki iránta, hogy nagyon nagyrabecsültük és szerettük.

A negyediktől kezdve a magyar nyelvet Sáfrántól tanultuk, akinek pedagógiai egyé-

nisége megérdemelné, hogy külön kötetben méltassák. A szerzetesnek, a tanárnak, a magyarnak, az úri embernek s egy derűs világnézetű filozófusnak összes tipikus vonásai egy emberben soha nem egyesültek még annyira, mint ebben a remete-piaristában.

A matematikát a IV. és V-ben Lauchtól tanultuk; fáztunk tőle, de kitűnően tanított bennünket. A természetrajzot mindkét osztályban Zvér Endre tanította, rendkívül liberálisan, azaz mindenből csak a lényegét követelve, – holott abban az időben a természetrajzban még nem a biológiai felfogás érvényesült, hanem egyedül a lélek nélküli szisztematika.

Nagyon eredeti egyéniség volt az V-ikben a német nyelvtanárunk is: Budaváry József. A görög nyelv tanításának páratlan mestere volt, de elvállalta az V-ikben a német nyelv tanítását, valószínűleg azért, mert erre nem volt más vállalkozó. Budaváry tót származású volt s mindig tótos akcentussal beszélt, de tökéletes korrektséggel, mini ahogyan tökéletes és pedáns volt mindenben. Mindig komor volt. Amikor csengetlek, abban a pillanatban lépett be a tanterembe. Egyetlen durva szóval sem bántott meg soha senkit s komorsága ellenére sohasem volt szigorú. Egy-két éretlen fiú azt rebesgette róla, hogy »pánszláv«. Ez nem volt igaz. Nagyon sokat foglalkozott a

szláv nyelvekkel, különösen az orosz Írókkal és mivel akkor Szegeden senki más nem tudott oroszul, mint Jevrics, a szerb plébános: Budaváry megbarátkozott és sokszor együtt volt vele. Ezt a szerb esperes-plébános azzal viszonzta, hogy gyakran eljárt a katolikus templomba, térdet hajtott az oltár előtt s az egész misét végigtérdepelve ott imádkozott közöttünk, a diákok között. Mi régibb diákok, a szegedi piaristák gimnáziumában szerb iskola-társainkat sohasem hívtuk »vad rác«-nak, mi testvércinknek tartottuk őket, s nemcsak a legjobb barátságban voltunk velük, hanem az ő vallási különállásukat is inkább egy »történelmi félreértésnek« tekintettük, s nem válaszfalnak.

Az V. osztályban egy csodálatos dolog történt velem: megszerettem a tornát, amit azelőtt utáltam. Igen jó tornázó lett belőlem, s nemcsak jelest kaptam, hanem »csapatvezető«, azaz előtornázó lettem. Nagyságra nézve 60 diák között a 11-ik voltam, de soványságra nézve a legelső.

XXIII.

Menekülés Szegedről

1890 június 29-én délután, egy nappal az Értesítő-osztás előtt az előző évi Értesítőt olvastam addig, amíg el nem aludtam, - pedig délután sohasem szoktam aludni. Azt álmodtam, hogy a kezembe került az új Értesítő s annak a végén azt olvastam, hogy a Sobay-alapítvány 26 forintnyi kamatát én kaptam meg jutalomdíj gyanánt. Mikor felébredtem, nevettem ezen a dolgon, mert nem is pályáztam a jutalomdíjra. Másnap azonban, mikor kiosztották az új Értesítőt, csupa tréfából mégis megnéztem, hogy kik kapták az ösztöndíjakat és jutalmakat s tényleg ott vol-

... az első eset a konkrét dolgok ama nagyon hosszú sorában, amikor »megéreztem azt, ami még csak bekövetkezendő«. (A jutalomdíj alapítója, dr. Sobay, azt hiszem, főorvosa volt Szegednek valaha; a Somogyi-utcában, a Sör-

házzal szemben volt a háza, melyet Szeged városára hagyott egy rajziskola céljaira.)

A jutalomdíj nagyon jókor jött, mert anyagi viszonyaink tartósan igen rosszak voltak. Arra gondoltam, hogy elmegyek kispapnak, még pedig Vácra, mert ott van kis-szeminárium. Az apám nem idegenkedett ettől az eszmétől s kérésemre elment Sáfrán tanár úrhoz, aki ezt válaszolta neki:

– Lehet, hogy a fiúból jó pap lenne, de lehet, hogy rossz pap lenne belőle. Én egy tizenhat éves fiú pályájának eldöntéséért semmi felelősséget nem vállalok.

Az apám tehát nem engedte meg, hogy elmenjek Vácra a kispap-jelöltek konkurzusára.

A nyári szünidőre három tanítványom volt; az egyik Erdélyi Sándornak, a felsővárosi kántornak a fia, aki megbukott a számtanból. Ezt két hónap alatt úgy megtanítottam a számtanra, hogy jelest érdemelt volna. Egy másik tanítványom, Erdélyi József, Rókuson lakott: a zsandárkaszárnnyával szemben, a Párisi-körút és a Kossuth Lajos-sugárút sarkán volt a házuk, ezek valahogyan rokonaink voltak. A harmadik tanítványom egy szabadkai kis fiú volt, Csernus Sándor, aki a szünidőre átjött Szegedre, a nővéréhez, aki velünk egy házban lakott és Izecseszku Leó vasúti üzletvezetőségi tisztviselőnek volt a felelősége. A fiú az első gimnáziumot végezte,

gyenge közepes eredménnyel, ezért kellett tanítanom. A korkülönbség ellenére igen jó barátok lettünk és amikor a fin. augusztus 5-én hazament, a családja engem is meghívott Szabadkára egy pár napra. Elmentem s ez a kirándulás életem egyik legnevezetesebb élménye lett. Legelőször is az volt reám nézve szenzáció, hogy ezúttal először ültem vonaton. Mikor megérkeztünk Szabadkára, kis barátom az apját kereste. Vilma néni, az anyja, felvilágosította: »Vasárnap délelőtt van, söröznek a Vas Ádámnál; menjetek utána és mondjátok meg neki, hogy félegykor ebédelünk.«

Csernus Zsiga bácsival tehát a sörházban találkoztam először. Ötven év körüli, nagy magas ember volt, – bírósági végrehajtó. A társaságban ott volt dr. Schnier György orvos (ma is praktizál még Budapesten) s néhány bíró és ügyvéd. Minket, a két gyereket külön asztalhoz ültettek. Kaptam egy fél pár virslit és egy pohár sört. Tizenhat éves voltam és még sohasem ettem virslit és sohasem ittam sört. Mennyire féltem, hogy részeg leszek! De nem ártott meg a sör.

Délben nagy ebéd volt Csernuséknál, mert Szegedről nemcsak Izecseszukulék jöttek át, hanem még néhány fiatal úr, az egyik Madár-Imre, a másik, Kuljsics vagy ehhez hasonló nevű tisztviselő volt a Szegöd-Csongrádinál, a harmadik Lovich postatiszt, stb.

Délután kirándultunk Palicsra vonaton és késő este kocsin mentünk haza. Paücsön megint sört ittam és szalámit kaptam hosszú, vékony, görbe zöld paprikával, – ami akkor Szegeden még ismeretlen fajta volt. Este megint nagy vacsora. Csernusék a Lenkey-utca 171. sz. házban laktak, óriási lakásban s az udvaruk is rengeteg nagy volt. Jó módban éltek s már az első nap láttam, hogy nagy társaság jár hozzájuk. Egy szép szőke leányuk, Anna, már 18 vagy 19 éves lehetett. Az első éjszaka, amikor olt aludtam a legszélső utcai szobában, éjjeli zenét adtak Csernus Annuskának. Felriadtam rá: ez is nagy szenzáció volt.

Három nap múlva, mikor hazamentem Szegedre, megkérdezték tőlem Csernusék, hogy nem jönnek-e át hozzájuk a jövő tanévre házitanítónak?

A meghívás nagyon tetszett nekem, de nem mertem feleletet adni, mert tudtam, hogy a döntés nem az én hatáskörömbe tartozik.

Otthon az apám határozottan ellenezte a dolgot, – otthon is tanulhatok tovább, mirevaló idegenben csavarogni?

Nekem azonban más volt a nézetem. Pár heti busongás után írtam tehát egy levelet – az apámnak s átadtam neki azzal, hogy olvassa el nyugodtan azt, amit én nyugodtan nem tudok elmondani.

A levélben nagyjában azt írtam, hogy egyrészt a nyomorúságunk, másrészt a családi perpatvaraink és egyéb bajaink nagyon kellemetlenül hatnak reám. Az egész szünetidőben 22 forintot kerestem, ez úgysem fedezi eltarthatásom költségeit, – hadd menjek ki a világba, itthon legalább nem fogyasztom a kenyeret s nem látom az örökös szomorúságot.

Az apám zsebébe tette a levelet s elment az Európa-kávéházba, ahol akkor egész délelőtt zsír, szalonna, stb. ügynöki ügyeket tárgyalt s kereste a pénzt, melynek egy részét azután a délutáni kalabriász-társaságban ugyanott rendesen el is vesztette. Este mikor hazajött az apám, csak ennyit mondott:

– Elmehetsz...

Valamelyik rokontól kaptam egy igen ócska koffert, igen szerény fehérnemű készletemet egy kissé kiegészítették, a cipőmet megtaláltatták s augusztus utolsó napján elbocsájtottak hazulról.

Az anyám rámnézett, egy csepp könny legördült a szeméből, – miattam először! – és megcsókolt, egész életemben legelőször és legutoljára. Mi nem voltunk olyan érzelgős faj és nem is bírtam felfogni, hogy mi történhetett? Ily lírai momentum a mi családjunkban? Azt tudtam, hogy az anyám nagyon szeret, de hogy ez a szeretet nem az értem

való kemény munkában, hanem az ilyen lágy érzékenyülésben nyilatkozik meg, – az megint olyan szenzáció volt rám nézve, hogy szédült tőle a fejem...

(Újságcikkeimnek egy nagyon élesszemű megfigyelője, dr. Salgó Ernő már régebben észrevette, hogy ha a közérdek szolgálata azt parancsolta nekem, hogy a tollamat valakinek a veséjén keresztülszúrjam, soha nem reszketett a kezem, még olyakor sem, ha nyilvánvaló volt, hogy e sebészi műveletem tárgya iránt bizonyos részvétet érzek. Ez a nyugalom, mely okvetlenül szükséges ahhoz, hogy a toll a maga szomorú, de szükséges feladatát úgy végezze el, ahogy csak tudom, nem a nagy gyakorlatnak, nem a tanulásnak és nem is az úgynevezett »tehetség«-nek eredménye: gyökerei ott vannak a komor múltban, a rideg miljeu-ben, melyben a Végzet elrabolta tőlem a szeretetnek minden megnyilvánulását s a gyermekkorok sok-sok örömét és helyette bele dresszírozott engem abba a nyugalomba, mely lehetővé teszi, hogy kellő pillanatban szemrebbenés nélkül, a lélek minden izgalmának abszolút elnyomásával hajtsam végre azt, amit elháríthatatlan erkölcsi kötelességnek tartok. Az ilyen cselekedet »kegyetlenség«, amikor végbemegy, de idő multával az öröm és hála könnyei hányszor jutalmaztak már érte!)

Szóval: 1890 augusztus 31-én elbúcsúztam a családomtól, kezemben egy igen kopott kis kofferrel, szívemben óriási önbizalommal, arcomon az egyetlen anyai csók tüzes, égő helyével s a zsebemben egy forint busz krajcárral. A vasúti jegy III. osztályon 50 krajcár volt, II. osztályon 80. Semmi sem természetesebb, mint hogy II. osztályon utaztam s így a szabadkai vasúti állomáson zsebemben 40 krajcárnyi tőkével léptem be a szabad életbe.

XXIV.

A magam szárnyán.

A szabadkai városi gimnázium VI. osztályában az 1890-91. iskolai év német órával kezdődött. Egy Richter Alajos nevű pap volt a tanárunk, ki később visszament a szatmári egyházmegyébe és Orosz-ra magyarosította a nevét. Komor és szigorú ember volt. Az első óra elején megkérdezte az osztálytól, hogy vannak-e olyan tanulók, kik más intézetből jöttek? Ketten vagy hárman jelentkeztünk s mindnyájunknak meg kellett mondani a múlt évi érdemjegyünket. Mikor én büszkén kivágtam, hogy »jeles« voltam, rögtön kihívott felelni. Az első kérdés, amelyet hozzám intézett, ez volt;

– Erzählen Sie uns etwas vom Nacheinander der Wörter im zusammengesetzten Satze !

Próbáltam valamit hebegni, természetesen magyarul, mire a tanár úr rögtön közbeszólt:

– Sprechen Sie deutsch!

Amikor azt mondtam, hogy én még sohasem feleltem németül, a tanár úr azt kérdezte:

– Akkor miért kapott jelest?

A tanár úr eljárása a Tanterv és Utasítás szempontjából nem volt szabályszerű, de megértettem belőle, hogy itt sokkal többet kell majd tanulnom németül, mint a szegedi piaristáknál, akik a német nyelv dolgában mindig nagyon keveset követeltek tőlünk, szegedi fiúktól.

A latin nyelv tanára Iványi István, volt piarista szintén igen szigorú ember volt. Az iskolában valóságos szenzáció volt, hogy jelesosztályzatot kaptam tőle: ilyesmire önála évek óta nem volt példa. Iványi csak félévig tanított, mert a tanár úr, aki különben egy nagyon előkelő és nagyon szép asszonyt vett nőül, megvakult. Helyette az év végéig Mérey Gusztáv, volt bencés, tanította a latint, sokkal kisebb szigorúsággal és sokkal kevesebb eredménnyel.

Hittantanárom az első félévben Kuluncsics Pál volt, egy askéta életű pap, a bunyevác nép egyik vezére, később apát-plébános lett. Sokat beszélgettem vele és bár »pánszláv« hírében állt, én igen jó magyarnak tartottam. Kuluncsics betegsége alatt néhány hónapig egy Kersch nevű fiatal pap tanított bennün-

kiét a hasonló nevű híres zeneszerzőnek öccse, aki fiatalon halt meg. Kersch nagyszerű teológus volt és ránevelt bennünket a hitvédelmi vitatkozásra.

A magyar nyelv tanára, Tones Gusztáv kiváló úriember és nagyszerű pedagógus volt. Miután az önképzőkörbe csak VII. és VIII. osztálybeli diákokat vettek fel, rá akartam beszélni, hogy a VI. osztály számára csináljon egy kis-önképzőkört. Mozgolódásomnak végül az lett az eredménye, hogy alakítottunk egy szavaló-kört, amelyben kegyetlen szigorúsággal bíráltuk egymásnak a szavalatait.

A görögöt Haverda Mátyás igazgató úr tanította, nem sok eredménnyel. A természetrajz tanára, Mamuzsich Benedek az akkori polgármesternek a fivére volt. Egészen modern, szelíd, nagytudású ember volt. Történelemtanárunk, Siebenburger Károly bohém ember volt, a helybeli hetilap szerkesztője, a színügyi bizottság tagja, rettegett színikritikus, az önkéntes tűzoltóegyesület parancsnoka, aki a tehetségesebb fiúkat azzal tüntette ki, hogy az óráról elküldte őket a bankba egy-egy váltó-prolongáció ügyében tárgyalni. Minden bankban tömérdek váltója volt, de én ezek között egyet sem láttam, mely harminc forintnál nagyobb összegről szólt volna és miután a kamatokat a tanár úr rendkívül pontosan fizette, igen sajnáltam, hogy nem

akadt egy jóakarója, aki törpe-váltóit gyökeresen rendezte volna.

Matematika-tanárom, Prokesch Ignác rettegett ember volt; sohasem bántott senkit, soha egy sértő szót ki nem ejtett, de mindenki tudta, hogy ha a király fia járna Prokesch tanár úrhoz és nem tudna eleget, a tanár úr feltétlenül megbuktatná. Azonban tanítani annyira tudott, hogy hozzá hasonlítható matematika-tanárt sohasem láttam; az intézet másik híres matematikusa, Kosztolányi Árpád (Dezsőnek, az írónak az atyja), ki néhány órán át helyettesítette nálunk Prokesch t, mint pedagógus nem volt oly kiváló. Belőlem, ki eddig részint irtóztam a matematikától, részint félttem tőle, Prokesch keze alatt az osztály első matematikusa lett s a VII. és VIII. osztályban Szegeden, hova azután visszakerültem, csak abból éltem, amit Prokeschtől tanultam.

Nagyon érdekes egyéniség volt a tornatanárunk, akinek névjegye így kezdődött: »Kis-es Nagybudafalvi Báthonyi Bethlen Vermes Lajos tanár és vívómester«, – azután húsz sorban következett azoknak a sportegyesületeknek a leírása, amelyeknek tagja volt s az utolsó rang-megjelölés, ament használt, ez volt: »királyi viador«. Nem tudtam, hogy mi lehet a »királyi viador«, sőt ma sem tudom, de azt tudtam, hogy a tanár úr az

előkelő és jómódú Vermes-család tagja és hogy kizárólag a sportnak él. Nagyszerű sportkedvelő úr volt, de tornázni semmit sem tanultunk tőle. Palicson olyan szép sportpályát épített, aminőhöz hasonló akkor nem volt az országban. Jelen voltam itt azon a bicikli-versenyen, amelyen még minden versenyző a nagy, magas keréken ült és csak egy versenyző használt két egyenlő kerekű biciklit (olyat, mint aminőt ma használnak). Ez a versenyző Müller Dávid budapesti Teréz-köruli bicikli-kereskedő volt. Vermes boxolni is tanított bennünket, sőt végül angol boxmestert is kerített valahonnan, természetesen a maga költségén. A boxolásban tehetség voltam: az osztály valamennyi tanulóját könnyen vertem, bármily gyenge, vékony fickó voltam is, hanem mikor egy ilyen fényes diadal után kiálltam az angol mesterrel, az első csapásra leterített és alig bírták eszméletre hozni. Ekkor már kardot is forgattunk. Vermes meg is volt velem elégedve, de amikor a következő nyári versenyen összeeresztett egy pár évvel idősebb vásárhelyi fiúval, Szathmáry Tihamérral (a későbbi főispánnal), szégyenletesen kikaptam. Ellenben ugyanakkor a futásban nyertem valami díjat s megnyertem a tizenöt kilométeres országúti gyaloglás első díját.

Anyagi gondjaim nem voltak. A Csernus-

háznál jól ellem és Zsiga bácsi amennyit csak leheteti, javított a modoromon.. A felesége, Felsőeőri Nagy Vilma, szintén nagy gondol viselt rám. A legkisebb leány, Anna, még otthon volt a háznál; tizennyolc éves leheteti, de már csak arra emlékezem, hogy szőke volt és hogy sok kottát másoltam neki, noha a kottához nem értettem s honorárium gyanánt, minden nap, amikor másoltam, kéresemre elzongorázta a Boulanger-indulót. Új-évig jól ment minden; újévkor azonban megbetegedett a tanítványom. Sándor és nyolcadnapra difteritiszben meghalt. Nagyon sajnáltam, mert finom lelkű fiú volt.

Házitanító voltam tehát egy idegen városban, tanítvány nélkül. Arra gondoltam, hogy hazamegyek, de Csernusék marasztaltak. Karácsonytól húsvétig teljesen »ingyen éltem« náluk. Roppant sok volt a szabad időm s egy napon az jutott az eszembe, hogy pótolom az iskola egyik hiányosságát és gyorsírást fogok tanítani a szabadkai gimnáziumban. A gyorsírást az előző évben Szegeden tanultam, Ródogh János könyvéből; be voltam ugyan iratkozva gyorsírásra, de az egész évben talán csak két órán voltam jelen. Ennek ellenére jól megtanultam a gyorsírást, ami nem volt nehéz, mert kitűnő volt a tan-könyv.

1891 március elején írtam Markovits Iván-

nak, az Országos Magyar Gyorsíró Egyesület elnökének, hogy gyorsírási tanfolyamot akarok rendezni a szabadkai gimnáziumban. Ettől kezdve egészen a haláláig minden héten legalább egyszer levelet váltottam magyar gyorsírási rendszerünk megalkotójával, aki készséggel kiállított részemre egy »Bizonyítvány«-t, amely szerint az Országos Magyar Gyorsíró Egyesület elnöksége igazolja, hogy a gyorsírást ismerem oly mértékben, hogy bármely középiskolában eredményesen taníthatom. Ez nem volt gyorsírás-tanítói oklevél, de valamennyire pótolta az oklevelet. Nagyszámú iskolatársaim, akik gyorsírást akartak tőlem tanulni, ezzel a »Bizonyítvány«-nyal elmentek Haverda igazgatóhoz, aki nyomban meg is engedte, hogy a VI. osztály tantermében szerdán és szombaton délután 2-től 4-ig gyorsírást taníthassak. Így jutott be a gyorsírás, mint tantárgy a szabadkai városi főgimnáziumba. 1891 március végén, a Gyümölcsoltó utáni első szerdai vagy szombati napon volt az első óra. A tanítványok száma 16 volt, de ez a szám egy hét múlva 30 fölé emelkedett. Legszorgalmasabb és legtehetségesebb tanítványaim voltak: Schütz József a VI.-ikből és Reinitz Béla a III.-ikből; ez utóbbi sok, sok év múlva, mint az Ady-versek megzenésítője, nemcsak a gyorsírás, hanem a zene terén is kivált. Talán mondanom sem kell, hogy a

gyorsírás tanításáért senkitől sem kaptam egy fillért sem.

Húsvétkor elköltöztem a Csernus-családtól. Szabados János szabadkai ügyvédnek (a rác templom mellett) volt egy harmadik gimnazista fia, aki nem boldogult a számtannal. Szabadosakhoz költöztem tehát, mint házi-tanító s a fiú, noha csak áprilisban kezdtem tanítani, a körülményekhez képest feltűnően jó eredménnyel végezte az iskolai évet.

XXV.

Unitárius hitoktató lettem.

A szabadkai gimnázium VI. osztályában egyik iskolatársam Lévay Loránd az első évharmadban, karácsonykor, számos tantárgyból megbukott s egyidejűleg difteritiszben megbetegedett. Csak húsvét után került vissza az iskolába, ahol én voltam a legjobb latinista és már a legjobb matematikus is. Bár nem voltunk különösen jó barátok, elhatároztam, hogy segíteni fogok a fiún. Akkor már Szabados ügyvédnél laktam, ahol egy udvari épületben, az ügyvédi irodában a dívánon volt a szállásom. Minden reggel félötkor fölkeltem, ötórakor már Lévayéknál voltam és Loránddal tanultam hét óráig. Mikor negyed nyolckor visszaérkeztem a Szabadosházba, ottani tanítványomat, Bélát csak akkor költötték fel s így távollétem egyáltalán fel sem tűnt senkinek. Lévay Loránd nem volt tehetségtelen fiú, csak kissé energiátlan s a tanítása rendkívül el volt hanyagolva már

évek óta. Az én kora reggeli tanításaimmal azonban két hónap alatt annyira rendbe jött, hogy nem bukott meg egy tantárgyból sem. Bizonyítványt azonban egyelőre nem kapott, mert a hittanból nem vizsgázhatott.

A fiú atyja, Lévay Simon nyugalmazott városi tanácsnok volt. Nagyon érdekes egyéniség, – puritán gondolkozású, minden korrupciót ostorozó ember volt. Miután a közigazgatás sok botrányát leleplezte, nyugdíjazták valami csekély nyugdíjjal. Benn a városban háza, künn Palicson pedig a legszebb helyen, a tó partján gyümölcsöse, szép diszkertje és egy nagy villája volt, melyben nyaranként tíz-tizenkét szobát kiadott. Valami kis földjei is voltak az orbánfalvi dűlőben. Lévay unitárius volt; ha jól emlékszem, azért lett unitáriussá, hogy első feleségétől elválhasson. Két fia volt neki: Loránd, az osztálytársam és Zoltán, aki egy osztállyal lejjebb járt. Miután Lorándot, nagy munkával ugyan, de meglepő sikerrel átvittem a vizsgán (és e munkámért nem kaptam egy fillért sem, de nem is vártam), Lévay ék meghívtak a szünidő tartamára Palicsra. Elmondották, hogy a fiúkkal egy szobában fogok lakni, a családdal együtt fogok étkezni és ennek fejében a két fiút elő fogom készíteni a hittanvizsgára. Örömmel fogadtam ezt az ajánlatot, melyben rám nézve az volt a lényeges, hogy

nyaralni fogok, – életemben először!

Mielőtt azonban unitárius hitoktatói működésemet megkezdtém volna, kísérletet tettem arra, hogy nem lehetnék-e katolikus pap? A váci szeminárium felé gravitáltam, mert oda gimnazistákat is fölvettek. Július 3-ára volt hirdetve a »konkurzus«, – de nekem nem volt pénzem és legalább tíz forint kellett útiköltségre. Az apám, akitől pénzt kértem, azt mondta, hogy »nincsen«. Egyik jó módú rokonunk azonban, akitől szintén pénzt kértem, pénzt nem adott ugyan, hanem a püspöki palotából kiemelt két hatalmas tajtékpipát, nagy ezüst kupakkal.

– Vidd ezt a két pipát a zálogházba; ha pénzt kapsz rá, azt az összeget kölcsön adom, de a pipákat három hónap múlva vissza kell kapnom!

Valahol a református templom és a »Kop-laló« (Szent István-tér) közt volt egy zálogház. Milyen boldog voltam, hogy a két pipára kaptam tizenegy forintot!

Délben indultunk a személyvonattal Vácra. A vasút akkor még az osztrák államvasút-társaságé volt és akkor még nem karton-jegyet adtak a Budapesten túli állomásokra, hanem írottal, – még pedig németül Írottat. 3 frt. 30 kr. volt a vasúti jegy. Szegedről egy régi pajtásom is jött velem, Méhes János, akivel az I-V. osztályba együtt jártam. Szücs volt

az apja a Dugonics-utcában, a nagy-körút közelében. Szorgalmas, derék, erős, egészséges fiú volt, de valamivel gyengébb tanuló, mint én. Természetesen III. osztályon utaztunk s egy fiatal káplánnal megismerkedtünk az utón. Este 8 óra tájon érkeztünk Budapestre és mivel a váci vonat csak féltizenegykor indult, a tisztelendő úr kalauzolása mellett betértünk Pestre.

Először voltam Budapesten, amelynek nagy palotái, élénk forgalmú utcái és fényes üzletei nagyon megleptek. Besétáltunk az Oktogontérig s az Abbázia-kávéház előtt leültünk. A tisztelendő úr egy üveg sört rendelt és miután óvatosan megkérdeztem a pincértől, hogy mibe került egy üveg sör és kell-e fizetni a kiszolgálásért, az én és Méhes barátom számlájára szintén rendeltem egy üveg sört. Nem ízlett, mert az járt az eszemben, hogy »én itt most mulatok, dőzsölök Pesten, az ország legfényesebb kávéházában, pedig kölcsön vett pénzen, zálogba tett pipákra felvett pénzen utazom!« Arra gondolni, hogy talán vacsorálni is kellene, már valóságos szemérmertlenség lett volna az akkori felfogásom szerint.

A váci dóm órája háromnegyed tizenkettőt ütőit mikor megérkeztünk Vácra. Az állomáson tudakozódtunk, hogy hova lehet szállni?

– A Kúriába vagy a Csillagba, mondta a vasúti portás.

Melyik az olcsóbb? kérdeztem.

A Csillag.

Mentünk tehát a Csillagba. Egy kalocsai diák, Weisz János is csatlakozott hozzánk, aki szintén a konkurzusra jött s hárman béreltünk egy szobát hatvan krajcárért.

Másnap reggel azonban oly beteg voltam, hogy nem bírtam fölkelni. Oly erőtlen voltam, hogy visszahanyatlottam az ágyba. Órákig rémüldöztem, hogy mi lesz velem, tenger pénzt elköltöttem és most beteg vagyok egy idegen városban !

Valamelyik fiúnak eszébe jutott, hogy talán ennem kellene valamit. A kalocsai fiú, aki velünk aludt, elővett a kofferjéből egy sült csirkét. Ebből az ágyban fekve ettem s azután nagy öröömre, fel tudtam kelni.

Jelentkeztünk Baksay püspöki titkár úrnál (ma már címzetes püspök), aki megállapította, hogy miután nekem van legjobb bizonyítványom, engem bizonyosan felvesznek. Egy Csáky nevű irgalmasrendi orvos-szerzetes megvizsgált bennünket és felmentünk egyenkint a káptalan elé, bemutatkozni. Schuster Konstantin püspök ült az asztalfőn, körülötte az öreg kanonokok. Az egész vizsga abból állott, hogy szavalni kellett valamit; ebből azt akarták látni, hogy a pályázónak nincs-e valami beszédhibája? Én Kölcsey Parainesi-séből szavaltam néhány mondatot s tüzes

szavaltatom szemmel láthatólag nagyon tetszett a kanonok uraknak. Az öreg püspök úr őexcellenciája is elismeréssel bólintott és ezt mondta:

– Fiam, nagyon szeretném, ha pap lehetnél, de félek, hogy csak fiskális lesz belőled...

Én ezt nem értettem. És azt sem értettem, hogy a pajtásaimat felvették, engem pedig, noha legjobb volt a bizonyítványom, nem vettek fel. Csak évek múlva tudtam meg, hogy az orvosi vizsgálat alkalmával ezt írták rólam a jegyzőkönyvbe: »Tuberkulózis.« (Méhes barátom, akinél erősebb, fejlettebb mellkasú embert keveset láttam életemben és akit felvettek – három év múlva meghalt a szemináriumban – tuberkulózisban). Velünk együtt konkurrált Bogoss Béla, egy kecskeméti törvényszéki bíró fia, – azt is felvették. Nem régiben plébános volt Tápén.

Végtelenül elszomorodva mentem vissza pajtásaimmal a Csillagba, de az ebédnél már kissé javult a hangulatom. Ez volt az első eset, hogy vendéglőben ebédeltem. Ebéd után ijedten vettem észre, hogy a pajtásaim, akik előre mentek, ott felejtették a pénzüik egy részét: két-három krajcár hevert mindegyiknek a tányérja mellett!

Visszakiabáltam őket:

– Hohó! Itt maradt a pénzetek!

Mind visszajöttek, de amikor a krajcárokra mutattam, kinevettek:

– Hiszen az borraivaló a pincérnek...

Így tanultam meg, hogy a pincérnek borraivalót kell adni.

Otthon az apám nem értette meg, hogy miért nem vettek fel kispapnak, sőt nem is akarta elhinni. Búsan nézte a két tajtékpipa zálogcéduláját, amivel aztán, hogy mi történt, azt már nem tudom. A váci kirándulás tizenegy forintnyi költségéből megmaradt 2 forint 90; ebből két forint ötvenet átadtam, negyven krajcáron pedig vettem egy vasúti jegyet Palicsra.

Léváyék örültek, hogy nem vettek fel papnak és igen szívesen fogadtak. Életrendünk az volt, hogy reggel háromnegyed ötkor kelünk és öttől hétig tanultunk künn a kuglizóban. Aζ unitárius kátét sokkal hamarabb megtanultam, mint a tanítványaim, magyar fordításban szorgalmasan olvastam Carpenter és Cunning unitárius teológiai munkáit s ezeknek alapján elég jól meg is magyaráztam tanítványaimnak az unitaria hitvallás tanításait. Mikor a magánvizsgára megérkezett egy esperes úr (ha nem tévedek, Görömbey Péter volt a neve), tanítványaim jeles minősítést kaptak s a nagy tiszteletű esperes, aki velem is elbeszélgetett, semmi áron sem akarta elhinni, hogy nem vagyok unitárius.

Palicson úgy éltem, mint hal a vízben. Reggel hétkor már befejeztük a tanulást, reg-

geliztünk és félnyolckor már a vízben voltunk. Nagyszerű szandolinok álltak rendelkezésünkre s akármilyen volt az idő, félnyolctól délig fürödtünk és csónakáztunk. Alighogy megebédeltünk, már ismét a vízben vagy a vizén voltunk egészen délután hatig. Hat órától kezdve pedig a vacsora idejéig kártyáztunk. Természetesen titokban, mert Léway Simon bátyám a tűzbe dobta volna a kártyát, ha meglátta volna. Tarokkoztunk négyesben; Schaeifer Adorján volt a negyedik partner, akiből ügyvéd lett Szabadkán. Azt hiszem, az apja is ügyvéd volt; szép villájuk volt a vasúti állomás közelében, az orbánfalvi dűlőben.

Miután sokszor nehéz volt összehozni a partit, némi utánpótlásról gondoskodtam. Nevezetesen felfedeztem a Léway-villában két fiatal tehetséget: az egyik Kosztolányi Árpád tanár úr fiacskája volt, Dezső, a másik ennek unokatestvére, Jóska, akinek alighanem Brenner volt a családi neve. Ez a Jóska roppant komoly fiatal ember volt, furcsa formájú koponyával, melynek a teteje lüktetett: nem volt még benőve a feje lágya. A különben nagyon eszes fiúnak csak egy hibája volt: habozás nélkül kimondott minden »csúnya szót« s amikor e miatt megdorgáltam, mindig így felelt: »Ha a papa mondta, akkor nekem is szabad mondanom!« Ez a Brenner Jóska,

bár igen fiatalon halt meg, ismeretes a modern magyar irodalom történetében »Csáth Géza« néven. Unokatestvérét, Kosztolányi Dezsőt nem kell bemutatnom. Dezső akkor öt-hat éves volt, a későbbi Csáth Géza három vagy négy. Szép, szép, amit az irodalom terén műveltek, de mondhatom, hogy a kártyában is kiváló dolgokat produkáltak, amiben persze része volt a mesterük rendkívüli ügybuzgalmának is.

XXVI.

Emlékek a Tiszáról és a Zárda uccáról.

1891 őszén ismét visszakerültem Szegedre. Mikor a VII. osztályba beiratkoztam, Magyar Gábor igazgató ránézett a bizonyítványomra és így szólt:

– Szabadkáról jött? Mars hátra!

Nem tudtam, hogy ez a gorombaság mit jeleni, de később rájöttem a dolog nyitjára: Magyar Gábor sajnálta, hogy bár csak egy évre, hűtlen lettem a szegedi gimnáziumhoz. De haragja csak a beíratás lebonyolításáig tartott: azontúl már valósággal kitüntetett a dolgom iránt tanúsított atyai érdeklődésével.

Ez a hónap, 1891 szeptember hava, igen fontos hónap volt életemben, mert ekkor tört ki rajtam az a mohó és kielégíthetetlen cselekvési vágy vagy ösztön, mely azután egész életemen át kísért. Vélttem egy olasz és egy angol nyelvtant s ezt a két nyelvet egyszerre kezdtem tanulni Mohón faltam az Egyetemes Philologiai Közlöny ösz-

szes évfolyamait s rájöttem, hogy korunk legjobb latin nyelvtudósa Michel Bréal, a lyoni egyetem tanára. Levelezést kezdtem vele az »és« kötőszó latin kifejezésmódjai, majd az »*omnis*«. szó eredete ügyében. Az öreg francia tudós nagyon méltányolta megfigyeléseimet és észrevételeimet s a leveleiben mindig így szólított: »*Mon cher Confrere*«. (»Kedves Kollegám«.) Vájjon odaát a másvilágon megtudta-e, hogy nem egy öreg professzorral, hanem egy gimnáziumi tanulóval levelezett latin mondattani kérdésekről és oly etymologiai problémákról, melyek már összehasonlító nyelvtudományi előismeretekkel is követeltek? Én ugyanis nem mertem felvilágosítani, hogy még csak diák vagyok, mert attól féltem, hogy akkor abbahagyja a levelezést. E mellett némi szervező munkát is végeztem, nevezetesen összehoztam és egy közös célra egyesítettem a legjobb barátaimat. Nem sokan voltak és igen szimpatikus volt előttük a közös cél: csónakázás a Tiszán minden szombat délután. Szombat délután ugyan francia óráim lett volna, de már a második órán »afférem« támadt és nem jártam az órákra. Farkas László, a kitűnő piarista már nem volt Szegeden s a gimnáziumban a francia nyelv tanítását egy reáliskolai tanár vette át, Zerdahelyi, akinek keresztneve azt hiszem, Ödön volt. Ez az úr nagyon jól tudott nem-

csak franciául, hanem angolul és olaszul is, velünk, diákokkal azonban nagyon nyers hangon beszélt akkor is, ha nem volt oka rá, s ez engem idegesített. A francia nyelvet vagy finom, előkelő stílusban kell beszélni vagy sehogy. Az év elején, a második órán Zerdahelyi tanár úr a szomszédomat feleltette, aki az öreg Dumas fantasztikus oroszországi hazugságaiból fordított egy részket. Mikor a feleletet a tanár úr megelégette, rám nézett s nyers hangon így szólt:

– *L'autre! Continuez!* (»A másik! Folytassa!«)

Én azonban úgy tettem, mintha nem hallottam volna és mikor a tanár úr rám kiáltott:

– *J'ai dit: Vautre!* (»Mondtam, hogy a másik!«) én a legnyugodtabb hangon így válaszoltam neki:

– *Monsieur, je ne suis pas Vautre!* (»Uram, én nem vagyok a másik.«)

A tanár úr nem igen értéllé, hogy mi lelt engem és mosolyogva így szólt:

– *Tiens, tiens, qui êtes-vous donc?* (Ugyan, ugyan, hál kicsoda maga?)

Amire én így feleltem:

– *Je suis Monsieur Szabó!* (»Én Szabó úr vagyok.«)

A tanár úr most már látta, hogy miről van szó és rám rivalt:

– *Taisez vous! Asseyez vous!* («Hallgasson! Üljön le»)

Ezek után nem tartottam többé szükségesnek, hogy a francia órákra eljárjak. A piaristáktól én más hangot szoktam meg s különben is azt gondoltam, hogy már körülbelül eléggé megtanított engem franciául Farkas László tanár úr.

Az így felszabadult szombat délutánokon úgy három óra tájban a Római-körút végén lementünk a Tisza partjára. Akkoriban még élénk élet volt ott: a superoknál mindig munkában volt egy-két új hajó s a régi hajók közül is mindig tataroztak, iszkábállak egykettőt. Ezekről a vízi népektől tehát könnyű volt csónakot bérelni az egész délutánra, harminc, vagy harmincöt krajcárért s négyen-öten föleveztünk Tápéra, vagy néha be a Marosba. (Lefelé nem mentünk soha, mert a tanár urak meglátlak volna s a csónakázás súlyos fegyelmi vétség volt.) Néha be is mentünk Tápéra, sőt egyszer a kocsmába is bementünk és négyen megittunk egy félliter bort, – mindnyájunknak megfájdult a feje tőle, mert a tápai bor ólomcukros volt. A következő tavasszal a kirándulásról hazatérve már egy-egy Római-körúti polgári bormérésbe is bemerészkedtünk. Egyáltalán nem kívántuk a bort, de azt gondoltuk, hogy ez a kis kocsmázás már illik hozzánk, felnőtt

fiatal emberekhez.

Tizenhét évesek voltunk mindnyájan és mind egy osztályba jártunk: Ráló János a Vásárhelyi-sugár ni és Liget-utca sarkáról (vasutas lett. már meghalt szegény), Mircsov Antal, egy bolgár fin (ma posta-főfelügyelő Budapesten), Reiller Imre lovrini fiú (ma ügyvéd, a román képviselőház tagja Szabó Gyula és én. A társaság középpontja Szabó Gyula volt, Szabó Ignác városi tisztviselő fia. Gyuláéknak a Zárda-utcában volt házuk. Alacsony, földszintes ház, az utcára egy szobával és a szoba mellett egy pékműhelylyel. Szabó Ignácné, úgy hiszem, Fráter leány volt, a Fráter-család pedig régi pék-dinasztia volt Szegeden. »Simindsias«-nak is nevezték Szabó Ignácnét, ez azonban téves elnevezés volt, mert a török nyelvben a »simindsias« percest, azaz »fehér péket« jelent (bizonyosan a török időkből maradt meg ez a szó Szegeden), Szabóék pedig sohasem sütöttek kiflit, zsemlyét stbit, hanem a környékből odahozott kenyeret, kalácsot, stbit sütöttek ki. Ezt a Szabó családot nagyon szerettük. Bár a Szabó-gyerekek száma éppen elég nagy volt, mindig szívesen látlak bennünket s az udvarba mélyen benyúló szobák néha hemzseglek a diákoktól s ha egyik-másikunk verte is az igen lehangolt öreg zongorát, – még ezt is eltúrte Szabó néni, aki azt hiszem, mindig örült, ha

gyerekeket látott maga körül. Az utcai szobában »lakó« is volt, azaz »albérlő«, Kószó István ügyvédjelölt úr személyében, aki akkoriban még olyan vidám kedvű ember volt, mint mi, gimnazisták. A legnagyobbik Szabó leány, Etelka c miatt kissé szigorúan bánt vele: figyelmeztette, hogy ő már felnőtt ember, miért vesz részt a gyerekek hecceiben? 1891-ben én ebből már bizonyosan tudtam azt, hogy Kószó István ügyvédjelölt úr nem azért lakik a Náci bácsiéknál, mert a szobája szomszédos a jó meleg pékkemencével, hanem azért, mert el akarja és el is fogja venni az Etelkát Szép leány volt, szelíd s amellet energiás és okos. Amilyen rakoncátlan vidámsággal élte az ifjúságát Kószó István, Babó Emil ügyvédsegédje – ezt a szilaj csikót senki más nem tudta volna úgy »megkomolyítani«, s az élet egyetlen igazi rendjéhez: a nyárs-polgári rendhez úgy hozzászoktatni, mint Szabó Etelka. Milyen diplomáciai művészet kellett ehhez! Mikor már új házások voltak, megtörtént, hogy egész éjszakai lumpolás után reggel hatkor mentünk fel Kószóékhoz a Fráter-házba, a Szent Miklós-utca és Yásárhelyi-sugárút sarkán és Kószóné mintha este hat óra lett volna, olyan barátsággal és jó kedvvel kérdezgetett végig mindenkit, hogy mit parancsol, – enni kíván-e vagy inni? Akkoriban még senki sem gondolta volna, hogy

Kószó Istvánból belügyi államtitkár lesz majd bizonyos években. Bizony nagy kár is, hogy az lett belőle, – jókedvének és humorának több mint leli; ráment erre a hivataloskodásra, egyéb károkról nem is szólva.

Szabóéknak valami kis szőlejük is volt a »Szinlap is«-ban, Tápé irányában. Nem hiszem, hogy volt valaha valami hasznuk belőle, de a fiatalság néha kirándult a szőlőbe egy-egy délutánra s az ifjúság jókedve megérte azt a sok költséget, amit annak a kis szőlőnek a fenntartása felemésztett. Gyula barátunkról akkoriban azt hittem, hogy humorista lesz: öregeskedő hangon igen jó megjegyzéseket tett reánk és a dolgainkra és mindig megnevelte te lett bennünket anélkül, hogy bárkit is valaha megbántott volna. Nagyon jó logikájú fiú volt, de igazán eszes ember létlére a tudományokból csak azokat vette be, amelyek neki szimpatikusak voltak, – például a fizikai: titokban a kémiáért rajongott (ezért kapta tőlünk a »fővegyész« nevet), de nem volt kitől és hol tanulnia kémiát? Ezért viszont csupa bosszúból megvetette és lenézte a görög nyelvben úgy a »gyenge«, mint az »erős« aorisztoszokat. De azért jól érettségizett. Vasutas lett és most állomásfőnök Kisteleken. Testvérébátyja is ott volt kántor, egy nagybátyja, Varga Ferenc (Szeged első történetírója), kisteleki plébános volt valaha.

Valahányszor elfut velem a gyorsvonal Kis-teleken s látom az állomásfőnök urat a peronon, azt gondolom, hogy a ritka józan élet-felfogású Szabó-családnak ez a tagja boldogan él falusi állomáshelyén. A világ eseményei nem izgatják s amit vár a következő órától, az mindig bekövetkezik. Tizenhét órakor esedékes a pesti gyors, – és tizenhétkor tényleg befut a pesti gyors! Mi, szegény emberek hányszor csalódunk várakozásunkban! Hányszor »nem fut be« az, ami nézetünk szerint »esedékes« volt! S ez ellen nincs is kinél felszólalnunk... Egy olyan rendes, pontos vasutas, mint Szabó Gyula, a falusi élet magányában – mint pirospozsgás arca is elárulja -, kétségtelenül Góliát-síneken és expressz-vonalon fut be a tisztos polgári és családi életnek minden boldogságába, – amiként azt meg is érdemli!

– és a legnagyobb hálával fogad luk egyéniségünknek azt a csiszolgatásai, ami e két piarista tanárnak még több gondol és fáradtságot okozott, mint tantárgyaiknak előadása. Mind a két tanár úr nagyon hamar igen népszerű lett közöttünk ezen a réven s igyekeztünk is a munkájukat megkönnyíteni.

Bolgár tanár úr egy alkalommal a fizikából feleltetett engem. Meg volt elégedve, de egy kis intelmet is intézett hozzám:

– Öcsém, mondotta, maga jó tanuló, de azért mégse menjen tudományos pályára. Mert mit használ a tudomány, ha egészség nincsen? Maga nagyon rossz bőrben van és én attól tartok, hogy nagy baj lesz a tüdejével. Fogadja szívesen azt a tanácsomat, hogy erdőtisztai pályára menjen!

Fekete tanár úrnak azonban más véleménye volt.

– Magát az Úristen is tanárnak terein tette, mond o lla akárhány szór.

Fekete tanár úr ugyanis már az első feleletem alkalmával észrevette, hogy a latin nyelvben én már messze túlhaladtam a gimnázium tananyagát és mivel akkoriban neki is voltak filológiai passziói, gyakran megcselekedte azt a tréfát, hogy valamelyik osztálytársamat, aki latinból reménytelenül gyenge; volt, rossz felelete után helyére küldte és engem állított ki a táblához. Ilyenkor egy-egy olyan nehéz

mondatot diktált le, hogy e világon igen kevés gimnazista bírta volna azt a mondatot latinra fordítani. Nekem azonban mindig sikerültek ezek a produkciók, amelyekben a tanár úrnak szemmel láthatóan öröme telt s úgy ápolta a filológiai tehetségemet, mint a kertész a virágot. Munkánknak az eredménye nem is maradt el. Egyszer, mikor valaki rémítően rosszul felelt latinból, Fekete tanár úr letörölte homlokáról a verítéket és kiszólitott:

– Ugyan jöjjön és írjon a táblára valami okosat, amiből talán tanulhatnak a többiek...

Én éppen akkoriban magoltam be (természetesen privát passzióból) Maczke Valér egricisztercita Poétikájából a tragikumnak egy rendkívül nyakatekert stílusú, de tartalmilag zseniális meghatározását és ezt a komprimált mondatot felírtam a táblára:

»A tragikum: a megsértett világ remi helyreáll Hasúra törekvő nagy jellemnek erre vonatkozó páthoszában elkövetett túlkapásából eredt vétség miatti elbukása folytán kiegyenülése a világrendi összhangot sértő zavarnak.«

– Derék egy mondat! – szólt Fekete tanár úr. Mit akar vele?

– Le fogom fordítani latinra és görögre, válaszoltam nyugodtan.

– Lássuk!

Öt perc múlva kész volt a latin szöveg, –

egészen korrekt volt. További tíz perc múlva kész volt a görög szöveg. A tanár úr ezt is elolvasta s azután így szólt:

– Hohó, barátom! Itt kimaradt az állítmány!

És oda írta a mondat végére, ahova éppen illeti, az állítmányt: »est«.

Vergiliussal, meg a többi klasszikusokkal nem igen háborgatott engem Fekete tanár úr: tudta ő felettetés nélkül is azt, hogy többet tudok én azokból citálni, mint amennyit a többiek több-kevesebb fáradsággal lefordítanak. De azért fordítgattam én is az osztály színe előli: például Vörösmarty verseit, a képviselőházi beszédekéi, a postautalvány blankettájának szövegei, stb. Negyed század múlva István öcsémnek a fia, színién László, felkerüli a piarista gimnáziumba. Fekete tanár úrnak, ki őt a latinra tanította, feltűnt a fin neve és Prelogg József igazgató segítségével, (ki különben osztálytársam volt) megállapította, hogy az ifjabb Szabó László unokaöccse az idősebbnek. Prelogg megírta nekem, hogy Fekete tanár úr a fiút felhívta a katedrára és így szólt az osztályhoz:

– Úgy nézzétek meg ezt a fiút, hogy ennek egy hasonló nevű nagybátyja huszonöt évvel ezelőtt ide járt hozzánk iskolába és az a másik Szabó László úgy tudott latinul, mint azóta senki !

Szóval: bizonyíték vagyok rá, hogy Fekete Ipoly tanár úr idejében a szegedi piaristáknál a latin nyelvet igenis meg lehetett tanulni.

Egy ízben azonban »pechje« volt velem Fekete tanár úrnak. Meglátogatta az iskolánkat Fehér Ipoly főigazgató, a későbbi pannonthalmi főapái. Latin óra volt.

– Hadd lássuk hát, mit tudnak a fiúk, szólt a főigazgató úr.

Fekete tanár úr engem kiszólított, azután a téli kabátja zsebéből kivette a Festi Napló aznapi számát és így szólt:

– Nagyságos uram, ezt az újságot tíz perccel ezelőtt hozta meg a postáról a pedellus, – ezt a lapot még senki nem olvashatta. Itt van ez a fiú, – ez a mai lap vezércikkét szótár nélkül, rögtönözve lefordítja latinra s azt hiszem, nem lesz benne egy betűnyi hiba.

Fehér Ipoly nagyot nézett, s azután így szólt:

– Ha ez a fiú olyan jól tud latinul, akkor fölösleges őt feleltetni. Lássunk egy gyengébb tanulót!

Nagyon sajnáltam akkor Fekete tanár urat s nem tartottam méltányos dolognak, hogy tehetségtelen tanítványai után kutattak, a tehetséges tanítványait pedig szóhoz jutni sem engedték.

A görög nyelvben gyengébb voltam, mint a latinban, de azért jól megérdemeltem és

meg is kaptam a »jeles«t, bár nemi nehézség árán. Mindjárt a tanév elején egy alkalommal nem tanultam meg a »memoriter«t, – azt a nyolc sor görög verset, amit kívülről kellett tudni. Szekundát kaptam, ami óriási szenzáció volt és Fekete tanár urat is nagyon kínosan érintette. Egy kevésbé élelmes diák másnapra sem tanulta volna meg a görög verseket, mert hiszen nem volt szokás feleltetni azt, aki tegnap felelt, – én azonban kitűnően megtanultam mindent. Másnap azután Fekete tanár úr – kihívott felelni. Szinte hadarva szavaltam neki a görög verseket. És harmadnap megint kihívott és attól kezdve minden órán feleltetett az évharmad végéig. Be volt bizonyítva az osztály előtt, hogy tisztára csak véletlenül kaptam egyszer szekundát és hogy máskor mindig tudtam mindent. A régi világban azonban nagy pedagógiai probléma volt, hogy kaphat-e »jeles«-t az, aki egyszer igen rosszul és harminchétszer kitűnően felelt? Egy tanári konferencia után Sáfrán tanár úr szóba hozta az osztályban a tíz perces szünetben, hogy a tanár urak általában dicsértek engem, Fekete tanár úr, akit még mindig foglalkoztatott az az egy balsikerű feleletem, félig Sáfrán tanár úrnak, félig pedig nekem ezeket mondta:

– *Si do mi ni professorcs consantiunt, ego non obsto quomnuis primus sit.*

(»Ha a tanár urak hozzájárulnak, én nem

leszek akadályja annak, hogy ő legyen az első tanuló.«)

Azonban egy másik akadály igenis felmerült. A német nyelvel Szinger Kornél úr tanította, aki engem az egész évharmadban csak egyszer feleltetett és akkor sem tudtam felelni. Johann Wolfgang Goethe életrajzának egy új fejezetét kellett volna recitálnom, de nem tudtam belőle semmit. Ez ugyanúgy »véletlen« volt, mint ahogyan véletlen volt az, hogy egyszer nem készültem görögből. Fekete tanár úr azonban harminchétszer feleltetett, hogy a hibát jóvá tegyem. Szinger Kornél tanár úr feleslegesnek tartotta, hogy még egyszer feleltessen.

Az évharmad utolsó konferenciája után Fekete Ipoly tanár úr közölte velünk, hogy a tanári kar a VII. osztályból két tanulót dicséretben részesített: Szabó Lászlót és Vas Károlyt. Károly barátom illedelmes meghajlással tudomásul vette a dicséretet, én azonban felszólaltam:

– A dicséret, amennyiben engem illet, nem érvényes!

– Mi az? kérdezte Fekete tanár úr csodálkozva.

– Én a németből csak egyszer feleltem és szekundul kaptam, feleltem. Engem tehát nem lehet megdicsérni.

Ez az illetlen beszéd kellemetlen lehetett

a tanár úrnak, aki az osztályhoz

Fordulva

így szólt:

– Hogy ki érdemel dicséretet és ki nem, azt megállapítani nem a tanulók illetékesek, hanem a tanárok és a tanárok nem csupán egy feleletből ítélnék. Hogy Szabó László érdemel-e dicséretet a németből vagy som, azt Szinger tanár úr illetékes megmondani, Szabó László tanuló azonban nem illetékes.

Az előadás után Fekete tanár úr megállított a folyosón és így szólt hozzám:

– Tudja-e maga, hogy milyen kolosszális ostobaságot követelt el?

Őszintén válaszoltam:

- Nem tudom ...

Fekete Ipoly tanár úr kioktatott engem:

– Nézze, az életlen sokszor fogja tapasztalni, hogy oly kellemetlenségek és csapások érik, amelyeket nem érdemelt meg. Ha azokat el kell fogadnia, akkor fogadja el nyugodtan a kedvező dolgokat is, akkor is, ha azokat talán nem egészen érdemli meg... Nyugodtan elfogadhatja mindenkor, amikor abból senkinek semminő kára nincsen!

Fekete Ipoly a latin és görög nyelv tanára volt; sokat tanultam tőle latinból is, görög-ből is, – de még többet az illendőségből, a tisztességből, az élet józan és becsületes felfogásából. Minden köszönő szónál többet mondok azzal a nyilatkozattal, hogy egy-egy

nehéz helyzetben az életben talán nem tudtam volna könnyen tájékozódni és azt is hiszem, hogy voltak esetek, amikor az igazságos és becsületes ügynek talán nem leltem volna elég okos és elég elszánt védelmezője, ha nevelőim közül Fekete Ipoly tanár úr hiányzott volna.

XXVIII.

Megalapítottam a Gyorsírási Közlönyt.

1891 őszén, amikor Szabadkáról visszakerültem a szegedi piarista gimnáziumba, azt ambicionáltam, hogy a Gyorsíró Körben én legyek az »első előadó«, miután a gyorsírás tanításában nekem már sikereim voltak. Bódogh János posta- és távíró főtitkár, a híres gyorsíró-pedagógus, ki a Kört vezette, elismerte ugyan, hogy az első előadói tisztre én lennék a legalkalmasabb, de mivel eddig mindig nyolcadikos volt az első előadó, megválasztotta első előadónak Blaustein N. Ignác VIII. osztályú

Vasárnap délelőtt 9-10-ig Bódogh tanár úr előadást tartott, 10-11-ig pedig ugyanazt a hallgatóságot én oktattam. Tanítványaim közül emlékszem Müller Vilmosra (ma dr. Müller Vilmos orvos, kir. tanácsos), Müller Jenőre (ma Molnár Jenő író), Kontraszty Dezsőre

(ma piarista) és Zimányi Gyulára, ki szintén piarista lelt. Mindnyájan nagyon tehetségesek és szorgalmasok voltak.

Fejembe vettem továbbá, hogy egy – gyorsírási szaklapot alapítok, miután az Országos Magyar Gyrsíró Egyesület akkori szaklapjai szerintem igen tartalmatlanok voltak. Bódogh tanár ezt a tervemet nagyon ellenezte; eleinte arra hivatkozott, hogy a szaklap szerkesztése elvonna a tanulástól, majd előadta azt az aggodalmát, hogy lapot polémiák nélkül kiadni nem lehet, a vitatkozás és civakodás pedig árt a gyorsírás ügyének. Azonban ez mind nem érdekelt engem. Megállapítottam, hogy csak egy litográfus műhely van a városban, a pénzügyigazgatóságnál. A műhely vezetője Beck úr, aki a hivatalos iratokat sokszorosítja, de szabad neki privát munkákat is elvállalni. Felkerestem Beck urat a nagykörút és Ősz-utca sarkán levő lakásán és elkezdtem vele tárgyalni és alkudozni. Egy krajcárom sem volt, de ezt igen mellékes dolognak tartottam: *akartam* a tervemet megvalósítani és előttem csak ez volt fontos. Mikor Bódogh látta, hogy már nagyon messzemenő tárgyalásokat folytatok, ő vette a kezébe az ügyet s ő lett a lap felelős szerkesztője és kiadója, azonban az 1892 január 1-én megjelent Gyorsírási Közlönyre rányomatta:

Főmunkatárs: Szabó László.

Tulajdonképpen ezen a napon lettem újságíróvá. Mert ez nem olyan gyorsírászati lap volt mint a többi. A lap egy részét közönséges betűkkel nyomattuk s a lap e részébe is szorgalmasan dolgoztam. Szilágyi Dezső igazságügyminiszter akkor csinálta meg a sommás eljárás reformját és a gyorsírást szempontjából nagyon megbíráltam a javaslatát. Továbbá írtam egy *Politikai ABC*-t is, hogy a gyorsírók a politikai szakkifejezéseket nocsak leírni tudják, hanem meg is értsék. Továbbá rávettem magam a magyar gyorsírás történetének kutatására; nem értem be azzal a pár mondattal, amit a magyar gyorsírás múltjáról a szakkönyvekben olvasni lehetett, hanem kerestem a forrásokat; végigböngésztem az országgyűlési naplókat, Kölcsey Naplóját, Kossuth Törvényhatósági Tudósításait, stbit. Továbbá felkutattam a legelső magyar gyorsírási munkákat, egy részüket le is másoltam a piarista gimnázium Gyorsíró Köre számára. Gáthy »Steganographiájából«, melyet Vikár Béla fedezett föl, nekem is volt egy példányom (Dobrowski és Franke antikváriustól, Budapest, Egyetem-u. 1., hozattam egy forintért.) – de ezt nem tartottam igazi gyorsírásnak. Ellenben foglalkoztam Danzer százados 1802-ben megjelent latin munkájával, a Kovácsféle értekezéssel a Tudományos Gyűjteményben és sikerült néhány addig ismeretlen dol-

got napvilágra hozni.

1892 nyarán megismerkedtem a legrégebb magyar gyorsírók egyikével, Sárcevitcs Amb-russal. Palicson nyaraltam, mint a Lévy-fiúk unitárius hitoktatója. Ugyanakkor ott nyaralt Vajda János, a költő, akivel szintén megismerkedtem, de beszélgetéscink egészen prózai témák körül forogtak: minden reggel az »olvasó teremben« vagy a parkban én mondtam el Vajda Jánosnak, hogy mi mindent főznek ma a Nagyvendéglőben és a Kisvendéglőben s a költő e szerint határozta el, hogy hol ebédeljen. Versekről sohasem beszéltünk, de egyszer adott egy verskötetet, melyet később annyira méltányoltam, hogy bőr he költtettem. Egy párszor meg is csónakáztattam a költőt, – de ő fizetett a csónakért, sőt honorárium gyanánt egy-egy kassai szivart is adott, melyet azonban nem mertem elszívni. Már nem tudom, 1892 nyarán történt-e, vagy 1891 nyarán, hogy Leovics Ozren barátom, a szabadkai közjegyző fia, – az első »dandy«, akit életemben láttam, – elvitt Brankovics György görögkeleti pátriárkához, aki szintén Palicson nyaralt. »Öszentsége« szállásán megismerkedtem a pátriárka két unokaöccsével, Bogdanovics Lukiánnal és Létics Gyurival. Lukián akkor jogot tanult az egri jogakadémián; Gyuri azt hiszem, szintén jogász volt. A nagybátyjuk azonban egy napon szemináriumba küldte

őket s az egyik fiúból Létics György temesvári püspök lett, a másiktól pedig Bogdanovics Lucián szentendrei püspök, majd karlócai pátriárka. Nagyon derék, jó magyar fiúk voltak mindnyájan. Szeri) barátaim közül valamelyik, vagy Ozren, vagy Lukían, látta egyszer, hogy gyorsírással írok és említette, hogy van itt Palicson még egy gyorsíró, de az sokkal öregebb, mint én. Rögtön felkerestem a »kollegát«, – Sárcevits Ambrus volt, egy már hetven éven felüli úri ember, akivel nehéz volt érintkezni, mert teljesen siket volt. A nagyszerű alkalomra mohón rávettem magam és az öreg gyorsírót napokon át vállaltam: kik voltak az ő idejében, a negyvenes évek elején gyorsírók, mit tud róluk, hogyan dolgoztak, stb. Azt hiszem minden adatot, amire hozzájutottam, publikáltam a Gyorsírási Közlönyben s közzétettem valahol a legelső országgyűlési gyorsírónak, Hajnik Károlynak az arcképét is, melyet Sárcevitstől kaptam ajándékba. Talán még azt is leírtam, hogy Hajnikné híres szép asszony volt, rajongtak érte a követ urak s a nagy multságok »teteje« az volt, hogy Hajnikné lehúzta a kis cipellőjét s a követ urak is, a fiatal gyorsíró urak is, akik mind epekedtek a szép asszonyért, a cipellőjéből itták a francia pezsgőt.

Mivel Sárcevits említette, hogy egyik volt kollegája, Béres Elek szintén él még Kistele-

ken, mint nyugalmazott jegyző, Bérest is felkerestem, őt is kivallattam, sőt bevitettem Szegedre, ahol Bódoghéknál vacsoráltunk. Mivel Béresnek sem sokkal több pénze volt, mint nekem, nekem pedig alig volt egy pár hatosom, a már nyolcvanadik éve felé járó öreg urat éjszakára a Fekete Sasba helyeztük el. Az, amit Sárcevits Ambrustól és Béres Elektől sok faggatás után megtudtam, ma a magyar gyorsírás történetének egyik legfontosabb fejezete.

XXIX.

Mindenki a halálomat várta

A VII. osztály elvégzése előtt, miután úgy éreztem, hogy elég jó klasszikus filológus tanár válnék belőlem, jelentkeztem az igazgató urnái, hogy piarista akarok lenni. Magyar Gábor nem titkolta, hogy örül a jelentkezésemnek és utasított, hogy menjek el a rendház orvosához, dr. Kovácshoz. (Gondolom, József volt a keresztnéve; valahol a Szent Mihály-utcában lakolt.) A doktor úr megvizsgált úgy nagyjából, húsz másodperc alatt. Egy papír forintot akartam neki adni a fáradságáért, de a pénzt visszaadta ezekkel a szavakkal:

– Öcsém, ezért a pénzért tízszer lehet egy-egy pohár sört inni. Igyék sört, amikor jól esik, – úgysem tudja, meddig fog sört inni...

Bár az igazgató az összes pályázók közül legkiválóbbnak minősített, – nem vettek föl piaristának. Néhány hónap múlva ellátogattam a piaristák váci noviciátusába, ahol az

újonc-mester (Pivár Ignác?) sajnálkozva mondta, hogy nem vehettek fel, mert az orvosi vélemény szerint súlyosan beteg vagyok, sőt nem sok reményem lehet rá, hogy meg fogom érni életem huszadik esztendejét.

Ezzel szemben lény, hogy a világon semmi egyéb bajom nem volt, minthogy alkalmasint mindig nagyon éhes voltam, de azt már annyira megszoktam, hogy nem vettem észre. Hetedik gimnazista koromban már szépen kérésiem, mert nagyon jó instrktor voltam. Legjobban fizetett Reitter Rudolf, egy lovrini sváb fiú, aki velem együtt járt a VII-ikbe és VIII-ikba. Mikor elkezdtem a latinra tanítani, egyáltalán semmit sem tudott, mert rendkívül nehéz az alsóbb osztályok anyagát pótolni. Én azonban szép eredményt értem el vele: érettségi dolgozatát olyan jól megcsinálta, hogy minden igaz ok nélkül szinte gyanúba keveredett vele. Reitter Rudi egyébként is jó pajtásom volt: unokatestvére volt Imrének, akiből ügyvéd és romániai képviselő lett. Rudi járásbíró volt Zsombolyán, mikor kitört a háború. Diák korában a Kálvária-utcában lakott egy gyógyszerésznél (Ilarcz?), ki a Götz-patikát átvette. Tanuló óráink után rendszeren vívtunk egy negyedórásckát, a legnehezebb huszárkarddal, bandázs és fejjvédő nélkül.

Mert akkoriban a vívás is passzióm volt.

Izecscszkul Leó, ki velünk egy házban lakolt (Csernus Klementinát vette nőül Szabadkáról, a legjobb vívómesterek egyike volt a maga idejében. (Ma is él Budapesten, mint ny. MÁV főfelügyelő.) Izecscszkulnak olyan úri fellépése és modora volt, hogy a gimnázium igazgatója, Magyar Gábor, igen nagy meglepetésemre megengedte neki, hogy a nagyobb diákok beiratkozhatnak hozzá a vívő tanfolyamra. A Tisza-szálló emeleti nagytermében volt a vívóiskola, melyben, azt hiszem, én voltam az egyetlen tandíjmentes növendék. Már nem igen emlékszem azokra, akik oda jártak, de tudom, hogy jó vívó lett közülök például Baráth Kálmán százados, továbbá Gerencsér László, ki később a kolozsvári egyetem vívómestere, majd a főváros testnevelési felügyelője lett és Várnay Dezső, kit Izecscszkul mester igen sokat ígérő tehetségnek tartott. Engem fárasztott az örökös iskolázás és miután húsz-harminc perc múlva megdagadt a karom, nyolcadikos koromban már nem folytattam a vívást.

A VII. gimnázium befejezése után, miután nem vettek fel piaristának, újra elmentem Vácra, hogy vegyenek fel kispapnak. Négyen jelentkezünk Szegedről: Pálmai Endre, Háló János, Paragi Ferenc és én. Paraginak az anyja is eljött velünk, – szép, derék asszony volt. Óvatosságból most már ajánló levelet

is vittem magammal. Bódogh Jánosnak, gyors-Író-tanáromnak a felesége valaha Vácon lakott, ahol kanonok volt a nagybátyja és így Bódoghné jól ismerte a káptalan tagjait. Czeisler (vagy Czeisel) kanonokhoz kaptam ajánló levelet; a kanonok nevét már nem tudom biztosan, de arra emlékezem, hogy élenken tudakozódott egy nálam jóval kisebb szegedi gimnazista, Török Béla után, aki neki rokona volt. A kanonok úr azt mondotta, hogy miután kitűnő a bizonyítványom, bizonyosan felvesznek. Egy gyötrelmes éjszaka után, melyet a Kuria-szálló korántsem féregmentes szobájában álmatlanul töltöttem, megint orvosi vizsgálat következett. A mizrikordiánus orvos fejét csóválta, – ebből már tudtam, hogy nem vesznek fel. Harmadik kísérletem is meg hiúsult: nem lett belőlem pap. Báló Jánost fölvtették, de ő is megbetegedett a szemináriumban és ki kellett lépnie.

Hazafelé menet a vonaton az járt az eszemben, hogy nekem alkalmasint más pályát szánt az Isten. Eszembe jutott Csernus Antalnak az esete is, akit a víz belesodort a Dunába, mikor a pest-budai lánchíd építés közben leszakadt s a víz emiatt kicsapott a partra. Csernus, aki nem tudott úszni, a csodával határos módon menekült ki a halálos veszedelemből, de amikor gratuláltak neki, tré-fálkozva így válaszolt:

Quem Deis pendere unit, non mergitur aquis– (»Akit az Isten akasztófára akar juttatni, az nem fullad a vízbe!«) 1849-ben, a szabadságharc leveretése után Csernus Antal a legelsők között volt, akiket a Neugebäudeban felakasztottak.

A nyári szünidőre megint Palicsra mentem a Lévay családhoz, ahol nagy szükség volt reám, mert Loránd barátom, akit a VII-ikben nem tanított senki, miután én már Szegeden voltam, a matematikából megbukott. A szünidő alatt azonban helyre reparáltuk a dolgot, s egy kissé helyrejöttem én is, mert Lévayéknál a koszt egyszerű volt ugyan, de nagyon tartalmas, és javamra vált a sok fürdés és a csónakázás is. A Kurszaloiiban mindennap végig olvastam az összes újságokat, (leheléit olt három vagy négy újság,) s a Fővárosi Lapok számos cikkének elolvasása után felsóhajtottam, hogy »ezt nem így kellett volna megírni«. De az, hogy talán újságíró lesz belőlem, soha eszembe sem jutott. Akkoriban tárgyalta a képviselőház gróf Szapáry Gyula közigazgatási reformjavaslatát; engem roppantul érdekelt -a vita s igen mulattam rajta, mikor a kormány az egész javaslatból csupán egyetlenegy szakaszt tudott megmenteni.

Akkor már voltak némi fogalmaim a politikai életről, sőt láttam már a képviselőházat

is. 1892 március havában ugyanis Bódogh János felvitt Budapestre az országos gyorsíró-versenyre. Ez alkalommal meglátogattuk Donáti-utcai házában Markovits Ivánt, ki engem is rendkívül kedvesen fogadott. Markovitsnál ugyanakkor tisztelgett egy győri VIII. osztályos realista, Neubauer József. Nagyon megbarátkoztam vele. Országgyűlési gyorsíró, majd ügyvéd lett belőle; nem más ez a Neubauer fiú, mint dr. Újlaki József, a híres kereskedelmi jogász. Bódogh elvitt a gyorsírók társasvacsorájára, a Drechslerbe. Később Szikszay vette át Drechsler helyiségeit a Vámház-köruton, Drechsler pedig, ki a régi képviselőháznak is vendéglőse volt, a róla elnevezett palotában helyezkedett el az Operaházzal szemben. A társasvacsora után a Fiúme kávéházba mentünk, ahonnan a pincérek éppen abban a pillanatban dobtak ki egy részeg embert. Szóval: láttam, hogy milyen Pest éjfél után.

És láttam, milyen a parlament? Meg voltam döbbenve, hogy Wekerle milyen fiatal ember és hogy Ábrányi Kornél mily goromba a kormánnyal szemben.

A következő napon megnyertem egy díjat az országos versenyen, és miután minden lapban benne volt a sikerem, Magyar Gábor igazgató úr is örült neki.

XXX.

Liberális gyerekek voltunk.

A VIII. osztályban már erősen foglalkoztattak a »közügyek«, – egyelőre természetesen csak az iskolai közügyek. A Gyorsírókörben minden tisztségre azt választották meg, akit én jelöltem ki. Ezen felbátorodva elhatároztam, hogy az ifjúsági segélyző egyesületbe meg fogom választani elnökké Vas Károlyt, a legjobb pajtásomat. Ez elméletileg és jogilag nem ütközött semmi akadályba, mert Vas Károlyt mindenki szerette; noha kitűnő tanuló volt, sohasem fontoskodott, hanem részt vett minden bajunkban és minden multságunkban: ő is járt-kelt velünk rozzant csónakon

volt megkeresztelve. Akkoriban az volt a piarista gimnázium szelleme, hogy a nemzetiségi vagy felekezeti különbségnek még csak az említése is elképzelhetetlen volt közöttünk. De azért mégis lény, hogy az ifjúsági segélyző

egyesületnek soha zsidó elnöke nem volt. Ezt mondták nekem is, de én erre ezt feleltem:

– Persze hogy nem volt, – hanem most lesz!

Az előadások előtt minden osztályba eljártam agitálni, noha tudtam, hogy ez súlyos fegyelmi vétség. Egy kis vétségtől már akkor sem riadtam vissza, ha azt egy nagyobb erkölcsi érdek követelte s én felháborodtam azon, hogy egy derék, jó pajtásunk, akit mindnyájan szeretünk és aki minden tekintetben, úgy tehetségére, mint karakterére nézve kiváló, ne lehessen elnök csak azért, mert zsidónak született. Éppen akkoriban került napirendre a zsidóvallás recepciója. Megvallom, volt bennem egy kis nagyzási mánia is, mert azt gondoltam, hogy egy zsidó fiúnak elnökké választásával a kormány és a törvényhozás intenciója szerint járunk el.

A választó gyűlésen Sátrán tanár úr fel szólalt és a legmelegebben ajánlotta, hogy A'álasszuk meg a segélyző egyesület elnökévé Bodnár Imrét, aki a hasonló nevű közjegyzőnek a fia volt. A tanár úr nagyon megfontolt és nyomatékos hangsúlyozással előadott, komoly beszéde után felálltam és csak ennyit mondtam:

– Vas Károlyt fogjuk megválasztani.

A tanár úr azonban nem engedett szókolni, hanem erőlyesen rám kiáltott:

– Üljön le!

Megkezdődön a szavazás: óriási többséggel megválasztottuk Vas Károlyt. Elmondhatjuk, hogy »volt egy olyan esztendő, amikor az ifjúsági segítőegyesületi elnök megválasztásánál az, hogy a jelölt zsidóvallású, – nem volt akadály. Erre én még ma is sokkal büszkébb vagyok, mint Vas Károly.

Az önképzőkör elnökévé Reitter Imrét választottuk meg, mert az irodalom terén a leghatékosabb volt. Az utána következő főjegyzői állást én kaptam, – de az önképzőkör munkásságát az egész év folyamán én vezetem. Ennek az a magyarázata, hogy az én Reitter Imre barátom, aki az iskolában melletttem ült, egy délután, mindjárt az év elején, szekundára felelt a fizikából. Mikor a tanár úr leültette, Reitter egy darab papirosra ezt írta: *»Hazamegyek Lovrinba, kimaradok az iskolából.«* A cédulára én is írtam egy szót: *»Megörültél?«* A pajtásom visszairt: *»Nagyon vágyódom haza az anyám, az apám után, – holnap már otthon leszek!«* Úgy is történt. Bár Reitter Imre igen jó tanuló volt, kimaradt az iskolából, egy évet »pihent«, azután újra visszatért az iskolába és csak 1894-ben tett érettségit.

Ugyanúgy tett egy másik iskolatársunk, Frank József is. Neki is a fizika-tanárral volt baja, aki nagyon tudott bennünket gu-

nyolni, lehordani és elkeseítteni. Frank József egy szerencsétlen felelete után összepakolta a könyveit és elment, – kimaradt az iskolából, két hónappal az érettségi előtt. Egyszer én is kísértésben voltam, hogy ugyanígy járjak el. A »binominális együtthatókról« feleltem, kétségtelenül gyengén. Karácsonyi Miklós tanár úr így aposztrofálta az osztályt:

– Nézzék meg ezt a fickót, – lerí róla, hogy egész éjszaka lumpolt, bizonyosan le se feküdt! Vagy mit tudom én, micsoda züllött helyen járt...

Azt, hogy mi az a »züllött hely«, az osztály kilencztedrésze még elképzelni sem tudta. A tanár úr egész beszéde megbotránkoztatott bennünket, engem meg elkeseített. Említettem ezt a dolgot Bódogh János gyorsíró-tanárnak és szóba hoztam, hogy talán kimaradok az iskolából... Bódogh elment Magyar Gábor igazgatóhoz, aki csak ekkor értesült Reitter Imre és Frank József kimaradásáról. Az igazgató úr azt üzenté, hogy járjak tovább az iskolába, Karácsonyi tanár úr többé nem fog szólni hozzám, még feleltetni sem fog... Úgy is történt. Karácsonyi tanár urat, az egyetlenegy piaristát, aki nem nyerte meg bizalmunkat és szeretetünket, a tanév végén áthelyezték Szegedről. Erre ő azzal felelt, hogy református lett, megnősült és néhány év múlva egy revolvergolyó vetett véget tragikus életének. Meg

vagyok róla győződve, hogy ő is jóindulatú ember volt, de akkor, amikor bajaink voltak vele, már nem volt meg a lelki egyensúlya, már kitört benne az embernek és a szerzetesnek a konfliktusa.

Reitter távozása után reám hárult az önképzőkör vezetése. Ez nem volt könnyű feladat, mert kevesen dolgoztak s így nehéz volt minden vasárnapra »műsort < összeállítani, bírálókat keresni, stb. Jó barátaim közül nagy segítségem re volt Hahn Márton, (Halmi Márton ny. MÁV. felügyelő,) Pósz Henrik, a kitűnő szavaló, Sümegi Lázár, a még jobb szavaló, egy kis fekete zsidó fiú, Sachs Henrik. A VII. osztályból legszorgalmasabb volt Barta Dezső, (az ügyvéd,) és Streicher Simon, aki Hajnal Simon névvel mint bankigazgató és pesti ügyvéd szintén kiváló ember lett. Nagyon szorgalmas volt továbbá a kör aljegyzője, Weisz Béla, (később Vermes Béla,) akiről nem tudom, mi lett belőle, és nagyszerű szavaló voll Rainer Ágoston.

Az önképzőkör, segélyzőegyesület és gyorsírókör révén ismertem az egész gimnázium valamennyi növendékét. Nagyon jó viszonyban voltam a két Eisenstein fiúval; mikor érettségiztem, Károly VI-ikos volt, Rudi pedig a IV. osztálynak volt legkitűnőbb tanulója. A kisebbik Eisenstein nagyon szeretett engem, sétára és uszodába úgy kísért, mint az ár-

nyék és nagyon mulattatott azzal a jövővel, hogy »majd meglátod, hogy nagyon kiváló ember lesz belőled, mert minden embernél tehetségesebb vagy, akit eddig ismerem«. Akkoriban került haza Berlinből Szegedre egy László Ákos nevű hegedűművész; vele és a kitűnően zongorázó Milkó Vilmostal (a sebész-tanárral,) sok délután felmentünk Eisenstein doktorékhöz, nemcsak azért, mert a fiúkat szerettük, hanem azért, mert 1892-93-ban Szegeden nekik volt legjobb zongorájuk.

Mint említettem: mind ismertem a kisebb tanulókat is; emlékezem, hogy Polgár Péter, ki akkor a III-ba járt, igen »jó húsban« volt és vas-egészségű embernek ígérkezett. Ellenben az I. C. osztály egyik reményteljes növendékéről, Lévay Ferencről 1893-ban persze még senki sem tételezte fel, hogy idővel olyan szakállat fog növeszteni, hogy még Allah is meg fogja irigyelni.

1892 karácsonyáig a könyvtár minden kötetét végig olvastam. Szorgalmasan jártam a Somogyi-könyvtárba is, hol a kérő-lapon mindig »kereskedő segédnek« vallottam magam, mert így válogatás nélkül minden könyvet megkaphattam, míg a gimnazisták csak komoly könyveket olvastak. Lázár Béla, a könyvtáros és Mészáros, a laboráns persze jól ismert és tudta, hogy nem vagyok kereskedő segéd, de szemet hunytak a dolog felett és hagytak olvasni.

Kellett is sokat olvasni az önképzőköri szereplés miatt. A szegedi piarista gimnázium önképző körében akkoriban minden évben számos pályadíjat tűztek ki, — két ezüst forinttól felfelé, — s a díjakért titkosan, »jeligés levélkével« kísért dolgozattal lehetett versenyezni. Az iskolai évet fényes ünnepély zárta be, — ott bontották fel a pályadíjat nyert dolgozatok jeligés leveleit.

Az 1893. évben május 28-án volt az évváró ünnepély, melyről az intézet Értesítőjében ezeket olvasom: »Az önképzőkör énekkara nyitotta meg az ünnepélyt »A vén cigány«-nak hatásos előadásával. Ezt követte Szabó László VIII. o. tanuló beszéde, melyben a kör munkásságát jellemezte s köszönetet mondván a tanári karnak útbaigazításaiért, buzdította a jövődöbeli tagokat, hogy az önművelés e jelentékeny eszközét lehetőleg felhasználni köte-

lességüknek tartásák.«

Ezután következett a pályadíjak odaítélése és a szerző nevét magában foglaló jelíges levelek felbontása. Az eredmény a következő volt:

1. Az ünnepek megszentelésének erkölcsi jelentősége. Jutalma Vas Fülöp úrnak, a Guttman és Fisler-cég főnökének adományából öt forint. Megnyerte: Szabó László.

2. A magyar hazafias lírai költészet ismeretése. Jutalma egy font sterling aranyban. Megnyerte: Szabó László.

3. Pázmány Péter művének irodalmi fontossága. Jutalma három forint. Megnyerte: Szabó László.

4. Cicero »Pro Sexto Roscio« c. beszédének retorikai méltatása. Jutalma két forint. Megnyerte: Szabó László.

5. Kölcsey Ferenc beszéde a tisztújításkor Nagykárolyban, 1832-ben. Fordítás magyarból latinra. Jutalma két forint. Megnyerte: Szabó László.

6. A naiv elem az Odysseia VI. énekében. Jutalma két forint. Megnyerte: Szabó László.

7. Az erély átalakulása. Természettani értekezés. Jutalma két forint. Megnyerte: Szabó László.

Nem pályáztam a német nyelvi és a földrajzi díjra. Az előbbit Sachs Henrik, az utóbbit Halmi Márton nyerte meg. A Ural

költészet méltatásáért az enyém után következő legjobb munka szerzője, Győző Dezső egy aranyat kapott. Díjat nyer továbbá Vas Károly is a Tisza halairól írt munkájával

Ezután következett az intézet »nagy díjának« az Eisenstadter-éremnek az odaítélése. Az Értesítő szerint »Magyar Gábor igazgató különösen kiemelte az intézet jótévői között Buziási Eisenslädter Róbert urat, kinek ajándékából most már harmadízben kapnak jutalmat az önképzőkör legszorgalmasabb tagjai. Az ezüst érem Szabó László VIII. o. tanulóé a kör tevékenységében kifejtett legnagyobb szorgalmáért, a bronz érem pedig Rainer Ágoston MI. o. tanulóé, a szavalat terén felmutatóit szép eredményért.«

Az ezüst érem jó nagy volt, az egyik oldalán egy görög atléta alakja volt ezzel a körirattal: *»Ifjú, küzdj, s pálmáért pályafutásnak eredj!«* A másik oldalon a gimnázium dombormű-képe volt s alatta ez a felírás: *Szabó László 1893.*

Hogy ez az érem hova lett: nem tudom. Szegény apám összes jutalomdíjaimmal együtt azonnal birtokba vette.

Érdekesnek tartom megemlíteni, hogy 1891-ben adták ki legelőször az Eisenstadter-érmet: Bakonyi Károly nyerte meg, a színműíró. 1892-ben Huszka Jenő kapta az érmet, akiből zeneszerző lett, 1893-ban pedig nekem

jutott az érem s én újságíró lettem. Bakonyi és Huszka »mellékesen« miniszteri tanácsos is lett, csak velem bánt a Sors egy kissé mostohán. Az iskolai ünnepély után mindjárt következett az érettségi, mely sokkal gyengébben sikerült, mint vártam. írásbeli dolgozataim közül jelesen sikerült a magyar, német, latin és matematika, de csak »jó« minősítést kaptam a görögből. Fekete tanár úr leírta a lefordítandó szöveget a táblára s én az eredeli szövegből egy szót kihagytam; e miatt rosszul adtam vissza egy egész mondat értelmét. A szóbeli vizsgán a fizikából két hely egymástól való távolságának meghatározása volt a feladat, amihez egy kis gömbháromszög-tani tudás kellett volna, mi pedig sohasem tanultunk gömbháromszögtant. Nem is igen tudom azt sem, hogy ez a kérdés miért tartozott a fizika körébe? Tény azonban, hogy gyengén feleltem. Így a görögből kettesem volt, a fizikából hármast kaptam, ennek következtében csak »jól érett« lehettem. Osztályunkból ketten lettek »jelesen érettek«: Vas Károly és Zombory Kálmán. Ezeken kívül velem érettségizett még: Arnold Gyula, Bárkányi Zoltán, Bezdán János, Bodnár Imre, Csányi János, Fazekas László, Fodor Jenő, (a tanácsnok), Fröhlich Jenő, Götz Béla, Gruber Károly, Győző Dezső, Halmi Márton, Horváth Gyula, Huszárik Béla, Katona János, Kovács

Pál, Mészáros János, Milkó Gyula, Pfann József, Pollák Sándor, (zentai.) Pósz Henrik, Reuter Rudolf, Sachs Henrik, Sándor István, Schon Manó, Szabó Gyula, Szécsén Ferenc, Sztojsics Vladimir, Tichy Gyula és Varga terenc. Mióta a szegedi piarista gimnázium fennáll, soha nem voltak oly kevesen a VIII. osztályban, mint az én évjáratomban. Liptai Imre, ki osztálytársunk volt és akinek instruktora voltam, egy évvel később tette le az érettségét.

A vizsga eredményének kihirdetése után az iskolai életből már csak két dolog volt hátra: a bankett és a bál.

XXXII.

Diák-szerelem – a régi világban.

Az érettségi »bankettet« a híres Báróné vendéglőjében tartottuk meg, a Római-körút és Vásárhelyi-sugárút sarkán. Nagy és igen kellemes meglepetés volt ránk nézve, hogy tanáraink közül Szinger Kornél és Fekete Ipolyurak is megjelentek közöttünk. Valószínű, hogy fel is köszöntöttük őket, de e mellett Vas Károly barátom nem feledkezett meg Kossuth Lajos halhatatlan érdemeinek vázolásáról sem, – valószínűleg csak azért, meri Kossuth képe ott függött a falon. A hangulat emelkedésének láttára a tanárurak már 10 órakor eltávoztak s féltizenegykor már kocsin

Közelgett az érettségi bál napja is, melyet nem kis aggodalmak között vártunk. Közülünk ugyanis csak ketten tudlak láncolni: Bodnár Imre és Vass Károly. Akkoriban még az volt az ifjúság felfogása, hogy aki bálba

megy, annak becsületbeli kötelessége táncolni. Azonban kissé későn, áprilisban jutott eszünkbe, hogy meg kell tanulni táncolni. Szerencsére volt a városban egy tánc- és illemtanár, Krausz Ármin úr, akinek az Arany János-utca és a Takaréktár-utca sarkán volt táncintézete. Az intézet egy üres bolt-helyiségből állott, – egyetlen szék nélkül, s az egész felszerelés egy harmonika volt, melyet Krausz úr a nyakába, illetve a hasa fölé akasztott. A kis köpcös öreg harmonikázott és »előtáncolt«, – mi, fiúk pedig egymásba kapaszkodva próbálgattuk ezt a ránk nézve merőben idegen művészetet. Így két hónap alatt, nem nagyon ugyan, de valamennyire mégis megtanultuk a csárdást, mazurkát, valcert, polkát és a francia négyest. Ez utóbbit, mint lényegében »elméleti« táncot, természetesen legjobban megtanultuk.

A bálát azonban, az újszegedi vigadóban, két részletben tartottuk meg. »Színház Miska« négy forintért gyönyörűen fölkefelte ugyan a tánctermet, de éppen a multság megkezdésének órájában olyan záporoső támadt, hogy a közönség túlnyomó része otthon maradt. Tizenegy óráig haboztunk, hogy megtartsuk-e a multságot, vagy ne; végül úgy határoztunk, hogy egy héttel elhalasztjuk a bálát s az erről szóló »kommunikét« a sajtó számára rögtön meg is fogalmaztam.

Egy hét múlva nagyszerűen sikerült a bál, melynek óriási szenzációja az volt, hogy kérésünkre megjelent közöttünk Sátrán József tanár úr is, aki a piaristák házából sohasem ment ki máshova, mint misére, körmenetre, vagy temetésre. Majdnem sóbálvánnyá váltam a bámulattól, mikor a világtól teljesen visszahúzódó, remeteéletet élő Sátrán tanár úr így szólt hozzám:

– Hallottam, hogy van itt egy kisasszony, aki magának nagyon tetszik. Mutassa meg, melyik az?

A tanár úr értesülése alapos volt. Tényleg volt ott egy »kisasszony«, aki éppen akkor végezte a polgári leányiskola VI. osztályát Arató Frigyes tanár úr bölcs vezetése alatt és én ennek a tizenhat éves »kisasszonynak« tényleg igen nagy tisztelője voltam. Sőt azt is gondoltam, hogy az, amit éreztem, több volt a tiszteletnél, – ebben azonban mind a hárman tévedtünk: én is, a »kisasszony« is, Sátrán tanár úr is. Ez a fiatal hölgy, akit azért nem nevezek meg, mert már rég egy jobb világba költözött, mindenesetre egyike volt Szegeden a legműveltebb leányoknak s házuknál a város legjobb családainak leányai-val találkoztam: Bakonyi Szerénával, Rósa Ilonával, Pacor Elvirával, Popper Arankával, – kik mind osztálytársai voltak, – és másokkal. Ennek a társaságnak a műveltsége az

enyémet meghaladta, és az, akit az összes hölgyek között a legműveltebbnek s amellet igen szerénynek is ítélt, természetesen a legnagyobb hatással volt rám. Nincs kizárva, hogy verseket is írtam hozzá, amint az egy nyolcadik gimnazistához feltétlenül illik is. A »diák-szerelem« a mai világban már nem olyan, mint aminő volt a régi világban, de az a régi fajta diák-szerelem feltétlenül többet ért, mert mindenkép nemesítően hatott a fiatal emberek egész érzés-világára az az idealizmus, melyet a »képzelt szerelem« rajongása nagyra növesztett bennünk. A mai fiatalok meg sem értik, hogy ilyen »szerelem« is létezhetett valaha. Akkori érzés-világom jellemzéséül elmondom például a következő apróságot. Egy délután hároman ültünk az asztalnál és valami térképet nézegettünk. Az asztal egyik oldalán én ültem, velem szemben pedig az »ideáalom« és a fivére, ki jó barátom volt. A diskurzus hevében félre akartam tolni a barátom kezét, hogy a térképen jobban lássunk valami keresett helyet és tévedésből az ideáalom csupasz karját fogtam meg. Mint amikor a villamosáramhoz ér az ember, úgy összerezzenem... Napokig fájt nekem, hogy íme, én is annyira süllyedtem, hogy a legtisztább idealizmus szférájából kiesve, bár akaratlanul is, az »érzékiesség« áldozata lettem! Hát »szerelem« volt ez? Dehogyan volt az!

Képzelt szerelem volt csupán, amelynek azonban végtelenül sokat köszönhetek, mert azzal, hogy megalkottam képzeletemben a női tökéletességnek a fogalmát, bevehetetlen bástyát építettem a magam számára az élet ezer apró alkalmi csábításai ellen, amelyeknek minden fiatal ember ki van téve. Én reám hiába mosolygott a legszebb »démon«, – ugyanabban a pillanatban már azt gondoltam, hogy »ha visszamosolyogsz rá, nem fogsz megérdecelni egy olyan nőt, mint amilyen az ideáloed«. Ez bolondságnak látszik, vagy pusztán csak filozófiai elgondolásnak, holott köztudomású, hogy a filozófia mindig megbukik, ha egy csinos nővel áll szemben, – de itt egy reális tényező is volt a játékban: egy nő, akit képzeletem felruházott mindazokkal a nemes tulajdonságokkal, melyekkel talán csak az angyalokat áldotta meg az Ég, s oly szerencsés voltam, hogy az »ideálomnak« soha egy szava, egy mozdulata, egy tekintete nem volt olyan, hogy csak a legkevésbé is kiábrándítólag hatott volna reám.

Az érettségi bálon »a második négyes« rendszeren megmutatta, hogy ki merre orientálódik? Sáfrán tanár úr megvárta a második négyest, megnézte a hölgyet és csak ennyit mondott:

– Szép ...

A tanár urat bemulattam az egész család-

nak. Amikor a tanár úr félóra múlva hazament, még egy megjegyzését közölte velem:

– Nagyon intelligens...

A tanár úr azután bizonyosan évekig várta a folytatását egy regénynek, mely soha el sem kezdődött.

Az érettségi bál után reggel háromkor mindenki hazakísérte hölgyét és annak családját s azután a Széchenyi-téren gyülekeztünk a Kék csillag előtt, s egynéhányan széles jókedvünkben összeölelkezve az aszfalton a Kék csillagtól a Szeged-Csongrádi Takarékpénztárig valcerezünk a nap felkeltének örömére. Tudtam, hogy életem első korszaka ezzel véget ért, de hogy e naptól kezdve mit lógok csinálni az életben, arról sejtelmem sem volt. Váriam az éleli küzdelmeit, de mint az eddig elmondottakból látnivaló, oly iskolán mentem át, hogy már nem féltetni senkitől és semmitől: jöhet a Végzet – én bennem mindenestre egész emberre fog találni!

TARTALOM

	Oldal
I. Hogyan vándorolt Szegőd városa a Szabó családhoz ?	5
II. Kun vagyok-e vagy magyar ?	11
III. Kinek ija-fia vagyok?	16
IV. Gazdagék uccáján születtem	23
V. Takarékosági szenvedélyem, keletkezése , és elmúlása	31
VI. Szendvéseim a kisdedóvóban	39
VII. Menekülésem az árvízből	46
VIII. A szőregi rácok között	53
IX. A szegedi lagúnák között	60
X. „A jószívű zsidó”	68
XI. Megbuktam az első elemiben	75
XII. Javító vizsgám az első elemiben	83
XIII. Hogyan lettem vallásos ember?	90
XIV. Bajaim a beszéd. és értelemgyakorlatokkal	99
XV. Közreműködésem Szeged rekonstrukció- jában	106
XVI. Megismételtem a negyediket	113
XVII. Bejutottam a gimnáziumba	122
XVIII. Szeged város legkisebb szolgája	131
XIX. A templom egere	139
XX. Kezdődnek az instruktori évek	148
XXI. Búcsú a Vásárhelyi sugárúttól	154
XXII. Hátha mégis lesz belőlem valami?	162
XXIII. Menekülés Szegedről	169
XXIV. A magam szárnyán	176
XXV. Unitárius hitoktató lettem	184
XXVI. Emlékek a Tiszáról és a Zárda uccáról	193
XXVII. Fehér Ipoly és Fekete Ipoly	201
XXVIII. Megalapítottam a Gyorsírászati Közlönyt....	210
XXIX. Mindenki a halálomat várta	216
XXX. Liberális gyerekek voltunk	222
XXXI. Fényes sikerek – érettségi bajok	228
XXXII. Diák-szerelem – a régi világban	234